

ha-kol

הקול

br. 125
svibanj/lipanj 2012.
ijar/sivan/tamuz 5772.

JERUZALEM SUOČAVANJE S BUDUĆNOŠĆU

SADRŽAJ

- 04 Učiti o Holokaustu i iz vlastite prošlosti
- 06 Dvije zanimljive prigodne izložbe
- 07 Tradicionalna komemoracija na židovskom groblju
- 08 Konferencija EUAS-a - doprinos integraciji Hrvatske u EU
- 09 Zašto i kako poučavati o Holokaustu
- 12 Prvi logor smrti u Hrvatskoj
- 14 Suočavanje s budućnošću
- 16 Spasio je tisuće, a za njega nije bilo spasa
- 18 Židovsko groblje trajno zaštićeno
Otvorena privatna izraelsko-hrvatska poliklinika
- 19 Nacionalne manjine u Zagrebu – položaj i perspektive
- 21 1000 glazbenih anegdota
- 23 „Vojnik“ generala Peleda
Filmovi obitelji Deutsch-Maceljski
- 25 Müllerovi/Milerovi i Zagreb
- 29 Velika retrospektiva Alfreda Pala
- 31 Četiri Čerića – tri generacije, četiri autora
- 33 Tolerancija – spasonosna formula ovogodišnje smotre
- 36 Afera Dreyfus zaokuplja Romana Polanskog
- 37 Plakat ludbreških osnovaca dospio na naslovnici
- 38 Franjo Schäffer – preteča teniskih mušketira
- 39 Dok sam igrao za Hapoel, osvojili smo i kup i prvenstvo!
- 40 Čudesna lakoća skladanja
- 44 Obama uručio Peresu Medalju slobode
- 45 Elie Wiesel vratio mađarsko odličje
- 46 Carmen na Masadi
- 47 Enciklopedija logora i geta
Tko je bio Wilfrid Israel?
- 49 Zaboravljene sportske zvijezde
- 52 Frizerskim kreacijama do slave i bogatstva
- 53 Leo Valiani, Riječanin koji je presudio Mussoliniju
- 55 U New Yorku za 10 godina 10 posto više Židova
- 56 Odesom i danas kuca židovsko srce
- 59 Paul Singer se trudi uspostaviti jednakost
- 60 Smrt u Petropolisu
- 62 Dobrovoljni prilozima

IMPRESSUM

Ha-Kol 125

svibanj/lipanj 2012.

ijar/sivan/tamuz 5772.

Glavni i odgovorni urednik

Živko Gruđen

Urednički savjet

Nataša Barac, Zora Dirnbach, Tamara Indik- Mali, Damir Lajoš, Vera Dajht Kralj

Oblikovanje i priprema za tisak

Studio Hendrih

Ha-Kol

glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Izdavač

Židovska općina Zagreb
Palmotićeva 16, 10000 Zagreb p.p. 986

tel: 385 1 49 22 692

fax: 385 1 49 22 694

e-mail: jcz@zg.t-com.hr

uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača

dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-Kola financijski potpomaže

Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske

Pretplata

100 kuna godišnje, za inozemstvo 200 kuna

Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:

2360000-1101504155

Židovska općina Zagreb

Devizni račun:

Account owner: Židovska općina Zagreb

Bank: Zagrebačka banka d.d.

Account number: 1500260173

IBAN: HR4923600001500260173

Swift: ZABAHR2X

Tisak

Offset tisak NP GTO d.o.o.

Stranica 1.: Predsjednik RH Ivo Josipović i

predsjednik Države Izrael Shimon Peres

Stranica 2.: Konferencija Europske organizacije

preživjelih Holokausta

Stranica 63.: S izložbe "Četiri Čerića - tri generacije,

četiri autora"

Stranica 64.: Alfred Pal: Stablo, 2006.

U realizaciji ovog broja svojim su prilozima sudjelovali:

Nataša Barac, Ivan Bauer, Zoran Bošnjak, Milivoj

Dretar, Darko Fischer, Siniša Jurica, Snješka Knežević,

Ozren Kobsa, Fredi Kramer, Mladen Mali, Nenad

Polimac, Nataša Potežica, Melita Švob

Toda raba!

ZAGREB: KONFERENCIJA EUROPSKE ORGANIZACIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA UČITI O HOLOKAUSTU I IZ VLASTITE PROŠLOSTI

U SVOJIM IZLAGANJIMA O TEMI "ŽIDOVU U EUROPI DANAS" PREDSTAVNICI ORGANIZACIJA PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA IZ NIZA EUROPSKIH DRŽAVA GOVORILI SU O PRILIKAMA U SVOJIM ZEMLJAMA, A KADA JE RIJEČ O IZLAGANJIMA DOMAĆIH SUDIONIKA, NA OSOBIT SU ODJEK NAIŠLA DVA PITANJA: ZAŠTO DAN SJEĆANJA NA ŽRTVE HOLOKAUSTA NE OBILJEŽAVAMO, NA PRIMJER, NA DAN KADA SU OVDJE, KOD NAS, UVEDENI RASNI ZAKONI I ZAŠTO SE U ŠKOLSKIM PROGRAMIMA JEDVA MOŽE NAĆI OPIS DOGAĐAJA IZ 1941. GODINE NA ZAGREBAČKOM NOGOMETNOM STADIONU, KADA SU SE UČENICI I STUDENTI ETNIČKI HRVATI ODBILI ODVOJITI OD UČENIKA I STUDENATA ETNIČKIH SRBA I ŽIDOVA

Sudionici panel-diskusije, slijeva nadesno: Melita Švob (Hrvatska), Max Arpels Lezer (Nizozemska), Hania Rosenberg (Švedska) i Aleksandra Kopystynska (Poljska)

U organizaciji Udruge preživjelih Holokausta u Hrvatskoj, u Zagrebu je od 1. do 3. lipnja održana konferencija Europske organizacije preživjelih Holokausta (EUAS).

Sudjelovali su brojni predstavnici organizacija iz niza europskih država: Velike Britanije, Švedske, Slovačke, Poljske, Nizozemske, Srbije kao i predstavnici veleposlanstva Izraela u Hrvatskoj. Uz njih u radu skupa su sudjelovali istaknuti znanstvenici i predstavnici diplomatskog zbora.

Konferenciju, koja je održana u prostorijama Židovske općine Zagreb, otvorio je predsjednik EUAS-a Max Arpels Lezer (Nizozemska).

Sudionike skupa pozdravio je i predsjednik Hrvatsko-izraelskog poslovnog kluba, bivši ministar obrazovanja Dragan Primorac. On je posebno istaknuo da je u Hrvatskoj pet stotina učitelja educirano da predaju o Holokaustu.

Konzul Izraela u Zagrebu Itai Bar Dov svoj pozdravni govor je posvetio značenju podučavanja o Holokaustu, te je predao komplet edukacijskog materijala direktorici Istraživačkog i dokumentacijskog centra CENDO u Zagrebu dr. Meliti Švob.

Skup je biranim riječima pozdravio i veleposlanik BiH u Hrvatskoj Vladimir Raspudić.

Istaknuti sudionici i gosti konferencije, slijeva nadesno: Max Arpels Lezer, Vladimir Raspudić, Itai Bar Dov, Aleksandar Tolnauer, Dragan Primorac i Neven Budak

Predsjednik Savjeta nacionalnih manjina Aleksandar Tolnauer u pozdravnom je govoru podsjetio da se ne samo hrvatsko društvo nego i najveći dio zemalja Europe suočava s ozbiljnom ekonomskom krizom, koja izaziva posljedice i na društvena zbivanja. To se pokazuje i kroz jačanje onih snaga koje imaju stalnu tendenciju revizije povijesti, a jača i antisemitizam. Očito je da se u takvim okolnostima u Europi i svijetu nacionalne manjine, a osobito židovska, moraju prilagodavati i pratiti ritam izazova novog vremena. Prema njegovim riječima, bitno je da ova konferencija pošalje poruku da treba educirati ljude o tome što se stvarno dogodilo.

Nametljivi pokušaji revidiranja povijesti

Neprihvatljivo je da imamo udžbenike u kojima se ti događaji relativiziraju. Često se susrećemo i s neznanjem, nekulturom, zadrtošću, stereotipima, pa i prostotama, a na te pojave nećemo moći drugačije reagirati nego upravo ovakvim konferencijama, smatra Tolnauer. Zbog neposredne stalne opasnosti od povijesne revizije, preživjeli Holokausta imaju posebnu zadaću da s mlađim generacijama djeluju da se nikada ne zaboravi što se dogodilo i da neprestano o tome govore, zaključio je Tolnauer.

Profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i član Šoa akademije Židovske općine Zagreb dr. Neven Budak

svoje jednosatno izlaganje posvetio je promjenama koje su u Hrvatskoj učinjene u obrazovanju o Holokaustu u odnosu na stanje prije petnaest godina. Prema njegovoj ocjeni učinjene su značajne i važne pozitivne promjene i sada je situacija mnogo bolja. Budak je ukazao i na probleme u obrazovanju. Kao prvi spomenuo je činjenicu da je nastava povijesti opterećena velikim brojem tema koje se obrađuju.

To je značajan razlog da nastavnici nemaju dovoljno vremena obraditi ni jednu temu, a ne samo onu o Holokaustu.

Sljedeći je problem što se u srednjim školama o Drugom svjetskom ratu uči u drugom polugodištu završnog razreda, odnosno u vrijeme kada se učenici intenzivno pripremaju za polaganje mature. Prema njegovu mišljenju općenito nema dovoljno vremena da se o povijesti 20. stoljeća ozbiljno govori, posebno o drugoj polovici tog razdoblja.

Na sveučilištu studenti nemaju posebna predavanja o Holokaustu, ona su dio predavanja o povijesti 20. stoljeća.

Bez spomenika žrtvama Holokausta

Budak je istakao i kompleksniji problem, a on je po njegovom mišljenju u tome što se u okviru predavanja o Holokaustu govori o žrtvama i onima koji su im pomagali preživjeti, ali se studentima ne pokušava objasniti kako je bilo moguće da se dogode takvi zločini i zašto je bilo moguće da su se dogodili. Profesor Budak smatra da bi se u školama trebalo govoriti o antisemitizmu, da li postoji u Hrvatskoj i zašto postoji.

Podsjetivši zatim da se u Hrvatskoj obilježava Dan sjećanja na žrtve Holokausta i da je za taj dan odabran dan oslobođenja zatočenika Auschwitza, Budak je upitao zašto nije odabran, na primjer, datum kada su uvedeni rasni zakoni kojima je ovdje, kod nas, započeo Holokaust.

U svim školama se uči o sudbini Ane Frank, ali se manje govori o poznatom događaju iz 1941. na nogometnom stadionu u Zagrebu, kada su se učenici i studenti etnički Hrvati odbili odvojiti od učenika i studenata etničkih Srba i Židova. Ništa slično se nigdje drugdje u Europi nije dogodilo.

Budak je podsjetio da u Zagrebu ne postoji ni jedan spomenik posvećen žrtvama Holokausta, da nema ni jedne spomen-ploče koja podsjeća na Holokaust, da ni na željezničkom kolodvoru odakle su odvođene žrtve nema spomen-ploče koja bi govorila o tome.

Pa kada šetate Zagrebom ne možete nigdje vidjeti što se tu događalo prije sedamdeset godina.

Budak je također rekao da ne pamti da je itko u Hrvatskoj procesuiran i osuđen zbog zločina nad Židovima.

Zalažući se za podučavanje o Holokaustu, profesor Budak je zaključio da cilj obrazovanja na tom strašnom primjeru mora biti da se kod mladih ljudi razvije osjećaj za nevine žrtve, bez obzira na njihovu naciju, rasu ili vjeru, da se od mladih učine odgovorni građani koji će uvijek biti na strani nevinih žrtava.

Konferencija je nastavljena panel-diskusijom u kojoj su sudjelovali Max Arpels Lezer, Hania Rosenberg, Aleksandra Kopystynska i dr. Melita Švob. U svojim su izlaganjima na temu „Židovi u Europi danas“ govorili o prilikama u vlastitim državama i o pojavama antisemitizma.

O židovskim se herojima malo zna

Jedna je od teza, a posebno ju je pregnantno izrazio predsjednik EUAS-a Arpels Lezer, da su nosioci antisemitizma uglavnom doseljenici, strani radnici. On je posebno apostrofirao državljane zemalja iz sjeverne Afrike, odnosno arapskih zemalja.

Dr. Švob je rekla da u Hrvatskoj takav slučaj ne postoji, ali je evidentan u mnogim europskim državama, kao što su Francuska i Engleska. Budući da je cijeli kontinent zahvatila ekonomska kriza, može se očekivati da će antisemitizam jačati. Drži mogućim da se stari antisemitizam vrati, iako u drugim oblicima i često pod izlikom antiizraelizma. A svaka eskalacija sukoba na Bliskom istoku odražava se eskalacijom antisemitizma u Europi.

Dr. Švob uočava dva načina poduzimanja akcija protiv antisemitizma u Europi. Jedan je formalni, u svim institucijama usvajaju rezolucije, zaključke i dokumente, a drugi je modalitet ono što se vidi u zbilji, a to je da se ne čini ništa kako bi se u stvarnom životu takve pojave spriječile.

Chana Arnon iz Izraela svoje predavanje je posvetila Židovima koji su spašavali Židove za vrijeme Holokausta. Ta činjenica nije bila toliko poznata koliko je poznato spašavanje Židova od strane nežidova.

Kada su Židovi prepoznali da se počela realizirati kampanja uperena na njihovo uništenje, počeli su s akcijama samospašavanja. Prve akcije počele su u ranim tridesetim godinama 20. stoljeća u Njemačkoj, odakle su Židovi emigrirali u tadašnju Palestinu, druge europske zemlje, SAD i Južnu Ameriku.

Arnon kaže da je kriva ocjena ponašanja Židova kao „ovaca koje idu na klanje“ i dodaje da se ta ocjena vrlo polagano mijenja. Komitet za Židove koji su spašavali Židove osnovan je kako bi dokumentirao, objavio i na druge načine proširio istinu o tim nepoznatim židovskim herojima o kojima se malo zna.

Arnon je na kraju spomenula i ime Josefa Indiga, pravim imenom Josip Joško Indig, iz Osijeka, koji je zajedno s Rechom Freier iz Berlina, godine 1941. iz Zagreba odveo stotinjak židovske djece, uglavnom iz Njemačke, ali i iz susjednih zemalja, u Palestinu.

U povodu Europske konferencije preživjelih Holokausta, u Galeriji „Milan i Ivo Steiner“ Židovske općine Zagreb otvorene su dvije izložbe: o Holokaustu autorice Mire Wolf i izložba knjiga i publikacija koju je priredila Narcisa Potežica. ✨

UZ EUROPSKU KONFERENCIJU PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA

DVIJE ZANIMLJIVE PRIGODNE IZLOŽBE

DVJEMA PRIGODNIM IZLOŽBAMA U PROSTORIMA ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB INOZEMNIM JE SUDIONICIMA EUROPSKE KONFERENCIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA PRUŽENA PRILIKA – KOJU SU ONI I TE KAKO DOBRO ISKORISTILI – DA KOLIKO-TOLIKO UPOTPUNE SVOJE PREDOŽBE I SVOJA ZNANJA O POVIJESTI I SADAŠNJOSTI ŽIDOVSTVA NA OVIM PROSTORIMA

S prigodne izložbe u Židovskoj općini Zagreb

Prilikom Europske konferencije preživjelih žrtava Holokausta, koju je prvih dana lipnja u Zagrebu organizirao Istraživački i dokumentacijski centar (CENDO) pod vodstvom dr.sc. Melite Švob, u prostorijama Židovske općine Zagreb bile su priređene dvije izložbe, koje su inozemni sudionici Konferencije - iz Izraela, Poljske, Nizozemske, Slovačke, Švedske i Srbije – razgledali s velikim zanimanjem.

Prvu je izložbu postavila Mira Wolf: na 16 panoa dokumentacijskim je materijalom prikazan Holokaust i predstavljeno nekoliko likovnih umjetnika.

Na prvom panou bila je fotografija spomenika u Jasenovcu, koji je simbol stradanja u Holokaustu. Na drugom panou je fotografija jasenovačkog logora, a na trećem su fotokopije ustaških naredbi iz kojih se vidi kako su Židovi bili tretirani odmah nakon uspostave NDH. Na panoima su zatim prikazi židovskih općina na teritoriju Hrvatske, broj Židova u Hrvatskoj prije i poslije Holokausta, podaci o broju stradalih, te fotografije nekadašnjih sinagoga u Zagrebu, Rijeci, Slavonskom Brodu, Križevcima i Osijeku. Na centralnom mjestu bile su starinska fotografija zgrade zagrebačke sinagoge iz 1867. i fotografija unutrašnjosti hrama, a zatim fotografija rušenja hrama 1941., te na kraju fotografija ruševina zagrebačke sinagoge 1942.godine.

Židovski likovni umjetnici na izložbi su predstavljeni slikama Adolfa Weilera „Zbjeg I“ i „Zbjeg II“, a posebno je potresna slika pod naslovom „Djeca iza žice“. S nekoliko slika predstavljeni su akademski slikar Alfred Pal i Predrag Goll sa slikama „Šoah“ i „Varšavski geto“. Treći dio je posvećen Elviri Kohn, a

na kraju je na kaširanom panou fotografija spašenih štićenika staračkog doma.

Preglednošću dokumentacijske građe i izloženim slikama željelo se upoznati učesnike ovogodišnjeg okupljanja preživjelih Holokausta s poviješću, stradanjima i položajem Židova (kao nacionalne i vjerske manjine) u našoj zemlji. Na svečanom otvaranju izložbe govorila je dr.sc. Melita Švob, a odmah poslije toga zainteresirani su mogli razgledati izložbu knjiga i publikacija koju je, uz konzultaciju s dr. sc. Melitom Švob, postavila mr.sc.Narcisa Potežica.

Ova izložba sa stotinjak knjiga koncipirana je u tri tematske cjeline: beletrističke knjige na temu židovstva, znanstvene knjige o broju Židova i Holokaustu, te, kao treća cjelina, materijal koji se odnosi na područje izvan Zagreba. Tako su među beletristikom i šire bile izložene knjige Zore Dirnbach „Kainovo nasljeđe“, 1998., Darka Fischera „Crtice iz dijas-pore“, 2005., Jasminke Domaš „Obitelji“ i „Biblijske priče“. U drugoj cjelini bile su zastupljene znanstvene knjige, među kojima se ističu djela kao što je knjiga Melite Švob „Židovi u Hrvatskoj“, vrijedno dvojezično izdanje (na hrvatskom i engleskom), 2009. i od iste autorice „Židovska populacija u Hrvatskoj i Zagrebu“, 2010. Također je bila izložena povijesna knjiga Mirjane Gross „Počeci moderne Hrvatske“, 1985. Mnogi su u ruke uzeli publikaciju dr. Melite Švob „Jews in Croatia, Holocaust victims and survivors“.

Zanimanje su pobudile i knjige „Holokaust u nastavi – priručnik za nastavnike“, koju je izdao Memorijalni muzej Holokausta u Washingtonu, kao i knjiga Jaše Almulija „Jevreji i Srbi u Jasenovcu“, 2009. Bile su tu i knjige Slavka Goldsteina „1945.-godina koja se vraća“, 2007. i „Holokaust u Zagrebu“, 2001., Ive Goldsteina, kao i priručnik Snješke Knežević i Aleksandra Lasla „Židovski Zagreb: kulturno-povijesni vodič“, 2011.

Posebno su bile izložene knjige kojima su predstavljene židovske općine izvan Zagreba (Dubrovnik, Split, Opatija, Osijek, Rijeka i Trst, Našice, Slavonski Brod).

Također su bile izložene značajnije monografije kao na primjer o Oskaru Hermanu, monografija „Židovi fotografiji“, 2004., knjiga Eli Taubera „Ilustrovani leksikon judaizma“, 2007. i znanstvena studija Simone Delić „Silva Hispanica: Komparativna studija o žanru balade u modernoj hrvatskoj i španjolskoj usmenoj tradiciji“, 2011. Posebno mjesto na izložbi imao je tisak: „Novi Omanut“, „Hakol“ i „Voice“. Na taj je način ostvarena koncepcija izložbe da se prikažu knjige i publikacije na temu židovstva, prvenstveno napisane

u Hrvatskoj, ali i šire na ovim prostorima. Posebno je važno da je sve vezano uz Holokaust dokumentirano za povijest, u ime prošlosti zapisano za budućnost, dostupno kao informacija i kao postojeće svjedočanstvo za trajno sjećanje.

Bilo mi je zadovoljstvo i čast što sam kao član naše Općine i profesionalno dugogodišnji bibliotekar sudjelovala u postavljanju ove izložbe knjiga i publikacija. Naročito je bilo lijepo vidjeti da su u Židovskoj općini u ugodnoj „učio-

nici“ s ormarom za knjige, u prostoru nasuprot sinagoge, u petak navečer pred šabat, čekajući ulazak u sinagogu, okupljeni sudionici međunarodnog skupa i prije službenog otvaranja Konferencije pogledali izložbu publikacija. To ponovo dokazuje da su Židovi „narod knjige“. ✨

Mr. sc. Narcisa Potežica

ĐAKOVO: POSJET UČESNIKA EUROPSKE KONFERENCIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA

TRADICIONALNA KOMEMORACIJA NA ŽIDOVSKOM GROBLJU

NAKON KOMEMORACIJE NA ŽIDOVSKOM GROBLJU U ĐAKOVU, NA KOJEM JE SAHRANJENO OKO 600 STRADALIH U OBLIŽNJEM LOGORU KOJI JE DJELOVAO U PRVOJ POLOVINI 1942. GODINE, INOZEMNI UČESNICI EUROPSKE KONFERENCIJE PREŽIVJELIH HOLOKAUSTA POSJETILI SU OSIJEK GDJE SU RAZGLEDALI SPOMENIK ŽRTVAMA HOLOKAUSTA I NIZ VRIJEDNIH POVIJESNIH RELIKATA U VITRINAMA ŽIDOVSKJE OPĆINE OSIJEK

Za učesnike Europske konferencije preživjelih Holokausta (EUAS) izvan Hrvatske organizator je u nedjelju 3. lipnja upriličio posjet Đakovu i prisustvovanje tradicionalnoj komemoraciji na đakovačkom židovskom groblju.

Tokom puta koji je od Zagreba do Đakova autobusom trajao oko tri sata, gostima su data objašnjenja o području kojim se voze kao i podaci o sabirnom logoru u Đakovu i groblju na kojem su sahranjene žrtve tog logora.

Kod Novske učesnicima je skrenuta pažnja da se nalazimo u blizini Jasenovca, mjesta kraj kojeg je bio ustaški logor smrti, gdje su u toku četiri godine njegovog postojanja ustaše ubile veliki broj nevinih ljudi, Srba, Židova, Roma i Hrvata antifašista.

Kako su sačuvana imena stradalih

Dok je Jasenovac bio logor ubijanja i smrti, Đakovo je bio sabirni logor u koji su dovodene žene i djeca. Đakovo, mjesto 30 kilometara južno od Osijeka sjedište je biskupa i svoje ime dobilo je po đacima, polaznicima škole za svećenike koja dugi niz desetljeća djeluje u okviru đakovačke biskupije. U 1941. godini, prvoj godini ustaške strahovlade, vlasti su dale nalog Židovskoj općini Osijek da u okolici Osijeka nađe odgovarajući objekt za sabirni logor. Mjesto je trebalo zadovoljavati uvjet lakog transporta do njega, postojanje željezničke pruge, kojom se u to vrijeme, zbog pomanjkanja cesta i vozila, odvijao gotovo sav promet. Izbor je pao na mlin u Đakovu, vlasništvo tadašnjeg biskupa. Logor je djelovao oko šest mjeseci, od pro-

Za vrijeme molitve na židovskom groblju u Đakovu

sinca 1941. do lipnja 1942. i u njega je dovedeno oko 2000 zatočenika, židovskih žena i djece i to pretežno iz Bosne.

Izravnih ubojstava u logoru nije bilo, no bilo je fizičkog zlostavljanja od strane ustaških stražara, a zbog užasnih životnih uvjeta smrtnost je bila velika. Među zatočenicima su vladale glad i bolesti, naročito tifus. Židovska općina Osijek bila je zadužena snabdjevati logor hranom, što je u to vrijeme bilo vrlo teško. Napori osječke Židovske općine tek su malo mogli umanjiti patnju zatočenih žena i djece. Računa se da je u logoru stradalo oko 600 osoba. Njihova tijela su ipak sahranjena

nastavak na sljedećoj strani

u zasebne grobove i obilježena imenom i dobi pokojnika. Do takvog neobičnog čina došlo je zahvaljujući đakovačkom grobaru Stjepanu Kolbu koji je u potaji, noću, zakopavao žrtve, ali i zapisivao njihova imena i dob te pločicama na grobu obilježavao mjesto sahrane. Židovska općina Osijek plaćala je grobaru određeni iznos za svaku takovu sahranu. Tako su do danas sačuvana imena stradalnika i mjesto njihovog groba. Pred dvije godine, na poticaj Jevrejske opštine Sarajevo, a uz financijsku pomoć židovskih općina iz Hrvatske te Saveza jevrejskih opština Srbije originalne, ali već oštećene i dotrajale pločice zamijenjene su novim i kvalitetnijim natpisima na grobovima. Tako će podaci o stradalnicima biti sačuvani i za buduće generacije.

Iz logora Đakovo ipak je spašen određen broj djece. Vlasti su dozvolile da se neka djeca smjeste u obitelji u okolini Đakova, najviše u Osijeku. Jedna od preživjelih, gospođa Miriam Lane, rođena u Vinkovcima, bila je učesnica ovogodišnje konferencije preživjelih Holokausta. Ona je s posebnim zanimanjem pratila izlaganja i događaje na komemoraciji.

Komemoraciji na đakovačkom židovskom groblju prisustvovali su uz goste iz inozemstva i Židovi iz Zagreba, Beograda, Osijeka, Sarajeva i Vinkovaca, ukupno oko 250 osoba. Došli su i predstavnici grada Đakova kao i predstavnik đakovačke biskupije. Prvi dio komemoracije održao se uz kapelicu na ulazu u groblje. Nakon pozdravnog govora tajnika osječke Židovske općine Dragutina Kohna, skupu se obratio gradonačelnik Đakova gospodin Vinković.

Trajna uspomena na žrtve

On je istaknuo da grad Đakovo doprinosi očuvanju groblja žrtava đakovačkog logora pokazujući time svoj stav i želju da se zločini kakvi su se dogodili između 1941. i 1945. nikada ne ponove. Predstavnik katoličke crkve Msg. Matić spomenuo je da već dugi niz godina prisustvuje ovoj manifestaciji, te da je ponosan što je jedna redovnica iz đakovačkog samostana dobi-

la od države Izrael medalju pravednika među narodima jer je spasila jednu židovsku djevojčicu.

U ime preživjelih logorašica skupu se obratila Bjanka Auslander iz Zagreba. Skupu se obratio i predsjednik Saveza jevrejskih opština Srbije Ruben Fuks rekavši da uspomena na žrtve logora treba ostati trajna i da zbog toga komemoraciju treba posjećivati što više predstavnika mlade generacije Židova. Takvu misao iznio je i potpredsjednik Židovske općine Zagreb Saša Cvetković. Skup je pozdravio i Robert Gjerasi predstavnik JDC-a za Balkan. Predstavnik Jevrejske općine Sarajevo Jakov Finci, spominjući odnose drugih naroda prema Jevrejima, duhovito je rekao, da su najbolji prijatelji Jevreja Židovi. Nakon pozdravnih govora položeni su vijenci na spomenik stradalnicima unutar kapelice.

Drugi dio komemoracije održan je uz same grobove. Molitve za pokojnike izmolio je glavni rabin Hrvatske Luciano Moše Prelević. Nakon komemoracije na groblju učesnici su otišli do mjesta nekadašnjeg mlina gdje se nalazio i sam logor. Na spomen ploču koja je tamo postavljena položeno je cvijeće.

Svi učesnici komemoracije bili su na ručku koji je za njih organizirala Židovska općina Osijek. Gosti iz inozemstva uputili su se nakon toga u Osijek. Posjetili su spomenik žrtvama Holokausta koji stoji pred zgradom Židovske općine Osijek. Spomenik je djelo osječkog kipara Oscara Nemona (Oskar Neumann), koji je svoj rxd poklonio rodnom gradu Osijeku u spomen na njegove žrtve. Gosti su zatim posjetili prostorije Židovske općine Osijek i sa zanimanjem razgledali predmete i knjige izložene u vitrinama Općine. Nakon kratkog druženja uslijedio je povratak u Zagreb. Tako je za goste završio treći, vrlo sadržajan dan, njihovog boravka u Zagrebu na Europskoj konferenciji preživjelih Holokausta. ✨

Darko Fischer

DR. MELITA ŠVOB:

KONFERENCIJA EUAS-A U ZAGREBU – DOPRINOS INTEGRACIJI HRVATSKE U EVROPSKU ZAJEDNICU

Održavanje konferencije Evropske organizacije osoba koje su preživjele Holokaust (EUAS) od 1. do 3. lipnja u Zagrebu bio je, među ostalim, i važan doprinos integraciji Hrvatske i njezinih nacionalnih manjina u Evropsku zajednicu.

Domaćini konferencije bili su Udruga preživjelih Holokausta u Hrvatskoj (predsjednica dr. Melita Švob), Židovska općina Zagreb. (predsjednik dr. Ognjen Kraus) i Sanja Zoričić

Tabaković, predstavnica židovske nacionalne manjine u Gradu Zagrebu. Na konferenciji su sudjelovali predsjednici organizacija iz evropskih zemalja: Engleske, Švedske, Nizozemske, Poljske, Slovačke, Srbije te iz Izraela. Najviše je sudionika bilo iz Hrvatske, osobito iz Zagreba.

Učesnici konferencije su se susreli s brojnim preživjelim Židovima iz bivše Jugoslavije prilikom posjete židovskom groblju u Đakovu, gdje je

organizirana komemoracija žrtvama logora Đakovo. Bili su gosti na zajedničkom ručku i posjetili Židovsku općinu Osijek.

Organizacijski odbor - dr. Melita Švob, dr. Jelica Polak-Babić, dr. Sida Ozmo-Steiner, Lea First, Kyra Kardun, Gisela Weinberger i Mira Altarac - brojni volonteri, a osobito osoblje naše košer kuhinje s Marijom Cvetković na čelu, doprinijeli su odličnoj organizaciji i atmosferi konferencije.

Iako je trajala samo tri dana, na konferenciji su, uz vrlo kvalitetna predavanja, organizirani i brojni drugi događaji. Organiziran je i bogat kulturni program (plesna grupa Nede

Wiesler Or hašemeš i Jewseri Nenada Tabakovića), razgledavanje grada i, po želji, postkonferencijski program.

Konferenciju su pozdravili mnogi ugledni znanstvenici i predstavnici Vlade, Sabora, ministarstava, Izraelske ambasade, hrvatsko-izraelskog poslovnog kluba, ambasador BiH, organizacije nacionalnih manjina te židovske zajednice.

Održan je sastanak Izvršnog odbora EUAS-a na kojem su razmatrana organizaciona pitanja, uloga EUAS-a u zaštiti i promociji prava evropskih Židova i zahtjev za proširenjem pomoći Claimsa, koja se sada pruža preživjelim u kućnom smještaju, na one koji se nalaze u domovima za starije osobe.

Do sada je EUAS, osnovan 2000. god. u Pragu, imao veliku ulogu ne samo u okupljanju preživjelih Židova zapadne i istočne Evrope, već i u zajedničkoj borbi za njihova prava – na primjer, u izjednačavanju penzija Claimsa, u borbi protiv antisemitizma u Evropi i u povratu židovske imovine.

Osobito je važna suradnja EUAS-a sa Svjetskom federacijom preživjelih Holokausta (New York), koja je podprla ovu konferenciju i čiji su potpredsjednici dr. Melita Švob i Max Arpels Lezer, koji je i član Glavnog odbora Claimsa i Evropskog židovskog kongresa. ✨

MEĐUNARODNI SEMINAR U ČAKOVCU

ZAŠTO I KAKO POUČAVATI O HOLOKAUSTU

SUDIONICIMA TRODNEVNOG SEMINARA O EDUKACIJI O HOLOKAUSTU, U RADU KOJEG JE SUDJELOVALO PEDESETAK UČITELJA, GOVORIO JE I PREDSJEDNIK JOSPOVIĆ KOJI JE TOM PRILIKOM ISTAKAO DA SE BEZ OTVORENOG I JASNOG SUOČAVANJA SA SVIME ŠTO SE DOGAĐALO U PROŠLOSTI, NE MOŽE GRADITI DOBRA BUDUĆNOST

Čakovec, središte Međimurske županije i grad duge tradicije obrazovanja i edukacije mladih učitelja - od nekadašnje Preparandije do današnje Visoke učiteljske škole - ugostio je više od pedeset učitelja koji su sudjelovali na Prvom regionalnom seminaru o ljudskim pravima.

Kraj svibnja nije slučajno odabran: Čakovec je ovaj seminar uvrstio u službeni program obilježavanja Dana grada, a tradicionalno se svake zadnje svibanjske nedjelje održava komemoracija za žrtve Holokausta iz Međimurja.

Prošle godine osnovana Udruga za edukaciju i promicanje ljudskih prava, u suradnji sa Židovskom općinom Čakovec, kao svoju prvu veliku aktivnost istaknula je trodnevni seminar s naslovom „Edukacija o Holokaustu“.

Seminar je bio namijenjen svim povjesničarima, kroatistima, sociolozima, vjeroučiteljima te ostalim učiteljima društvenih predmeta.

Cilj je u potpunosti ispunjen – kroz tri dana održana su predavanja, radionice, filmske projekcije i prezentacije primjera dobre prakse, a sve u svrhu boljeg upoznavanja s tematikom antisemitizma, genocida, Holokausta i prevencije diskriminacije te primjenom tih sadržaja u nastavnom procesu.

Logo čakovečkog seminara

Seminar je započeo premijerom filma Branka Ivande „Lea i Darija“ kojoj je prisustvovalo i više od 530 učenika iz Međimurske i Varaždinske županije.

Izazov za nastavnike

Čast da otvori radni dio seminara pripala je Yosefu Amraniju, veleposlaniku Države Izrael u Republici Hrvatskoj, koji je istaknuo univerzalnu poruku edukacije o Holokaustu: Holokaust nije samo stradanje, nešto što se dogodilo u da-
nastavak na sljedećoj strani

Predsjednik Josipović i drugi visoki gosti, sudionici i domaćini seminara u Čakovcu

lekoj prošlosti, bitno je - a tome je namijenjena i edukacija - da se takovo nešto nikada više nikome ne dogodi. U tu svrhu potrebno je i ispraviti nepravde iz prošlosti, između ostalog izvršiti povrat oduzete imovine za vrijeme NDH.

Zašto poučavati o Holokaustu, kako se to radi u hrvatskim školama i kakva je suradnja s međunarodnim organizacijama pojasnile su više savjetnice Agencije za odgoj i obrazovanje Renata Ozorlić Dominić i Loranda Miletić. Tematika Holokausta je vrlo kompleksna. O tome je do devedesetih bilo malo što u udžbenicima, no do sada je održano već devet redovitih državnih seminara u Zagrebu, Jasenovcu, Opatiji, Rijeci; naši učitelji sudjelovali su u stručnim edukacijama u Izraelu, Sjedinjenim Državama, Poljskoj.

Tiskano je više nastavnih materijala: priručnik za nastavnike, edukativni plakati, brošure i radni zadaci, filmovi. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta dosad je uložilo velik napor u edukaciju učitelja i profesora, a Hrvatska surađuje s brojnim međunarodnim ustanovama i organizacijama koje direktno pomažu izobrazbi hrvatskih učitelja. Poučavanje o Holokaustu danas je izazov za nastavnike, nije jednostavno o tome govoriti pred učenicima, važno je dobro odvagnuti što i kako prezentirati učenicima, rekla je Loranda Miletić i najavila novu skupinu hrvatskih učitelja na deseto-dnevnoj edukaciji u jeruzalemskom Yad Vashemu.

Holokaust je dio naše povijesti

O zločinačkom karakteru NDH govorio je dr. Ivo Goldstein, a na 70. godišnjicu održavanja Wansee konferencije u Berlinu osvrnuo se dr. Tvrtko Jakovina.

Na toj konferenciji nacističkih dužnosnika donijeta je odluka o „konačnom rješenju židovskog pitanja“ u europskim državama, a pritom se spominjalo i 40.000 hrvatskih Židova.

Prvi dan seminara zaključen je filmom „We must remember“, prikazanim u suradnji sa Židovskim filmskim festivalom. Filmskoj projekciji prisustvovao je predsjednik

Republike Hrvatske Ante Josipović.

Prilikom otvaranja seminara predsjednik Josipović je, među ostalim, rekao: „Ja sam političar koji uvijek govori da se treba okrenuti budućnosti. No, ne može se graditi jasna budućnost, ako nisu usvojene stvari koje su se događale u prošlosti. Bez da se sjetimo svega lošeg što se dogodilo u Drugom svjetskom ratu, ne možemo imati dobru budućnost.“

Holokaust je dio i naše povijesti. No, nije se dovoljno samo sjećati žrtava, već za

njih i njihove obitelji treba učiniti i neke konkretne stvari. Mnogi su ostali bez imovine i iako je sada teško svaku nepravdu ispraviti, potrebno je pronaći način da se te ljude obešteti.

Pravedno bi bilo i izgraditi sinagoge na onim mjestima na kojima su porušene“. U predvorju Centra za kulturu postavljena je izložba učeničkih filatelističkih radova na temu „Holokaust i ljudska prava“, a najbolji rad će biti predložen Hrvatskoj pošti za tiskanje prigodne marke.

Prilozi domaćih i stranih stručnjaka

Drugog dana seminara održana su predavanja i edukacijske radionice hrvatskih, izraelskih i slovenskih stručnjaka za Holokaust i povijest Židova.

Yad Vashem predstavljala je dr. Chava Baruch, koja je sudionike upoznala s najčešćim nedostacima prilikom poučavanja o Holokaustu te kako pristup prilagoditi dobi slušatelja.

Uri Thernal, Luciano Moše Prelević, dr. Andrej Pal i dr. Ognjen Kraus

Dr. Baruch je inače istaknula odličnu suradnju Yad Vashema s Hrvatskom i pohvalila rad hrvatskih stipendista Međunarodne škole za Holokaust.

Franc Kuzmič iz Pokrajinskog muzeja Murske Sobotice predložio je edukaciju o Holokaustu u slovenskom obrazovnom sustavu, a Željko Heimer i Željko Stefanović su održali predavanja o nacionalnim simbolima Židova te ljudskim pravima na poštanskim markama.

Dr. Melita Švob, direktorica CENDO-a predstavila je svoja opsežna višegodišnja demografska istraživanja o židovskoj populaciji u Hrvatskoj, a kopriivnički kustosi Draženka Jalšić Ernečić i Dražen Ernečić govorili su o kopriivničkoj židovskoj zajednici.

O povijesti Židova u Varaždinskoj županiji predavanja su održali troje povjesničara: Ljiljana Dobrovšak s Instituta Ivo Pilar govorila je o zagorskim Židovima, varaždinsku općinu predstavila je Magdalena Lončarić, dok je o antisemitskim ispadima i Holokaustu u najmanjoj židovskoj zajednici u Hrvatskoj pričao Milivoj Dretar iz Ludbrega.

Međimurski Židovi predstavljeni su od strane Vladimira Kalsana (Doprinos Židova gospodarskom razvoju Međimurja), Branimira Bunjca (Iz pepela čakovečke sinagoge) te Vladimira Kapuna, koji je podsjetio na nekadašnje čakovečke Židove.

Usporedno s predavanjima, organizirane su radionice Chave Baruch, Uria Thernala iz Odbora za međunarodnu suradnju Kiryat Tivona te Maje Nenadović i Julije Mikić iz udruge HERMES. Večer je završila prekrasnim kulturno-umjetničkim programom folklorša iz Nedelišća te plesne skupine OrhaŠemeš.

Primjeri dobre prakse

Posljednji dan seminara započeo je predavljanjima školskih projekata i primjera dobre prakse: Miljenko Hajdaro- vić, Kristina Vinković, Lidija Vranar i Mladen Tota prezentirali su svoj rad s učenicima u školi i na terenskoj nastavi. Sudionici seminara imali su prilike i popričati s preživjelim žrtvama Holokausta, Evom Nahir, koja je stigla iz Izraela i Čakovčancem Otom Konsteinom.

U sklopu seminara održana je komemoracija za stradale međimurske Židove na židovskom groblju u Čakovcu.

Molitvu je vodio glavni rabin u Hrvatskoj Luciano Moše Prelević te Uri Thernal. Komemoraciji su prisustvovali predsjednici židovskih općina Čakovec, Zagreb i Split dr. Andrej Pal, dr. Ognjen Kraus i Ana Lebl. Govoreći na komemoraciji, predsjednik Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj dr. Ognjen Kraus rekao je, među ostalim, da se „svake godine sastajemo ovdje kako bismo se podsjetili na dan 21. svibnja 1944. godine, kada je u Auschwitzu ubijeno 413 Židova iz Čakovca i okolice i srušen hram u Čakovcu“.

Prema zločinačkom nacističkom planu, rekao je zatim Kraus, tog je dana trebala zauvijek prestati povijest međimur-

Glavni organizatori seminara: dr. Andrej Pal i mr. Miljenko Hajdaro- vić

skih Židova, ali to se ipak nije dogodilo: od 650 čakovečkih Židova Holokaust je preživjelo njih 83, koji su se sljedećih godina dijelom odselili u Izrael, ali je Židovska općina Čakovec i danas aktivna zajednica, okrenuta budućnosti, koja svojim djelovanjem daje doprinos društvenom i kulturnom životu svoga grada. Kao i uvijek, napomenuo je Kraus, u tome osobite zasluge imaju pojedinci i u tom je smislu istakao pokojnog dr. Đorđa Pala i njegovog sina dr. Andreja Pala, sadašnjeg predsjednika Židovske općine Čakovec.

Organizaciju seminara potpomogli su Ured Predsjednika Republike, veleposlanstva Sjedinjenih Američkih Država i Izraela, Međimurska županija, Varaždinska županija, Grad Čakovec, Agencija za odgoj i obrazovanje i Židovski filmski festival. Glavni koordinirator seminara Miljenko Hajdaro- vić iznio je neke planove za budućnost: „Drago mi je da je seminar uspio i da smo primili mnogo pohvala. Potpora Agencije i lokalnih vlasti nam je bila vrlo važna, naša Udruga je mlada i svaka pomoć nam je dobrodošla.“

Mislio sam da će se prijaviti više učitelja, no to nam je ipak prvi seminar. Nadam se da smo ispunili očekivanja sudionika, da je svatko nešto i naučio.

Sva predavanja ćemo tiskati u obliku zbornika radova i podijeliti školama i ustanovama. Holokaust je vrlo važna i nezaobilazna tema u školama, stoga ćemo i dalje poticati učitelje koji žele unaprijediti svoju nastavu.“ ✨

Milivoj Dretar

KOMEMORACIJA U JADOVNOM

PRVI LOGOR SMRTI U HRVATSKOJ

MASOVNA UBOJSTVA POSVE NEVINIH LJUDI, ČIME JE USTAŠKI REŽIM POKAZAO SVOJE ZLOČINAČKO LICE, ZAPOČELA SU UPRAVO U SISTEMU LOGORA JADOVNO

Komemoracija žrtvama ustaškog terora u šumi Jadovno održana je 24. lipnja uz spomenik žrtvama u Jadovnom te kod obližnje Šaranove jame u kojoj se nalaze posmrtni ostaci mnogobrojnih žrtava.

Jadovno je prvi logor koji je NDH formirala s izrazito genocidnom namjerom, koju je u tom logoru i ostvarivala, rekao je u svom govoru na komemoraciji Slavko Goldstein, čiji je otac, Ivo Goldstein, karlovački knjižar, pogubljen u Jadovnom. Dokaz da taj logor nije bio formiran kao reakcija na partizanske akcije nego radi istrebljivanja jest svakako i u tome, istakao je Goldstein, što je logor Jadovno formiran puna dva mjeseca prije nego što je započeo partizanski pokret.

Zločini u Jadovnom "matica su svih kasnijih zločina druge polovice 20. stoljeća u Hrvatskoj i BiH", kazao je na komemoraciji izaslanik predsjednika Hrvatskog sabora i predsjednik Srpskog narodnog vijeća Milorad Pupovac, dodavši da ovakva mjesta pokazuju da je jedina funkcija režima NDH bila istrebljenje Židova i Srba. Pupovac je također kazao kako smatra da pjesme Juri i Bobanu i poglavniku NDH pjevaju ljudi koji ne znaju kakav je to zločinački režim bio.

"Morali bi to moći znati, vlast bi im to morala omogućiti, napisati udžbenike o tome, a na nama je da i dalje inzistiramo na istini. Samo tako će one koji su veličali ustaški režim konač-

no biti stid kao i one koji ruše spomenike tih strašnih zločina", kazao je Pupovac.

Predsjednik Koordinacije židovskih općina u Hrvatskoj dr. Ognjen Kraus podsjetio je na početku svog govora na komemoraciji da su općine okupljene u Koordinaciji još 2010. prihvatile inicijativu Udruženja Jadovno 1941. da se 24. lipnja ustanovi kao Dan sjećanja na logor Jadovno i da se ulože napor i poduzmu mjere kako bi puna istina o logorima smrti Gospić-Velebit-Pag doprla do hrvatske i svjetske javnosti. Dr. Kraus je zatim rekao da su u sistemu logora Jadovno-Slano-Metajna i započela masovna ubojstva, kojima je ustaški režim pokazao svoje zločinačko lice.

Iako su postojali samo četiri mjeseca, u tim je logorima pobijeno više desetaka tisuća nevinih ljudi.

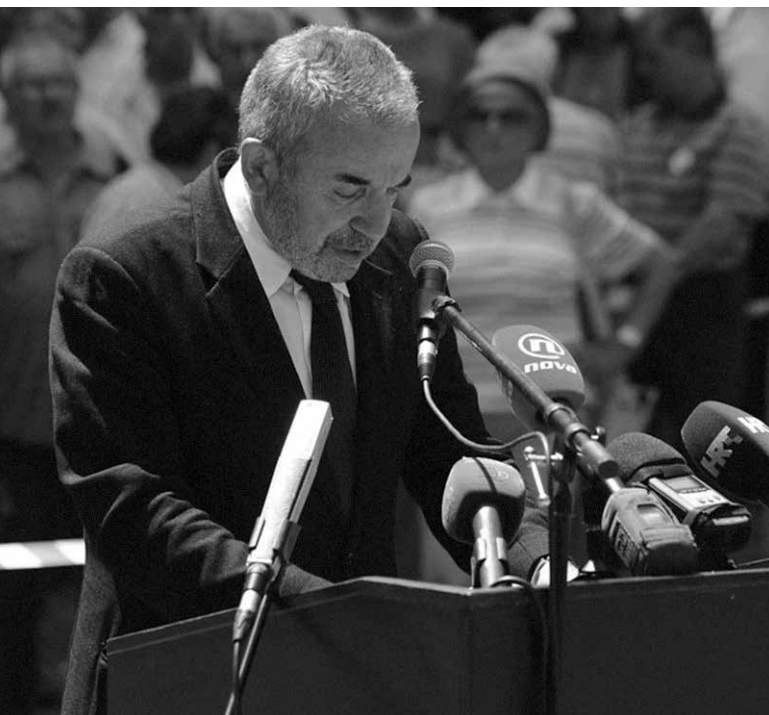
Premda su ustaše pokušali sakriti tragove svojih zločina, zahvaljujući istraživanjima dr. Đure Zatezala, o tome se danas, prema Krausovim riječima, mnogo zna.

"Ipak", nastavio je Kraus, "mnogo toga još preostaje da se istraži. Istraživanja se nisu provodila koliko je trebalo zbog ideoloških i političkih razloga. O njima se nije govorilo toliko kao o istraživanjima poratnih komunističkih zločina, koji se uspoređuju s ustaškima. I ovom prilikom ponavljam: sve zločine treba osuditi i suditi. Ali treba ih razlikovati, a ne izjednačavati. Treba reći da su ustaški zločini utemeljeni na rasnim zakonima Nezavisne Države Hrvatske. To je bitna razlika!

Mi želimo da se jasno kaže tko je bio žrtva, a tko krvnik, tko je bio antifašist, a tko sluga nacista."

Nastavljajući svoj govor dr. Ognjen Kraus je rekao da očekuje da se isprave nepravde učinjene devedesetih godina kada je, kao i tisuće antifašističkih spomenika širom Hrvatske, srušen i ovdašnji spomenik. "Jadovno sam posjetio 1998.", naglasio je Kraus, "i zatražio da se obnovi spomenik i uredi memorijalno područje. Isto sam zahtijevao i za spomen-područje Slana na Pagu. To sam ponovio i 2000. godine, kada smo u zgradi Židovske općine Zagreb postavili spomen-ploču u znak sjećanja na 165 studenata, srednjoškolaca i sportaša Zagreba, ubijenih u Jadovnom. Do danas nije učinjeno ništa, iako je obećano."

Dr. Kraus je također istakao zahtjev da se ponovno postavi spomen-ploča u uvali Slano, uništena dan poslije komemoracije 2010., kada je bila postavljena. "Istina o tim strašnim logorima mora doprijeti do hrvatske javnosti", "mi to dugujemo svima onima koji su izgubili život jer su bili drugačiji", rekao je na kraju svog govora dr. Ognjen Kraus.

Ognjen Kraus govori na komemoraciji

U ime Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske Juraj Hrženjak kazao je da je Jadovno bilo tvornica ubijanja, bez obzira na to koji podatak o broju ubijenih uzmemo kao vjerodostojan. "Ako je istinit podatak da su ovdje pale 42.123 žrtve, to znači da je od osnutka do zatvaranja logora ovdje bilo dnevno likvidirano 466 ljudi. Ako se uzme podatak za koji postoje dokazi o 24 tisuće žrtava, tada je ovdje ubijeno dnevno 266 ljudi", rekao je. Naglasio je da ubijeni nisu bili ni ratni zarobljenici ni gerilci, ni građani koji su javno iskazivali svoju ideologiju suprotnu ustaškom režimu već "samo Srbi i Židovi koji, sigurni u svoju nevnost, pri hapšenju nisu ni pružali otpor".

Na komemorativnoj svečanosti u Jadovnu i ove su godine bili mnogobrojni potomci žrtava. Predsjednik banjalučke Udruge "Jadovno 1941. godine" Dušan Bastašić založio se da kompleks logora Gospić-Jadovno-Pag postane memorijalni centar za koji, kako je kazao, nije dovoljno da ima samo spomenik i nekoliko putokaza.

On je pozvao okupljene da prijeđu 6,5 kilometara do mjesta Čačić Dolac, a taj je put nazvao stazom jadovničkih mučenika, kojom su tisuće nevinih žrtava vezanih ruku i uz strahovitu torturu išle prema bezdanima Velebita, gdje su pobijeni.

Vijenac podno spomenika položili su i veleposlanik Republike Srbije u Hrvatskoj Stanimir Vukićević i izaslanik Republike Srpske ministar Stanislav Čado.

Uz Šaranovu jamu, nedaleko spomenika, vladika gornjokarlovački Gerasim održao je opijelo, a glavni rabin u Hrvatskoj Luciano Moše Prelević izmolio je Kadiš, židovsku molitvu za mrtve.

LOGOR ZA ISTREBLJIVANJE

Logor Jadovno u dolini Velebita, zapadno od Gospića, kojim su upravljali ustaše, služio je za istrebljenje "nepoželjnih osoba".

Logor je djelovao od 11. travnja do 25. kolovoza 1941. godine po nalogu Eugena Dide Kvaternika.

Logorski sustav sačinjavali su "žuta kuća", odnosno tadašnji zatvor u Gospiću, logor na Velebitu i logor Slano na otoku Pagu. Logor je zatvoren krajem kolovoza 1941., kada su talijanske snage okupirale i tzv. "drugu zonu", odnosno područje u dalmatinskom zaleđu i Lici, u kojem je do tada NDH imala civilnu i vojnu vlast. ✨

Nastavljajući svoj govor dr. Ognjen Kraus je rekao da očekuje da se isprave nepravde učinjene devedesetih godina kada je, kao i tisuće antifašističkih spomenika širom Hrvatske, srušen i ovdašnji spomenik. "Jadovno sam posjetio 1998.", naglasio je Kraus, "i zatražio da se obnovi spomenik i uredi memorijalno područje. Isto sam zahtijevao i za spomen-područje Slana na Pagu. To sam ponovio i 2000. godine, kada smo u zgradi Židovske općine Zagreb postavili spomen-ploču u znak sjećanja na 165 studenata, srednjoškolaca i sportaša Zagreba, ubijenih u Jadovnom. Do danas nije učinjeno ništa, iako je obećano."

S komemoracije žrtvama Jadovna

Dr. Kraus je također istakao zahtjev da se ponovno postavi spomen-ploča u uvali Slano, uništena dan poslije komemoracije 2010., kada je bila postavljena. "Istina o tim strašnim logorima mora doprijeti do hrvatske javnosti", "mi to dugujemo svima onima koji su izgubili život jer su bili drugačiji", rekao je na kraju svog govora dr. Ognjen Kraus.

U ime Saveza antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske Juraj Hrženjak kazao je da je Jadovno bilo tvornica ubijanja, bez obzira na to koji podatak o broju ubijenih uzmemo kao vjerodostojan. "Ako je istinit podatak da su ovdje pale 42.123 žrtve, to znači da je od osnutka do zatvaranja logora ovdje bilo dnevno likvidirano 466 ljudi.

Ako se uzme podatak za koji postoje dokazi o 24 tisuće žrtava, tada je ovdje ubijeno dnevno 266 ljudi", rekao je.

Naglasio je da ubijeni nisu bili ni ratni zarobljenici ni gerilci, ni građani koji su javno iskazivali svoju ideologiju suprotnu ustaškom režimu već "samo Srbi i Židovi koji, sigurni u svoju nevnost, pri hapšenju nisu ni pružali otpor".

Na komemorativnoj svečanosti u Jadovnu i ove su godine bili mnogobrojni potomci žrtava. Predsjednik banjalučke Udruge "Jadovno 1941. godine" Dušan Bastašić založio se da kompleks logora Gospić-Jadovno-Pag postane memorijalni centar za koji, kako je kazao, nije dovoljno da ima samo spomenik i nekoliko putokaza.

On je pozvao okupljene da prijeđu 6,5 kilometara do mjesta Čačić Dolac, a taj je put nazvao stazom jadovničkih mučenika, kojom su tisuće nevinih žrtava vezanih ruku i uz strahovitu torturu išle prema bezdanima Velebita, gdje su pobijeni.

Vijenac podno spomenika položili su i veleposlanik Republike Srbije u Hrvatskoj Stanimir Vukićević i izaslanik Republike Srpske ministar Stanislav Čado.

Uz Šaranovu jamu, nedaleko spomenika, vladika gornjokarlovački Gerasim održao je opijelo, a glavni rabin u Hrvatskoj Luciano Moše Prelević izmolio je Kadiš, židovsku molitvu za mrtve. ✨

JERUZALEM

SUOČAVANJE S BUDUĆNOŠĆU

NA OVOGODIŠNJOJ, ČETVRTOJ PO REDU, KONFERENCIJI "SUOČAVANJE S BUDUĆNOŠĆU," KOJU U JERUZALEMU PRIREĐUJE IZRAELSKI PREDSDJEDNIK SHIMON PERES, OVE JE GODINE SUDJELOVAO I HRVATSKI PREDSDJEDNIK IVO JOSIPOVIĆ, A MEĐU OSTALIM SUDIONICIMA IZ SVIJETA NAJZAPAZENIJI JE BIO 89-GODIŠNJI HENRY KISSINGER

Piše Nataša Barac

Više od dvadeset godina prošlo je od mog prvog posjeta Izraelu. Otada pa do danas bila sam u toj zemlji puno puta, zahvaljujući novinarstvu koje je sigurno jedno od najljepših i najinteresantnijih poslova na svijetu. I svaki puta, uvijek iznova, iznenadim se nad velikim napretkom koji se vidi na svakom koraku. Izrael je danas moderna zemlja i jaka svjetska sila u brojnim područjima.

Napredak u tehnologiji, znanosti, medicini doveo je do toga da danas Izrael, na primjer, uzgaja tulipane u pustinji i izvozi ih u Nizozemsku... Ali to je samo jedan od brojnih primjera.

Ove godine me tako u Jeruzalemu dočekao novi shopping centar "Mamilla Mall", koji se prostire od središta grada do drevnih zidina Staroga grada.

Centar vrijedan više od sto milijuna dolara postao je zaslugom arhitekata dio nevjerojatne scenografije jednog od najljepših gradova na svijetu.

Za razliku od prije nekoliko godina, ulice Jeruzalema prepune su turista, u hotelima je teško pronaći slobodnu sobu,

a navečer tisuće mladih uživa u kafićima i europskom nogometnom prvenstvu, uz glasno navijanje.

Kao da se u susjednoj Siriji već mjesecima ništa ne događa, kao da zemlja nema svakodnevnih brojnih problema.

Povod ovome mojem putu u Izrael bila je konferencija pod nazivom "Suočavanje s budućnošću", koju već četvrtu godinu zaredom organizira izraelski predsjednik Shimon Peres. Ove godine na Peresov poziv na konferenciji je sudjelovao i hrvatski predsjednik Ivo Josipović.

Konferencija je održana u ogromnom konferencijskom centru, a među više od četiri tisuće sudionika tu su bili i posebni gosti – bivši američki državni tajnik Henry Kissinger i bivši britanski premijer Tony Blair.

Izraelska predsjednička konferencija, inspirirana Peresovom vizijom, mjesto je na kojem se raspravlja o budućnosti, donošenju važnih odluka i potrebi poduzimanja akcija kako bi se utro put boljoj budućnosti za Izrael i čitavi svijet. Rasprave se odvijaju na plenarnim sjednicama te brojnim panelima i okruglim stolovima.

NASTAJANJE IKONE SVJETSKE POLITIKE

Heinz Alfred "Henry" Kissinger američki je pisac, političar, diplomat i poslovni čovjek.

Dobitnik Nobelove nagrade za mir, bio je savjetnik za nacionalnu sigurnost, a kasnije i državni tajnik administracija američkih predsjednika Richarda Nixona i Geralda Forda.

Nakon što je završio svoje mandate, brojni predsjednici i svjetski čelnici tražili su njegovo mišljenje i savjete u brojnim krizama.

Kao protivnik "realpolitike", Kissinger je igrao ključnu ulogu u vanjskoj politici SAD-a u razdoblju od 1969. do 1977. godine. Tijekom tog razdoblja, zalagao se za načelo detanta s tadašnjim Sovjetskim Savjetom, pokrenuo je otvaranje američkih odnosa s Kinom, te sudjelovao u pregovorima kojima je završilo američko sudjelovanje u ratu u Vijetnamu. Uz to, sudjelovao je u gotovo svim bitnijim

svjetskim pregovorima, uključujući i one između Izraela i Egipta, koji su završili povijesnim mirovnim sporazumom između dvije zemlje.

Kissinger je rođen u obitelji njemačkih Židova u bavarskom mjestu Fuerthu 1923. godine. Njegov otac Louis Kissinger bio je učitelj, a majka Paula, rođena Stern, domaćica. Henry ima i mladeg brata Waltera. Prezime Kissinger uzeo je njegov daleki predak Meyer Loeb 1817. godine, prema bavarskom gradu Bad Kissingu. Kao dječak Heinz-Henry volio je igrati nogomet. Godine 1938. njegova je obitelj osjetila što sprema dolazak nacista, pa su se odselili u New York.

Obitelj je novi dom pronašla na Manhattanu, gdje je živjela velika zajednica njemačkih Židova.

Iako se Henry Kissinger brzo prilagodio američkoj kulturi, nikada nije izgubio svoj njemački akcent.

Neke od glavnih tema bile su arapsko proljeće i njegove posljedice, predstojeći američki izbori, stanje u Europi te gospodarska kriza, sve veći utjecaj Azije na svijet, te stanje u Izraelu i bliskoistočni mirovni proces. Jedan dio brojnih panela bio je posvećen znanosti, medicini i umjetnosti. Samo otvaranje konferencije bilo je posebno zanimljivo, a svi su govornici kao glavne poruke isticali mir i budućnost svijeta, posebice Bliskog istoka.

Konferenciju je otvorio izraelski predsjednik koji je održao govor u čast Henrya Kissingera te mu nakon toga uručio najviše izraelsko odličje.

Peres je podsjetio na sve uspjehe koje je Kissinger postigao tijekom svoje dugogodišnje političke karijere, ističući da je on zasigurno jedan od najvećih političara današnjice. "Ti si nada i inspiracija za sve one koji žele mir i napredak u svijetu", rekao je izraelski predsjednik.

"Ovo odličje koje ti uručujem dolazi iz srca i u ime moga naroda, a dajem ga mom ne samo prijatelju, već i bratu", zaključio je Peres.

U obrazloženju dodjele nagrade piše da se ona dodjeljuje Kissingeru zbog njegovih "izvanrednih doprinosa Državi Izrael i čitavome čovječanstvu".

"Volio bih da su danas moji roditelji ovdje: od svih odličja koja sam primio tijekom mog života, uključujući i Nobelovu nagradu, na ovo bi bili najponosniji, jer mi ga je dodijelila židovska država", kazao je u vrlo emotivnom govoru 89-ogodišnji Kissinger.

"Bio sam državni tajnik zemlje koja je mojoj obitelji pružila utočište od nacista", nastavio je, govoreći o ključnim trenucima svoje dugogodišnje političke karijere, poput razvijanja

Tijekom školovanja počeo je raditi, a zatim je upisao fakultet u New Yorku, koji je nakratko prekinuo kada se 1943. pridružio američkoj vojsci. Zbog svog znanja njemačkog, bio je od velike pomoći američkoj vojsci, a radio je i kao dio obavještajne vojne službe.

Nakon rata, diplomirao je političke znanosti na prestižnom američkom sveučilištu Harvard, na kojem je poslije i magistrirao i doktorirao. Richard Nixon zaposlio ga je kao svog savjetnika za nacionalnu sigurnost i to je bio početak Kissingerove briljantne političke karijere.

Kissingerova prva supruga bila je Ann Fleischer s kojom ima dvoje djece Elizabeth i Davida. Rastali su se 1964., a deset godina kasnije oženio se s Nancy Maginnes.

Unatoč poodmakloj dobi, Kissinger i nadalje drži predavanja, objavljuje članke i knjige i putuje svijetom.

Sudjelovanje na konferenciji, predsjednik Josipović iskoristio je i za razgovore sa svojim domaćinom predsjednikom Peresom

odnosa između SAD i Kine, te sklapanja mirovnog sporazuma između Izraela i Egipta. Ovakva konferencija prilika je i za brojne zanimljive bilateralne susrete.

Hrvatski predsjednik svoj je boravak u Izraelu iskoristio i za sastanke sa svojim domaćinom Shimonom Peresom, te ikonom svjetske politike Henryem Kissingerom. Hrvatski predsjednik, političar, pravnik i muzičar, pravi je prijatelj Izraela, rekao je Peres.

"Nekada su velike zemlje procjenjivale male zemlje prema brojkama. Danas mala zemlja može biti velika ako uspije mobilizirati veličinu svojih ljudi", istakao je Peres i dodao: "Obje naše zemlje uspjeh su postigle zahvaljujući svojim narodima, a ja smatram da čelnici moraju izvući najbolje iz svog naroda kako bi se na taj način najbolje razvio njihov potencijal". Hrvatska i Izrael imaju dugu prošlost, nastavio je, koja je imala svoje uspone i padove.

"Naše su zemlje obje na početku. Krenimo zajedno", zaključio je izraelski predsjednik. "Vrlo smo dirnuti vašim prijateljstvom, vašim osobnim prijateljstvom kao i prijateljstvom izraelskog naroda i nadam se da ćemo uspjeti dodatno pojačati našu suradnju", odvratio je predsjednik Josipović i istakao: "Mi smo svjesni naše povijesti, ali vjerujemo da zajedno možemo krenuti dalje".

Predsjednik Josipović sastao se i s Henryem Kissingerom, za kojeg je rekao da je "ikona svjetske politike". "Bilo je zanimljivo s njim razgovarati o procesima u svijetu, o Europi i naravno o našoj regiji, posebno o mjestu Hrvatske kao europske zemlje, ali isto tako zemlje jugoistočne Europe", rekao je Josipović. "Očekujem da će Hrvatska postati neodvojivi dio Europske unije i bilo koje druge političke organizacije koja će postojati u Europi", rekao je hrvatskim novinarima Henry Kissinger, koji se tijekom razgovora s Josipovićem prisjetio i svog boravka u Zagrebu, koji je posjetio kao američki državni tajnik s tadašnjim američkim predsjednikom Richardom Nixonom. ☆

OBILJEŽENA STOGODIŠNJICA ROĐENJA RAOULA WALLENBERGA

SPASIO JE TISUĆE, A ZA NJEGA NIJE BILO SPASA

O ŽIVOTU I DJELU ŠVEDSKOG DIPLOMATA RAOULA WALLENBERGA, KOJI JE OD HOLOKAUSTA SPASIO DESETKE TISUĆA MAĐARSKIH ŽIDOVA, U ZAGREBAČKOM MUZEJU MIMARA GOVORILI SU, UZ MINISTRICU VESNU PUSIĆ, VELEPOSLANICI IZRAELA, ŠVEDSKE I MAĐARSKE U HRVATSKOJ TE ŠVEDSKA NOVINARKA INGRID CARLBERG I MAĐARSKI POVJESNIČAR GYÖRGY HARASZTI

Veleposlanstva Izraela, Mađarske i Švedske organizirala su 5. lipnja u zagrebačkom Muzeju Mimara svečano obilježavanje stote obljetnice rođenja švedskog diplomata Raoula Wallenberga.

Uz kratak dokumentarni film, o Wallenbergovu su životu, osobito o nepoznanicama koje još uvijek okružuju njegove posljednje dane, govorili veleposlanici triju zemalja i pokroviteljica skupa hrvatska ministrica vanjskih i europskih poslova Vesna Pusić.

Ministrica Pusić je ispričala da je za Wallenberga prvi put čula još iz priča svoje bake i djeda.

Prema njenim riječima, to je višeslojna priča u kojoj se u sudbini jednog čovjeka preklapaju fašizam i staljinizam, a bila je naročito uzbuđljiva i uznemirujuća u ono doba kada se o povijesti još razmišljalo u okvirima različitih ideologija.

Na primjeru Wallenberga ministrica Pusić je istaknula neobičnost veličine čovjeka koji se banalnosti zla odupire jednostavno tako da ne odustaje od svoje ljudskosti i razuma.

I mađarski veleposlanik Gábor Iván, i švedski Fredrik Vahlquist biranim su riječima govorili o diplomatu koji je 1944. i 1945. u Budimpešti spasio desetke tisuća Židova, da bi sam kasnije stradao u sovjetskim kazamatima.

Veleposlanik Izraela Yosef Amrani u svom je govoru rekao da je životna priča Raoula Wallenberga priča koja zaslužuje biti ispričana. Rijetko se u povijesti dogodilo da osobnost, karakter, primjer i hrabrost jednog muškarca ili žene uđe u povijest i ostavi nasljeđe koje prelazi granice pojedinačeva vlastita života. Raoul Wallenberg jedan je od te nekolicine, a bilo je i drugih - to treba uvijek pamti - koji su slijedili moralni kompas i spašavali progonjene, kazao je Amrani.

Misterij Wallenberg

Priča o Raoulu Wallenbergu, prema riječima izraelskog veleposlanika, priča je o odanosti i privrženosti. Ubrzo nakon dolaska u Budimpeštu predvodio je kampanju koja je grančila s nemogućim kako bi spasio što je moguće više ljudi; možda ni jedan pojedinac sam ne bi uspio više.

Amrani je naglasio da je Wallenberg bio i još uvijek jest misterij. Ima jedno pitanje koje nikad ne prestaje zaokupljati čovjekov um: ako je čovjek star tridesetak godina mogao stati

Yosef Amrani

pred naciste, njihovu smrtonosnu mašineriju i lokalne mađarske kolaboracioniste, kako je bilo moguće da međunarodna zajednica, iako je znala za istrebljenja

Židova u Europi, a nazirao se i kraj rata, još uvijek nije pomislila kako je potrebna operacija spašavanja progonjenih.

Prema riječima veleposlanika Amranija ova prigoda iziskuje i pohvalu i prisjećanje na ulogu koju je imala Švedska, njezin kralj Gustav V, njezina vlada i diplomatska delegacija u Budimpešti, u kojoj je Wallenberg pojačao napore u spašavanju Židova, napore koje su već bili poduzeli šef misije Carl Ivan Danielsson i Per Anger.

Iskazi o Wallenbergovim noćnim izlascima da nahrani gladne, da ohrabri uplašenu djecu i igra se s njima, govore o njegovoj osobnosti. Od 800.000 mađarskih Židova, koji su obogatili i dali svoj doprinos kulturnom, ekonomskom i političkom životu Mađarske, njih više od 430.000 odvedeno je u logore smrti u kratkom vremenskom radoblju između 15. svibnja 1944. i početka srpnja iste godine.

Kako je kazao Amrani, Wallenberg je u Budimpeštu došao kasno, ali ne prekasno da spasi mnoge. Kad je korištenje vlakova već bilo izvan dosega njemačke istrebljivačke mašinerije, ostaci mađarske židovske zajednice, morali su marširati prema logorima. Wallenberg je i tada spašavao mnoge.

Jedinstvena priča

Izraelski veleposlanik zato ističe da je priča o Wallenbergu jedinstvena; ona govori da savjest i moralno ponašanje nemaju ograničenja; ne smije biti granica u činjenju ispravnih stvari. Iz posvećenosti i odanosti Wallenberga spašavanju nemoćnih,

svaki javni djelatnik i dužnosnik bilo koje države, treba naučiti da je u bilo kojem trenutku naša moralna odgovornost da učinimo ono što je ispravno, da se borimo za prava nemoćnih i onih čiji se glas ne čuje.

Amrani smatra da podsjećanje na život i djelo Raoula Wallenberga neće biti potpuno ako se lekcija o dužnosti i odgovornosti opet zanemari. Naime, nekoliko tjedana prije ove večeri posvećene uspomeni na ubijenog švedskog diplomata, u Budimpešti je oskvrnut spomenik čovjeku bez groba. Veleposlanik ne sumnja da će mađarske vlasti poduzeti sve moguće da pronađu, identificiraju i optuže počinitelje, ali, naglasio je, bez podučavanja o toleranciji i prihvaćanju drugih, tko god oni bili, lekcija o Wallenbergovom životu neće biti naučena.

Amrani je podsjetio da su ljudska bića, Židovi, eliminirani ovdje, u Europi, prije 70 godina, jer su ih neki smatrali drukčijim. Židovi su bili određeni za istrebljenje zbog svoje vjerske i etničke pripadnosti i ni zbog čega drugog. Ubijeno je više milijuna Židova i pripadnika ostalih zajednica; mnogi su sudjelovali u toj ubojitoj i istrebljivačkoj mašineriji. Još više ih je šutjelo i pravilo se slijepima. Tek nekolicina je slijedila drukčiji dictum, zov savjesti i čovječnosti. Oni trebaju služiti kao kompas našoj civilizaciji, pogotovu onda kad sablasti mržnje, ekstremizma, fanatizma i fašizma opet podignu glave i, zbog svih boljki i pogrešaka u društvu, nanišane na imigrante, na one drukčije. Kad se suočimo s tim silama, nedopustivo je da ostanemo nijemi, naglasio je veleposlanik Amrani.

Gábor Iván

O životu Wallenberga govorili su i švedska novinarka Ingrid Carlberg, autorica dosad najopsežnije objavljene biografije Raoula Wallenberga i dr. György Haraszti iz budimpeštanskog Dokumentacijskog i memorijalnog centra Holokausta.

Dossier ostaje otvoren

Ugledna švedska novinarka je za pisanje knjige o Wallenbergu imala i osobne motive, jer je djed njenog supruga, podrijetlom iz Estonije, baš poput Wallenberga nestao u bespućima Staljinova terora i obitelj je tek 1997. godine, nakon otvaranja arhiva KGB-a, doznala za vrijeme i mjesto njegove smrti.

Fredrik Vahlquist

Ali, kada je Carlberg, prije nešto više od tri godine, prijateljima i kolegama objavila temu kojoj se namjerava posvetiti, nije naišla na opće odobravanje. „Zašto Wallenberg, koga on više uopće zanima“, govorili su joj mnogi. Mađarska pod vodstvom admirala Miklosa Horthyja, Hitlerov saveznik, nije provodila masovna deportiranja ni ubijanja Židova. Nijemci su u ožujku 1944. okupirali Mađarsku i uz pomoć Szálasi Ferenc i njegove fašističke Partije strelastog križa, proveli svoj plan „konačnog rješenja“. Od 800.000 Židova, koliko ih je tada bilo u Mađarskoj, u samo dva mjeseca ubijeno ih je više od 400.000. Švedski poslovni čovjek i diplomat Wallenberg došao je u Budimpeštu u lipnju 1944. kao drugi tajnik veleposlanstva Švedske. Njegov je zadatak bila operacija spašavanja Židova. Tome se svim silama posvetio sve do siječnja 1945., poduzimajući sve da spasi što više života. U siječnju 1945. u Budimpeštu ulazi sovjetska armija, a 17. siječnja Sovjeti hapse Wallenberga.

Od tada se o njegovoj sudbini ne zna mnogo. U travnju 1945. postalo je jasno da je nestao, međutim, Sovjeti su tada tvrdili da on nije u njihovim rukama. Tek 1957. iz Moskve je stigao dokument s datumom 17. srpnja 1947., prema kojem je „zatvorenik Wallenberg umro prošle noći u svojoj ćeliji“. Švedske vlasti ostale su skeptične prema toj informaciji, a dossier Wallenberg ostao je i dalje otvoren. ✨

Mladen Mali

LUDBREG

ŽIDOVSKO GROBLJE TRAJNO ZAŠTIĆENO

ODLUKOM MINISTARSTVA KULTURE, MEMORIJALNI ŽIDOVSKI DIO LUDBREŠKOG GROBLJA, UVRŠTEN JE NA LISTU ZAŠTIĆENIH KULTURNIH DOBARA

Odlukom Ministarstva kulture Memorijalno područje židovskog groblja u Ludbregu odsada je zaštićeno kao trajno kulturno dobro.

Do sada je taj dio groblja bio samo pod preventivnom zaštitom, koja je istekla 2010. godine, a sada je uvršten na Listu zaštićenih kulturnih dobara. Inicijatori ove akcije su Alma Rivošecchi iz Zagreba, kojoj su preci (obitelj Scheyer) pokopani na židovskom groblju i Milivoj Dretar, ludbreški povjesničar.

U Hrvatskoj postoji 67 židovskih groblja, a pod državnom zaštitom samo ih je nekoliko. Ludbreško židovsko groblje pripada među najmanja, no zahvaljujući projektu „Židovi u ludbreškom kraju“ u potpunosti je istraženo i kartirano.

Prvi ukop je izvršen 1886. godine, a pogreb je vodio prvi ludbreški rabin Leopold Fleischman.

Do 1941. izvršeno je 100 do 130 ukopa, a u međuvremenu tu se doselilo gradsko groblje. Dio grobnih spomenika je devastiran u vrijeme NDH, a neki su nestali poslije rata zbog mnogih nežidovskih pogreba na židovskom groblju. U spomen na predratnu ludbrešku židovsku zajednicu, koja je tra-

gično stradala u Drugom svjetskom ratu od ustaškog terora, potrebno je očuvati barem posljednja počivališta pripadnika te zajednice. Preostalih 27 grobova s natpisima na hebrejskom, njemačkom i hrvatskom jeziku, kao i kapela obitelji Scheyer, imaju povijesno-memorijalnu te ambijentalnu vrijednost. Članova židovske općine u Ludbregu više nema, pa nema ni tko brinuti o grobovima, a ni plaćati grobnu naknadu. O groblju brigu vodi jav-

no komunalno poduzeće Lukom iz Ludbrega.

Zaštita predviđa očuvanje groblja u cjelini, obnovu srušenih ili oštećenih nadgrobničkih spomenika, a zabranjeno je svako prekopavanje grobova ili uklanjanje spomen obilježja. Groblje treba hortikulturno urediti te primjereno označiti. Danas su povijesna groblja sastavni dio kulturne baštine naselja. Bez obzira na položaj ili prostorni opseg, trebalo bi ih uključiti u kulturnu ponudu.

Od židovske baštine u Ludbregu, pod državnom je zaštitom i Kuća Scheyer, građanska prizemnica nasuprot crkve Presvetog Trojstva, odnedavno u vlasništvu Varaždinske biskupije. ✨

M.D.

DUBROVNIK

OTVORENA PRIVATNA IZRAELSKO-HRVATSKA POLIKLINIKA

Suvremena privatna poliklinika Marinmed, čiji liječnički tim čine vrhunski stručnjaci iz Hrvatske i Izraela, otvorena je u lipnju u Dubrovniku.

Vlasnici poliklinike su Dubrovčanin, povratnik iz Čilea Ivo Učović i poslovni čovjek iz Izraela Shlomi Ranot.

Poliklinika je potpisala i sporazum u suradnji s Općom bolnicom Dubrovnik, a u Londonu je otvoren i poseban ured odakle će na liječenje dolaziti pacijenti u sklopu medicinskog turizma.

Kako je istaknuo ravnatelj poliklinike dr. Rikard Lentz, na više od tisuću četvornih metara pacijentima se, uz vrhunske stručnjake, nude pregledi i zahvati na najmodernijim medicinskim uređajima i to iz područja radiologije, ginekologije, interne medicine i kirurgije, plastične kirurgije, ortopedije, fizikalne terapije i medicinske rehabilitacije.

U liječničkom timu su, među ostalima, Reuven Gepstein, specijalist ortopedije i Evgeniy Pevzner neurokirurg iz Izraela te hrvatski liječnici Mladen Miškulin, specijalist ortopedije i traumatologije, Velimir Lupret specijalist neurokirurgije.

Ovaj je projekt započeo prije tri godine u cilju razvijanja zdravstvenog turizma, a do sada je u Dubrovniku liječeno nekoliko tisuća pacijenata uglavnom inozemnih državljana. ✨

T.R.

NOVE KNJIGE

NACIONALNE MANJINE U ZAGREBU – POLOŽAJ I PERSPEKTIVE

KNJIGU O NACIONALNIM MANJINAMA U ZAGREBU, KOJA JE NAPISANA NAKON ŠTO SU IZVRŠENA OPSEŽNA ISTRAŽIVANJA, UZ DRAGUTINA BABIĆA, JEDNOG OD AUTORA KNJIGE, PREDSTAVILI SU ALEKSANDAR TOLNAUER, PREDSDJEDNIK SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE REPUBLIKE HRVATSKE I SANJA ZORIČIĆ TABAKOVIĆ, PREDSTAVNICA ŽIDOVSKO NACIONALNE MANJINE U GRADU ZAGREBU

Na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“ potkraj travnja predstavljena je knjiga „Nacionalne manjine u Zagrebu – položaj i perspektive“ autora dr. sci. Filipa Škiljana, dr. sci. Dragutina Babića, i Drage Župarića-Iljića, znanstvenih suradnika Instituta za migracije i narodnosti u Zagrebu. Rad na ovoj knjizi iniciran je znanstvenim projektom „Nacionalne manjine u Hrvatskoj i eurointegracijski procesi“. Projekt je financijski podržao i Grad Zagreb.

Uz koautora Dragutina Babića i predstavnika izdavačke kuće „Plejada“ Iliju Ranića, o knjizi su tom prilikom govorili Sanja Zoričić-Tabaković, predstavnica židovske nacionalne manjine u Gradu Zagrebu i Aleksandar Tolnauer, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

U svojoj uvodnoj riječi Ilija Ranić je napomenuo da je nakladnička kuća „Plejada“ usmjerena na izdavanje znanstvene literature, kojoj pripada i knjiga o nacionalnim manjinama u Zagrebu. Prvo poglavlje te knjige, autora Filipa Škiljana, daje, prema Ranićevim riječima, pregled povijesnog razvoja nacionalnih manjina u Zagrebu.

Slijedi poglavlje o kulturnom, obrazovnom i religijskom profilu te prekograničnoj suradnji nacionalnih manjina, autor kojeg je sociolog Drago Župarić-Iljić. Treći autor, Dragutin Babić, piše o problemu identiteta, koristeći se pritom rezultatima suvremenog empirijskog istraživanja provedenog među pripadnicima nacionalnih manjina u gradu. Ranić drži da će ova knjiga biti nezaoobilazna u svim budućim istraživanjima i raspravama o problemu nacionalnih manjina u Zagrebu, pa i šire.

Dragutin Babić je u početku svog izlaganja naglasio da je, uz teorijski dio knjige, koji obrađuje povijesni razvoj i strukturalni aspekt, osobito vrijedan dio knjige upravo onaj u kojem se iznose rezultati empirijskog istraživanja provedenog među pripadnicima nacionalnih manjina u Zagrebu. Iz tog dijela knjige, rekao je Babić, saznajemo kako ti ljudi doživljavaju svoj statusni položaj u sadašnje vrijeme.

U Zagrebu – 22 nacionalne manjine

Naime, objasnio je Babić, radeći u Institutu na velikom projektu „Nacionalne manjine u Hrvatskoj i eurointegracijski procesi“, došlo se do spoznaje da pitanje nacionalnih manjina u Zagrebu nije dovoljno obrađeno. Uz financijsku pomoć Grada stoga se krenulo u empirijsko istraživanje na terenu koje je trajalo tri godine. Iako u Zagrebu postoje 22 nacionalne manjine, odabran je reprezentativan uzorak od devet najbrojnijih, predstavnici kojih su u Vijeću nacionalnih manjina Grada Zagreba. To su, abecednim redom, Albanci, Bošnjaci, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Romi, Slovenci i Srbi. Empirijsko istraživanje provede-

no je metodom grupnog intervjua u kojem je svima postavljeno sedam do osam pitanja iz raznih područja (prostor, financije, infrastruktura, zakoni, politička zastupljenost, medijska prezentacija, pomoć matičnih država, asimilacija, očuvanje nacionalnog identiteta, predrasude, stigmatizacija).

Na taj način dobio se „pogled iznutra“ o položaju nacionalnih manjina.

Ispitani predstavnici nacionalnih manjina, prema Babićevim su riječima, dobrom ocijenili normativnu problematiku, posebno status nacionalnih manjina u hrvatskom Ustavu, a uglavnom dobro i politiku Grada prema manjinama.

U odnosu na ranije godine osjeća se napredak, ali problema još uvijek ima, ponajviše kada je riječ o zastupljenosti u strukturama vlasti, medijskoj prezentaciji strukturalnih problema nacionalnih manjina, kod većeg broja njih i o potpori matičnih država, predrasudama u društvu i stigmatizaciji nekih od nacionalnih manjina, posebno zbog ratnog razdoblja.

Da situacija još uvijek nije sjajna govori i podatak da se udio pripadnika nacionalnih manjina u Zagrebu u zadnjih dvadesetak godina prepолоvio, tj. smanjio s prijeratnih deset na sadašnjih pet posto.

Pripadnost manjini – prednost ili hendikep?

Sanja Zoričić-Tabaković u svom se izlaganju zadržala na segmentu koji se odnosi na Židove u Zagrebu. Kako je naglasila, knjiga je na nju ostavila du-

nastavak na sljedećoj strani

Ilija Ranić, Dragutin Babić, Sanja Zoričić Tabaković i Aleksandar Tolnauer za vrijeme predstavljanja knjige o nacionalnim manjinama u Zagrebu

boki dojam, možda ponajprije zato što je i sama pripadnica jedne nacionalne manjine. Osobito vrijedan doprinos ove knjige ona vidi u tome što se ona bavi upravo identitetom i aktivnostima nacionalnih manjina na očuvanju svog identiteta, a i, kako je rekla, pitanjem svih pitanja: je li pripadnost nacionalnoj manjini resurs ili hendikep. Odgovori na to pitanje razlikuju se ovisno o okolnostima i vremenu u kojem se daju, pa tako bez ustezanja knjiga govori i o vremenu posljednjeg rata i njegovim refleksijama na sadašnjost.

Nastavljajući svoje izlaganje Sanja Zoričić Tabaković je, među ostalim, rekla: „Kada je riječ o Židovima na ovim prostorima, knjiga prati njihov put kroz proteklih sedam stoljeća pa sve do današnjih dana. Bez obzira na prvu izgrađenu sinagogu još u 14.-15. stoljeću, može se reći da su Židovi u Zagrebu bili više prolaznici nego stanovnici i to sve do kraja 18. stoljeća, kada je austrougarski car Josip II donio Edikt o toleranciji koji omogućuje nastanjanje Židova. Početkom 19. stoljeća osnovana je i zagrebačka Židovska općina. Međutim, sama mogućnost naseljavanja ne znači da je za Židove počelo razdoblje sreće i blagostanja.

Polovicom 19. stoljeća zagrebački trgovci traže njihov izgon, dolazi do nereda, a u godinama koje slijede Židovi će i dalje biti podvrgnuti raznim nametima i restrikcijama. Tek godine 1873. Sabor je izglasao njihovu punu građansku ravnopravnost. Međutim, u

vjerskom pogledu Židovi su i dalje diskriminirani. Početkom Prvog svjetskog rata dolazi ponovno do vala nasilja nad Židovima, a ni Kraljevina SHS nije im bila naklonjena, što je pogodovalo jačanju antisemitizma. Tridesetih godina 20. stoljeća, situacija se mijenja, dolazi do jačanja cionističkog pokreta i jačanja židovske zajednice u svakom pogledu, a Zagreb postaje najveći židovski centar Jugoslavije, s gotovo 12 tisuća Židova. Ta je situacija prekinuta već za koju godinu buđenjem fašizma u Europi, pa četrdesetih godina 20. stoljeća za Židove i na ovim prostorima počinje vrijeme Holokausta.“ Sanja Zoričić-Tabaković zaključila je svoj osvrt riječima da su Židovi i nakon proteklih sedam stoljeća, koliko na ovaj ili onaj način borave na ovim prostorima, još uvijek ovdje i da, unatoč svemu, nisu nestali.

Nacionalne manjine – značajan čimbenik u životu Zagreba

Započinjući svoje izlaganje, Aleksandar Tolnauer je čestitao autorima i izdavaču na ambicioznom pothvatu pisanja i izdavanja ove knjige, uz napomenu da ona već sada upućuje kako je nužan nastavak rada na toj problematici. Funkcioniranje demokratskih vlasti i institucija, rekao je zatim Tolnauer, znatno ovisi o znanjima, vrijednostima i stavovima građana prema takvim procesima, posebno u tranzicijskim zemljama. Za stabilnu demokraciju nije dovoljno donijeti zakone i uspostaviti institucionalnu vlast koja ih štiti. Stabilnost demokracije mnogo više ovisi o stavovima

ljudi prema nacionalnim manjinama, njihovoj općoj i političkoj kulturi te političkim procesima u društvu. Građanska politička kultura oblikuje solidarnost, društveno povjerenje i povezanost među građanima i upravo je to važan indikator demokratičnosti određenog društva. Nacionalne manjine moraju biti integrirane u društvo u kojem žive, ali sa svojim punim identitetom. Treba pozvati na razmišljanje, rekao je Tolnauer, kako bi izgledala hrvatska kultura bez Strossmayera, Gavelle, Šenoe, Lisinskog, Demetra, Šuleka, Para, Radev, Magellija i mnogih drugih. Snaga i veličina bilo koje narodne zajednice nije u odbacivanju i eliminaciji, već, naprotiv, u sposobnosti prihvatanja i apsorbaranja svega što je napredno i pozitivno, naglasio je Tolnauer.

Aleksandar Tolnauer je zatim ocijenio da je knjiga napisana razumljivim i lakim stilom, pa da je prihvatljiva i zanimljiva ne samo za znanstvenu nego i za širu čitalačku publiku. Za grad Zagreb, dodao je, ova je knjiga važna jer dokazuje da je riječ o gradu u kojem nacionalne manjine u prošlosti i sadašnjosti predstavljaju značajan čimbenik u svakom aspektu njegova života. Ona istodobno upozorava na još uvijek značajne probleme nacionalnih manjina u našem društvu. Ti su problemi, zaključio je svoje izlaganje Tolnauer, izraženiji još više zbog postkonfliktnog razdoblja u Hrvatskoj, a sada i gospodarske krize u zemlji i svijetu. ✨

Ozren Kobsa

NOVE KNJIGE

1000 GLAZBENIH ANEGDOTA

NAJNOVIJU KNJIGU NOVINARA, PUBLICISTA I GLAZBENOG KRITIČARA BRANKA POLIĆA, U KOJOJ JE SABRANO TISUĆU ANEGDOTA O STOTINJAK SVJETSKIH GLAZBENIKA, NA TRIBINI KULTURNOG DRUŠTVA "MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER", U ŽIDOVSKOJ OPĆINI ZAGREB, PREDSTAVILI SU, UZ AUTORA, AKADEMIK VIKTOR ŽMEGAČ I SKLADATELJ JOSIP MAGDIĆ

U organizaciji Kulturnog društva "Miroslav Šalom Freiburger" 5. lipnja je u Židovskoj općini Zagreb predstavljena još jedna knjiga novinara, publicista i glazbenog kritičara Branka Polića, knjiga "1000 glazbenih anegdota". Nakon što je u prošlom desetljeću napisao i objavio četiri autobiografske knjige, koje su sve redom - 2004., 2006., 2008. i 2010. godine - bile predstavljene na tribini Kulturnog društva "Miroslav Šalom Freiburger", pisac Branko Polić zadržao je svoj uobičajeni ritam i dinamiku. Ovaj put, doduše, nije riječ o autobiografskoj knjizi, ali, kako joj je u naslovu atribut glazbe, zna se da je tijesno povezana sa životnim putem i cjelokupnim radnim vijekom Branka Polića. O toj zbirci glazbenih anegdota uz samoga autora govorili su akademik Viktor Žmegač i skladatelj i muzikolog magistar Josip Magdić. Ulomke iz knjige čitala je poznata spikerica Hrvatskog radija Vlatka Bjegović.

Na 420 stranica Polićeva knjiga sadrži anegdote o 80 glazbenika - 54 skladatelja, 15 dirigenata, 6 pijanista, 2 violinista i 3 violončelista, a i tzv. "glazbene svaštice" o "krivim prosudbama i o glazbenicima gurmanima, žderonjama, kavopijama i ispičuturama". Junaci anegdota nizaju se abecednim redom, od D'Albera, Bellinia, Berlioz, Brahmsa, Glucka, Händela, Liszta, Mozarta itd.

Od hrvatskih kompozitora u knjizi su Ivan pl. Zajc, Papandopulo i Josip Magdić. Knjiga je bogato ilustrirana fotografijama junaka anegdota. Svoje izlaganje o knjizi akademik Viktor

Žmegač započeo je ističući da je pred nama iznimno zabavna i duhovita knjiga koja se uistinu čita "na iskap".

Zatim je napomenuo da je pogrešno da se anegdota kao književni žanr obvezno povezuje sa smiješnim zbivanjem. Iako je ova knjiga zaista puna smiješnih epizoda, u njoj se može naći i mnogo ozbiljnih zgoda, rekao je.

Anegdota se, iako je uvijek kratka, bilo da je napisana ili usmena, naglasio je Žmegač, ne smije poistovjetiti s vicem, i to iz dva razloga. Prvi je taj da nisu sve anegdote smiješne, a drugi da anegdota nije fikcionalna književna vrsta, za razliku od vica. Vic je netko izmislio, dok anegdota nije fikcija, ona je preko neke povijesne osobe fokusirana na određeno povijesno zbivanje. Ako se želi definirati anegdota, onda se mora poći od očekivanja da će se u anegdoti pojaviti osoba koja je javnosti poznata iz povijesti. Jer zgoda koja se dogodila u vlastitoj okolini prijatelju ili susjedu, nije anegdota, ali ako se dogodila Mozartu ili Einsteinu, onda jest, rekao je Žmegač.

Kako je uvijek povezana s određenom ličnošću, anegdota, rekao je zatim Žmegač, inzistira na nečemu što je karakteristično za tu osobu s psihološkog gledišta, ili pak na nečemu značajnom s kulturno-povijesnog gledišta, kada se odnosi na određeno razdoblje i povijesno zbivanje.

Međutim, anegdota može ilustrirati i ličnost kroz povijesni kontekst. Kako bi iznesenu teoriju približio publici, Žmegač

je naveo i primjer anegdote s Rahmanjinovim, jednim od najvećih pijanista u povijesti. U toj je anegdoti, kroz osobno iskustvo Rahmanjinova da ode kao predavač raditi na američko sveučilište, objasnio kako se indirektno vidi koliko se današnji svijet promijenio u odnosu na povijesno razdoblje od prije 80-tak godina. Naime, u doba Rahmanjinova, engleski jezik nije bio toliko zastupljen u Europi, a još manje u Rusiji, te se zato njime većina Europljana nije služila, pa tako ni Rahmanjinov.

Gledano iz današnje perspektive, to je gotovo neshvatljivo, jer danas mladi pijanisti, ako žele uspjeti u karijeri i postati poznati, ne moraju samo vježbati sviranje već moraju znati i engleski. Iz toga je vid-

nastavak na sljedećoj strani

Academician Viktor Žmegač

Branko Polić 1000 glazbenih anegdota

D U R I E U X

ljivo kako anegdota može prijeći osobne okvire neke ličnosti i zahvatiti svjetska zbivanja.

Kako bi upotpunio svoj osvrt na teoriju anegdote, Žmegač je taknuo i njene sociološke kategorije. Reкао je da je zanimljivo da je anegdota, zapravo, isključivo građanska pojava, koja uglavnom potječe iz 18., 19. i 20. stoljeća. Budući da je kavana, u kojoj se ljudi sastaju i komuniciraju, jedno od glavnih izvorišta anegdota, nije nimalo čudno što je Branko Polić uspio sastaviti tako bogatu knjigu o glazbenicima, naglasio je Žmegač. Po njemu, bilo bi znatno teže skupiti anegdote o književnicima ili slikarima, jer su oni, kada rade, mnogo manje upućeni na društvene kontakte od glazbenika, koji i u svom stvaranju komuniciraju s orkestrom, dirigentom, solistima.

Akademik Žmegač je također napomenuo da je za anegdotu karakteristično da prikazuje čovjeka u njegovom intimnom okruženju. A činjenica da gotovo da i nema anegdota o Hitleru i Staljinu dokazuje da je za njezino nastajanje potrebno otvoreno društvo. Komunikacijska situacija totalitarnog okruženja po-

sve je nepovoljna za stvaranje anegdota, rekao je Žmegač, ističući da se i same totalitarne ličnosti brinu da njihov privatni život ne dospije u javnost.

Svoj osvrt na Polićevu knjigu i anegdote uopće Žmegač je zaključio ocjenom da je knjiga "1000 glazbenih anegdota" neobično zabavna, ali da je ipak preduvjet za njeno čitanje i izrazitije zanimanje čitatelja za ovu materiju te posjedovanje određenog znanja o samim glazbenicima. Naime, mnoge poante teško će biti shvatljive i neće biti tako duhovite ako čitatelj ne zna kako su ti ljudi živjeli, stvarali i kakav je bio njihov odnos prema glazbi.

Skladatelj i muzikolog Josip Magdić u svom je izlaganju ponajprije naglasio da je iznimno počašćen što može sudjelovati u promociji knjige svoga prijatelja. Nakon što se i on osvrnuo na teoriju anegdote, pozivajući se pritom i na starogrčke definicije, Magdić je, prije svega, istakao da je to vrlo šarmanтна knjiga "koja pospiješuje zdravlje duha".

Govoreći o tome kako je nastajala ova knjiga, Branko Polić je odmah rekao da već priprema i njezin svojevrsni nastavak, i to zbog toga što u ovoj knjizi nema anegdota o pjevačima, menađerima i raznim glazbenim temama i mjestima na kojima se zbivaju veliki glazbeni događaji, poput Bečke opere. Otkrio je da ova knjiga nije pisana kao knjiga nego su u njoj zapravo sakupljeni tekstovi iz njegove tjedne emisije "Glazba na drugom programu" na Hrvatskom radiju, koju je uređivao i vodio punih sedam godina, od 1997. do 2004. Kako je objasnio, upravo ga je jedna od rubrika emisije, nazvana prema knjizi jednog francuskog umjetnika grčkog podrijetla, "Note i anegdote", navela da pripremi i objavi knjigu ovakvog sadržaja.

Polić je napomenuo da će čitatelji sigurno uočiti kako u knjizi nema anegdota o nekim velikim kompozitorima, poput Čajkovskog, Debussyja, Dvořáka. Međutim, kako je rekao, na to nije mogao utjecati, jer postoji apsolutni manjak knjiga anegdota o nekim glazbenicima. Isto tako, objasnio je da u knjizi iz istog razloga nema ni mnogo domaćih autora.

Doduše, dodao je u šali, možda ih nema i zato što bi ga njihovi praunuci mogli tužiti sudu ako im se koja od anegdota ne bi sviđela. Na kraju se Branko Polić zahvalio svima koji su mu pomogli u pripremanju knjige, ponajprije izdavaču, nakladničkoj kući Durieux. ✨

Ozren Kobsa

NOVE KNJIGE

„VOJNIK“ GENERALA PELEDA

Jefke Mendelevič imao je šest mjeseci u ljeto 1941., kada su ga roditelji, zajedno sa sestrama Sarom i Fani, doveli iz Poljske u Belgiju, u pokušaju spašavanja od najezde nacizma u Europi. Smjestili su ih na čuvanje i odgoj u kršćansku obitelj.

Otac nije preživio Auschwitz, majka je preživjela i nakon rata uspjela spojiti obitelj. Jefke 1950. s majkom dolazi u Izrael, kod ujaka, u kibuc Negba. Sa 18 godina odlazi na služanje vojnog roka u Izraelske obrambene snage. Mijenja ime u Yossi Peled, potkraj sedamdesetih postaje zapovjednikom divizije na Sinaju, a 1982. zamjenik zapovjednika na Visokoj školi za nacionalnu sigurnost.

Čin general-bojnika dobiva 1983. a od 1986. do 1991. na čelu je Zapovjedništva sjever, prateći stanje na izraelsko-libanonsko-sirijskoj tromeđi. U mirovinu odlazi 1991. godine i otada obnaša odgovorne dužnosti u privatnim tvrt-

kama. U politiku ulazi 1996., priključujući se Likudu. Početkom 2009. izabran je u 18. sastav Kneseta, a mjesec dana kasnije postao je ministar u vladi Benjamina Netanyahua.

Ovo je u najkraćim crtama biografija čuvenog izraelskog generala Yossia Peleda, koju je u uvodu njegove autobiografske knjige „Vojnik“ napisao Pavle Kalinić. Hrvatski prijevod knjige u izdanju izdavačke kuće Profil predstavljen je 7. lipnja u Novinarskom domu u Zagrebu.

Više od sat vremena danas sedamdesetjednogodišnji umirovljeni general i ministar Yossi Peled odgovarao je tom prigodom na pitanja o svojoj vojničkoj prošlosti i o aktualnoj situaciji u Izraelu i regiji. Među ostalim je rekao da je od 1967. sudjelovao u previše bitaka a da bi ih uopće mogao pobrojati.

M.M.

IZ HRVATSKE KINOTEKE

FILMOVI OBITELJI DEUTSCH-MACELJSKI

PRIKAZIVANJEM NEKOLIKO OBITELJSKIH FILMOVA ZAGREBAČKE ŽIDOVSKO OBITELJI DEUTSCH-MACELJSKI, OBITELJI KOJA JE SVOJIM VRLO USPJEŠNIM PODUZETNIČKIM POSLOVANJEM I IZUZETNO RAZGRANATIM DOBROTVORNIM AKCIJAMA, STEKLA NE SAMO BOGATSTVO NEGO I UGLED, PA I PLEMSTVO, PUBLICI KOJU OKUPLJA KULTURNO DRUŠTVO "MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER" BILA JE PRUŽENA PRILIKA DA ZAVIRI U ŽIVOT VIŠE GRAĐANSKE KLASA TRIDESETIH GODINA PROŠLOGA STOLJEĆA

Zahvaljujući susretljivosti Hrvatske kinoteke, na tribini Kulturnog društva "Miroslav Šalom Freiburger", u auditoriju Židovske općine Zagreb 15. svibnja prikazan je dio fundusa obiteljskih filmova iz arhive Kinoteke, i to filmovi zagrebačke židovske obitelji Deutsch-Maceljski snimljeni tridesetih godina prošloga stoljeća. Projekciji filmova prisustvovala je 89-godišnja Vlasta Urbić rođ. Deutsch-Maceljski, pa su prisutni ponešto od nje, a znatno više od njezina godinu dana mlađeg vršnjaka Branka Polića, glavnog urednika "Novog Omanuta", glazbenog kritičara i pUBLICISTA, a i od prisutnih predstavnika Hrvatske kinoteke Mladena Burića i Lucije Zore, mogli saznati niz zanimljivosti vezanih uz prikazane filmove.

Prvi Zagrepčanin u obitelji Deutsch bio je Filip, rođen 1829., koji je započeo obiteljski biznis trgovinom drvom u Vlaškoj ulici. Njegovi su sinovi nastavili razvijati posao te su, zahvaljujući upornosti, spretnosti i poduzetnosti, uspjeli zaokružiti čitav proces u proizvodnji i trgovanju drvom. Firma imenom Filipa Deutscha i sinova - trgovina drvom i šumska industrija, u najjačim je godinama svojeg poslovanja posjedovala više

vlastitih šuma i nekoliko pilana u Hrvatskoj. Deutschovi su, zahvaljujući svom vrlo uspješnom poslovanju i nizu dobrotvornih aktivnosti i donacija, na samom početku 20. stoljeća dobili plemstvo te su prezimenu Deutsch pridodali nastavak "od Macelja", odnosno "Maceljski", prema šumama na brdu Macelj kod Krapine u njihovom vlasništvu.

Uz to što se isticala dobrotvornim aktivnostima, darujući raznim potrepštinama i mnoge zagrebačke siromahe, obitelj Deutsch-Maceljski bila je i glavni osnivač Izraelske ferijalne kolonije u Zagrebu, koja je financirala odlazak djece na more. Obitelj je u Crikvenici upravo za potrebe ferijalnog doma kupila i preuredila Villu Antonija s bolesničkim stacionarom i igralištima. Godine 1938. sagradila je i ljetovalište na Ravnoj Gori blizu Delnica, jer su smatrali da je djeci potreban svježi gorski zrak.

Deutsch-Maceljski postali su iznimno bogati. U centru Zagreba obitelj je posjedovala više kuća i zemljišta na širem po-

nastavak na sljedećoj strani

družju Bijeničke. Imali su i vlastiti hotel preuređen u kuću za odmor u Crikvenici te kuće u Budimpešti. Uspostavom NDH i donošenjem rasnih zakona, sva im je imovina oduzeta, a većina članova obitelji ubijena je u Holokaustu.

Predstavnici Kinoteke u svojim su izlaganjima uočili i nakon emitiranja filmova objasnili značaj obiteljskih filmova te rekli nešto i o samoj instituciji iz koje dolaze. Kako je rečeno, od vremena osnutka, 1979. godine, Hrvatska kinoteka se bavi očuvanjem, zaštitom, restauracijom i promocijom hrvatske kulturne baštine koja se odnosi na audio-vizualno gradivo. To su uglavnom igrani i dokumentarni filmovi, ali i neki neobični žanrovi, poput obiteljskog filma. Fond obiteljskih filmova je iznimno malen u usporedbi s drugim fondovima, ali je svejedno jako važan, jer u njemu ima podosta filmova iz razdoblja do Drugog svjetskog rata. Takvi filmovi predstavljaju rijetke dokumente vremena. Općenito, jako je malo sačuvanog filmskog materijala iz razdoblja do Drugog svjetskog rata, jer su igrani filmovi uglavnom uništeni, a mnogo je dokumentarnih filmova izgubljeno.

Branko Polić je u svom izlaganju među ostalim rekao da su Deutsch-Maceljski zaista jedan uzoriti primjer židovske obitelji. Bila je to vrlo poduzetna i inicijativna obitelj koja je pomogla mnogima. Iako je osnivanjem pilana obitelj stekla veliki imetak, kao poslodavac je prema svojim zaposlenicima postupala više nego korektno. Polić se sjetio da se po Zagrebu pričalo da su zaposlenici obitelji Deutsch-Maceljski za Božić i Novu godinu dobivali od poslodavca ogrjev i cipele za zimu. Svojim radom i donacijama, u čemu su se osobito isticali Albert i Tilda rođ. Ungar, stekli su ne samo bogatstvo nego i zavidan ugled u zajednici, rekao je Branko Polić. Iz prikazanih filmova moglo se zaključiti da je obiteljski film najčešće posvećen nesvakidašnjim obiteljskim događanjima, kao što su šira obiteljska okupljanja raznim povodima, a i

Branko Polić i Vlasta Urbić rođ. Deutsch-Maceljski

turistička i druga putovanja. Tako je u filmu "Ljetovanje u Veneciji 1930." publika imala prilike vidjeti kako je tadašnja viša građanska klasa provodila svoje slobodno vrijeme. Zatim, u filmu "Večera 1930." bile su vidljive još izrazitije značajke obiteljskog filma, jer su mu osnovna tema i sadržaj upravo i jedino obitelj. I ostali prikazani filmovi "Društveni događaj 1934.", "Darivanje djece u vrtu 1930.", "Izlet u vinograd", "Izlet u Kranjsku goru i Bled 1937.", "Zima", "Večernja zabava 1938." te "Maškare", imali su ponajprije funkciju registriranja manje ili više važnih obiteljskih događaja.

Iz svih prikazanih filmova bilo je vidljivo da zapravo imaju funkciju obiteljskog foto-albuma. I upravo im to daje težinu dokumentarne istinitosti, jer je riječ o nečemu što uopće nije bilo namijenjeno javnosti. ☆

Ozren Kobsa

ARHEROLOŠKO OTKRIĆE O BETLEHEMU

Arheolozi su otkrili malen glineni pečat s natpisom "Betlehem", koji bi mogao biti dokaz o postojanju tog lokaliteta u doba što se spominje u Bibliji, objavile su nedavno Izraelske službe za antička istraživanja.

"Taj je predmet opipljiv dokaz o postojanju grada Betlehema koji se spominje u Bibliji, a otkriven je nedavno u Jeruzalemu", navodi se u priopćenju.

Pečat je otkriven na nalazištu zvanom Davidov grad, u podnožju bedema staroga grada Jeruzalema.

"To je prvi spomen imena grada izvan Biblije iz razdoblja Prvog hrama u Jeruzalemu, što dokazuje da je Betlehem

bio lokalitet u doba Judejskog kraljevstva, čak možda i iz ranijeg razdoblja", rekao je Elik Shukron, voditelj iskapanja.

Shukron smatra da je pečat dio poreznih dokumenata koje je Betlehem slao kralju u Jeruzalem u sklopu poreznog sustava kakav se primjenjivao u osmom i sedmom stoljeću prije naše ere.

Betlehem se prvi put spominje u Knjizi Postanka kao mjesto Rahelina groba. Rahela je bila žena patrijarha Jakova.

DR. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ: TRAGANJA ZA PROŠLIM MÜLLEROVI/MILEROVI I ZAGREB

NI GODINE 2008. KADA JE KINO „EUROPA“ NAPOKON POSTALO ONO ŠTO SU FILMAŠI, FILMOLOZI I FILMOFILI POODAVNA ŽELJELI I ZAHTIJEVALI – POPRIŠTE VAŽNIH FESTIVALA, PREMIJERA, PROMOCIJA, PREDAVANJA – KAO DA NITKO, NAŽALOST, NIJE NI POMISLIO DA BI TREBALO, MAKAR SIMBOLIČKI, PODSJETITI NA ONE KOJI SU U PRVIM DESETLJEĆIMA PROŠLOGA STOLJEĆA STVORILI I DAROVALI SVOME GRADU TO KINO I CIJELI KOMPLEKS ZGRADA KOJE GA OKRUŽUJU

U ovom broju iskoračit ćemo iz kronološkog slijeda kojeg smo se dosad držali i zaći u dvadeseto stoljeće. Skicirat ćemo povijest i tragediju obitelji Müller, s naglaskom na njezinim zaslugama za kulturu Zagreba koji im za to nikada nije zahvalio ni najmanjom gestom. Tu nepravdu nastojat ćemo uskoro ispraviti zahtjevom nadležnom gradskom tijelu da se prolaz duž kina Europa, preimenuje u Müllerov prolaz i postavi spomen-ploča. To je kino, pasaž i okolne zgrade sagradio Židov Adolf Müller (Zagreb 1857.- Zagreb 1932.), ostavio ih na brigu svojim sinovima Alfredu (Zagreb 1888.- Dachau 1945.) i Leu (Zagreb 1894.- Jasenovac 1941.), koji su obojica ubijeni, jedan u nacističkom, drugi u ustaškom logoru.

Leo Müller

Alfred Müller

Müllerovi su poslije rata zaboravljeni, potomci su se rasuli svijetom, a oni koji su se vratili, živjeli su diskretno, gotovo pritaženo. Kad se potkraj 2005. Kino Balkan našlo u paketu dvorana propale tvrtke Kinematografi i na njega oko bacio Konzum s time da ga preuredi u supermarket, Gradski zavod za zaštitu spomenika preventivno ga je zaštitio zbog višestruke vrijednosti, što znači, da je onemogućio prenamjenu. Tom prilikom kino i ansambl kojeg je dio, temeljito je proučio arhitekt Aleksander Laslo, tada konzervator, čemu zahvaljujemo uvid u povijest mjesta i Müllerovih zgrada.

Dvije godine kasnije Zagreb Film Festival i Hrvatski filmski savez pokrenuli su kampanju pod parolom „Daj mi kino“ s ambicioznim programom i napokon je Grad Zagreb, zahvaljujući činu zaštite i pravu na prvokup, 2008. kupio kino. U tom povodu novinarka Jutarnjeg lista Branimira Lazanin upela se iz petnih žila da nešto sazna o Müllerovima, uspjela doći do Adolfovih, odnosno Alfredovih i Leovih potomaka koji su preko volje i nevoljko progovorili. Tako su njezinom

zaslugom čitatelji Jutarnjeg lista saznali tko su bili i što su značili Müllerovi, a po svoj je prilici i Wikipedijin članak o Adolfu Mülleru zasnovan na tom članku.

Radeći na kulturno-povijesnom vodiču „Židovski Zagreb“, ljubaznošću Branka Polića dospjeli smo do Slavice Miler, udovice Leovog sina Rajka, koja živi u potkrovnom stanu palače u Mihanovićevoj 28, nekad u vlasništvu obitelji, a otmjene i danas, unatoč jadnom stanju. Gospođa Miler pokazala nam je albume i nešto predmeta koji posjećaju na nekadašnji sjaj, tako da smo u vodiču dvije stranice, namijenjene Müllerovima, mogli opremiti autentičnom dokumentacijom, dio koje pokazujemo i ovom prigodom.

Vrtoglavi uspon

Povijest te obitelj gotovo je tipična za dio zagrebačkih, a i drugih Židova: početak od nule, vrtoglavi uspon i blistavi vrhunac, samo je u ovom slučaju taj put komprimiran u tek dvije generacije. Ta povijest započinje Adolfom, poduzetnim i inteligentnim dječakom iz sirotinjske familije s mnogo djece, koja mu nije mogla omogućiti više školovanje, pa je nakon pučke škole izučio bačvarski, odnosno stolarski zanat. Oženio je 1882. Faniku Mühlhofer iz Krapine i potražio sreću u Josipdolu, gdje su živjeli Fanikini rođaci. Ta odluka svjedoči o Adolfovoj racionalnoj procjeni mogućnosti: u Zagrebu su tada na djelu pripadnici druge i treće generacije domaćih Židova, koji se oslanjanju na postignuća svojih očeva/djedova ili došljaci, poput najpoznatijeg Emanuela Pristera, koji uz stvarni kapital posjeduje kapital znanja i iskustva. Izgledi za druge otvorit će se tek potkraj devetnaestog stoljeća.

U Josipdolu Adolf će otvoriti dućan mješovite robe i gostionicu, a taj spoj trgovačke i ugostiteljske djelatnosti svjedoči o umješnosti koja je nužno dovela do materijalnog uspjeha.

Nakon jednogodišnjeg josipdolskog provizorija, kako bi se mogla obilježiti ta epizoda, Adolf se vraća u Zagreb i kupuje dućan „Zlatni zvon“ u Ilici 112, neposredno uz današnji Britanski trg. I izbor te lokacije upućuje na Adolfovu dalekovidnost: trg ni tržište u doba još ne postoje. Godine 1883., kad se Adolf vraća, površina budućeg trga, na kojoj je od sredine stoljeća bila tvornica parketa, u vlasništvu je Hrvatske eskomptne banke, a tek 1885. javljaju se iz Radničkog dola, naselja bivše tvornice, zahtjevi da se tu osnuje tržište. Odnosno, da se

nastavak na sljedećoj strani

„razširi ona pretiesna cesta od Rokove ulice, kuda se ide ne-prestano pješke i sa kolima obično Pantovčakom, uz to, da se takodjer tamo ostavi trg, gdje bi mogle siromašne tudješne obitelji kupovati povrtje, da nemoraju putovati do Jelačićeva trga“, kako bilježe Narodne novine.

Na bančinu zemljištu koje je “onako pusto i prostim zidom ogradjeno”, javno mnijenje želi “liepi trg sa drvoredi”, koji će biti i “vrlo ugodna točka na dugoj cesti do kolodvora”.

Grad će iduće godine ekspropirirati zemljište, trg će biti provizorno uređen 1888. prigodom posjeta princa Rudolfa Habsburga Zagrebu, a uređivat će se korak po korak do prvog desetljeća novog stoljeća.

Ovim osvrtom ponovno naglašavamo Adolfovu mudrost: u očekivanju tržišta, njegov je dućan svojom širokom ponudom zadovoljavao potrebe žitelja tadašnje periferije i uključio se u ponudu Iličkog placa kad je zaživio, u „primitivnom stanju“, kako ga kritiziraju još 1905.

Svoje djelovanje Adolf će proširiti trgovanjem ugljenom i opekama. I ponovno, trgovinu će povezati s proizvodnjom i već 1883. osnovati ciglanu na Laščini, gdje su ciglane imali Židovi H. Schwarz i J. Grünwald, a kasnije i H. Bollé (prema M. Despot, Novi Omanut, 55, 2002.), a 1885. tvornicu opeka na Černomercu, koju će razviti u velik industrijski pogon. Ciglanu je imao i u Karlovcu, a u Kosovskoj Mitrovici rudnik.

U redovima elite

Potkraj i na prijelomu stoljeća Müller već pripada privrednoj eliti, ugledan je i bogat građanin. Postaje i aktivni poduzetnik, surađuje s više građevinskih poduzeća: gradi stambeni blok u Ilici (1898.), veliku uglovnicu Frankopanska/Dalmatinska (1904.), a 1907/08. vodi građevno poduzetništvo i tehničku poslovnicu Müller & Lubynski, izvodi dvije vile i pučku školu na Pantovčaku.

Svoju pripadnost Izraelitskoj općini izrazio je stalnom prisutnošću i donacijama: njegovo ime – Adolfo Müller, nalazi se na popisu članova koji su svojim doprinosom omogućili izgradnju izraelitske škole u Ispravi napisanoj prigodom posvećenja palače u Palmotićevoj 16 godine 1898. (prvi put objavljenoj u „Židovskom Zagrebu“, str. 168).

Najvećem projektu Izraelitske općine, izgradnji velike moderne bolnice, Adolf Müller daje svesrdnu potporu: postaje članom Upravnog odbora Društva „Židovska bolnica u Zagrebu“, osnovanom 1929., a potom je izabran za člana njezinog Izvršnog vijeća. Međunarodni natječaj, raspisan 1930. na koji se odazvalo 225 osoba, odnosno grupa, donio je pregršt ideja.

Realizaciju najavljenju 1932. nije dočekao jer ga zadesila smrt, ali do nje nije nikada došlo. I njegovi sinovi bili su, prema uzoru oca, filantropi. Među ostalim, znatnim su doprinosom omogućili izgradnju lijevog krila Schwarzova doma, otvorenog 1939. Na spomen-ploči navodi se „obitelj Adolfa Müllera“, što upućuje na sjećanje i poštovanje potomaka.

Nije poznato ni izvjesno zašto je Adolf svoju djelatnost proširio na područje kulture, kad se 1910-ih zainteresirao za kine-

matografiju. Je li tome razlog fascinacija novom umjetnošću ili svijest o novim poslovnim mogućnostima koje se s njom otvaraju? Vjerojatno, jedno i drugo.

Spomen-plaketa iz 1937.

Nije zgoroga napomenuti da su za promociju filmske umjetnosti i izgradnju kino-dvorana u Zagrebu posebno zaslužni bili Židovi. Tako je fotograf i avangardist Franjo Mosinger već 1896. u dvorani Hrvatskog sokola i Kola (Trg maršala Tita 6-7) organizirao prvu javnu filmsku projekciju, a 1912. potaknuo izgradnju kino-kazališta Apollo u Ilici 31 (danas kazalište „Kerempuh“). Projekt je povjeren Ignjatu Fischeru, također Židovu, jednom od najoriginalnijih i najplodnijih arhitekata epohe. „Apollo“ je prvi moderni kinematograf u Zagrebu i Hrvatskoj. „Senzacionalni projekt“, inventivno i originalno rješenje, kako ga obilježava Marina Bagarić (Arhitekt Ignjat Fischer, 2011. str. 136-141 i 185-186), donosi Fischeru glas eksperta, tako da mu ona, uz izvjesnu ogradu, pripisuje i kino-kazalište „Helios“ (1916/17.) u Frankopanskoj 10 – prvi korak i projekt Adolfa Müllera na novootkrivenom području filma i kinematografije.

Reprezentativne zgrade i palače

Izgradnju kino-kazališne dvorane Müller je povezo s izgradnjom velike stambeno-poslovne zgrade na uglu Frankopanske i Dalmatinske ulice. Ubrzo će kina „Helios“, „Apollo“ i „Pathé-bioskop Union“ (Gajeva 1) s filmskim zavodom „Urania“, koji je još 1900. osnovao Izidor Kršnjavi s primarno edukativnim ciljem i programom, spojiti u veliko poduzeće.

Njegov sin Leo već je kao mladić zanesen filmom. Tako će poznatu restauraciju Lobe-Krizmanić u Samostanskoj/Varšavskoj s plesnom dvoranom gdje su se održavale kino-predstave, a na terasi ljetne projekcije, dati 1919. preurediti u kino, a na njegovu će mjestu 1925. biti izgrađeno novo kino – „Balkan-Palace“. Realizaciju svog dotad najvećeg projekta na polju kinematografije Adolf je prepustio sinovima Alfredu i Leu. Očuvani nacrti u Muzeju za umjetnost i obrt svjedoče o studiju lokacije od 1920., a 1924. Müllerovi povjeravaju projekt arhitektu Srećku Florschützcu (Vukovar 1882.-Zagreb 1960.). U prvom prikazu Florschützova djela uopće Jasenka Kranjčević (Prostor, 1-2, 1994.) ocjenjuje taj projekt kao „najatraktivniji“ u njegovu opusu. I doista, riječ je o kompleksnom i inovativnom zahvatu, kakvom gotovo nema premca u Donjemu gra-

du. U frontama Marovske/Masarykove i Samostanske/Varšavske arhitekt je zamislio dvije reprezentativne zgrade, gotovo nalik palačama, kroz koje vodi pasaž sa soliterno postavljenom zgradom kina. Kuća u Samostanskoj tada nije sagrađena, pa je pasaž ostao otvoren. Na suprotnoj je strani kina šarmantnu kuću s galerijama, koje podsjećaju na stare zagrebačke „ganjčice“, izveo 1928. arhitekt Bogdan Milić, voditelj ureda Ignjata Fischera.

Prolaz je očuvao intimnu atmosferu s dućančićima, danas buticima i kafićima, kao mjesto ne samo prolaza nego i susreta, skrovitosti kakvu pružaju male oaze unutar blokova. Ova, uz mogućnost boravka nudi i senzaciju izloga i zelenih vodopada sa svih galerija pasaža. Palača u Masarykovo 10, opremljena u prizemlju prostranim rastvorenim lokalima, pripada ljepšim donjogradskim zgradama sa stilskim obilježjima neoklasicizma i modnog art-decóa kakve su potkraj 1920-ih i 1930-ih gradili bogati, konzervativni građani. I elegantni interijer kina „Balkan-Palace“ svojom štukom, ornamentima, napose fontanama sa skulpturama u predvorju i na katu, smjesta je nakon svečanog otvaranja 8. travnja 1925. izazvao svidanje i pohvalu. Kino je imalo izvrsno ozvučenje, pa su se tamo kasnije mogli slušati i prijenosi koncerata Radio Zagreba, koji je počeo emitirati 1926. godine. I danas se Kino Europa smatra najljepšim u Zagrebu, a u tome nemalu ulogu imaju njegova patina i tradicija.

„Milerov breg“

Nakon Adolfove smrti njegovo carstvo podijelili su sinovi: prvijenac Alfred dobio je kino s pasažem i stambeno-poslov-

Kino „Helios“

Balkan-prolaz, u drugom planu cimer Müllerovih dućana

nim zgradama, a mladi Leo ciglanu i zgrade u Frankopanskoj. Alfred, koji je u Beču polazio stručnu školu i diplomirao na Tehničkoj visokoj školi, potpuno se posvetio kinu. Leo je razvio ciglanu do najuspješnije na Balkanu. Prosvijećenost i socijalnu osjetljivost pokazao je svesrdnom brigom za dobrobit svojih radnika: omogućio im je usavršavanje u večernjoj školi, higijensku i kvalitetnu prehranu iz moderne tvorničke kuhinje, kulturne potrebe osnutkom zbora, a religijske održavanjem misa u krugu tvornice, na otvorenom, kasnije izgradnjom crkve.

Kraj ciglane, na padinama, osnovao je prvo moderno industrijsko gospodarstvo s plantažama voća i vinogradima, a u Frankopanskoj mikrobiološki laboratorij koji je vodila njegova supruga Nada rođ Spitzer/Španić. „Milerov breg“ bio je čuven po voću, jagodama i breskvama, a na specijaliziranim priredbama Zagrebačkog zbora redovito odnosio najviše nagrade i priznanja. Sinovi self-made mana Adolfa Müllera razvili su u razmjerno kratkom vremenu naslijeđeni talent i misiju svog oca do vrhunca, dajući raskošni prilog kulturi i materijalnom boljitku svog grada. Iz 1932. potječe parcelacijska osnova područja ispod Jurjevskog perivoja, na području velikog dobra, bidermajerskog ljetnikovca, perivoja i voćnjaka Schönbacha, koju su naručili Alfred i Leo s namjerom da na neizgrađenom i zapuštenom brijegu sagrađe koloniju vila i urede park. Nije poznato zašto nije realizirana.

Kalvarija i Holokaust

U godini Anschlusa, 1938., braća su prešla na katoličku vjeru i promijenila ime u Miler. Početkom 1939. Alfred je sluteći zlo prodao kino i kuće u Varšavskoj/Masarykovo. Djecu, Alana i Evelinu, poslao je s gubernantom u Francusku, a sa suprugom pošao na krstarenje luksuznim parobrodom „Kraljica Marija“. Potom se obitelj okupila na jugu Francuske, ali nastupom kvlislinškog režima s generalom Pétainom na čelu 1940. započinje antižidovska kampanja, osnivaju se „camp spéciaux“, donosi „Statut des Juifs“ i počinje kolaboracija s nacistima. Za vichyjevske vlasti u njemačke logore smrti odvedeno je i ubijeno 130.000 prebjeglih Židova iz drugih zemalja

nastavak na sljedećoj strani

i 70.000 francuskih Židova, unatoč dogovoru da će potonji biti pošteđeni.

U tom pogromu Alfred i njegova supruga Klara, rođ. Hafner dospjeli su u logor. Klara je preživjela, ali Alfred je 1944. odveden u Dachau i početkom 1945. ubijen. Sin Alan sudjelovao je u Pokretu otpora, sestra Evelina sakrila se kod prijatelja. S majkom je nakon rata otišla u Ameriku, a Alan se vratio u Zagreb, gdje živi s obitelji.

Leo je također s obitelji 1939. napustio Zagreb. Njegova supruga Nada otišla je sa sinovima Marijanom i Rajkom u London, Leo se vratio kući po najmlađeg sina Branka i poslao ga s guvernantom u Kosovsku Mitrovicu gdje je posjedovao rudnik, da ga zaštiti. Leo, prema svjedočenju Slavice Müller, još 1940. poput mnogih nije vjerovao da će Židovi dijeliti sudbinu s njemačkim Židovima.

No uspostavom ustaške NDH i donošenjem rasnih zakona, za njega nije više bila spasa: 8. svibnja 1941. odveden je u Kerestinac, pa u Gospić, napokon u Jasenovac, gdje je pogubljen ujesen 1941. Maloga Branka spasila je guvernanta.

Kad ih je šofer u Kosovskoj Mitrovici denunciраo, a dječak bio odveden u logor, ona se zaklela da je njezin sin. Nada Miler sa sinovima Rajkom i Brankom vratila se u Zagreb, a najstariji sin Marijan odselio se u Izrael gdje je 2005. umro. I Rajko i Branko već su prije rata bili poznati atletičari i ostali vjerni sportu: Branko je, završivši Fakultet za fizičku kulturu, otišao u Freiburg, gdje je radio kao nastavnik tjelovježbe i atletike. Memoriju i malo baštine Müllerovih čuva Rajkova udovica Slavica, Leova snaha.

To je skica povijesti i Kalvarije druge i treće generacije zagrebačke židovske familije Müller.

Damnatio memoriae, zatiranje sjećanja, koje su u duhu nacističke ideologije inicirale ustaše, nastavilo se i nakon Drugog svjetskog rata. Možda su se suvremenici i sjećali Müllerovih, ali oni su s vremenom poumirali i gotovo je čudo što je mlada i uporna novinarka uspjela pouzdano rekonstruirati njihovu priču. Balkan-prolaz dobio je novo ime po sestrama Rajki i Zdenki Baković, antifašistkinjama i suradnicama Komunističke partije. U Nikolićevoj/Tesloj 7 imale su trafikku koja je bila sastajalište komunisti, „javka“, odakle se uspostavljala veza s partizanima. Umrle su 1941., Rajka od posljedica torture, dok je Zdenka počinila samoubojstvo u ustaškom zatvoru. Rajka je 1953. proglašena narodnim herojem. Godine 1990. prolaz je preimenovan prema skitnici, „vagabundu“, Mihaelu Erdecu, koji je živio u kotlovnici kina, bio 1950-ih maskota Balkan-prolaza, a svi su ga od milja zvali Miškec. Na ponovljene zahtjeve članica HNS-a, među njima Vesne Pusić i najglasnije Morane Paliković Gruden, mjerodavni odbor Gradske skupštine odlučio je 2009. da se prolazu vrati staro ime. No on se u dokumentima i dalje zove Miškecov prolaz.

Zaboravljeni?

Kad su Hrvatski filmski savez i Zagreb Film Festival uputili gradonačelniku Bandiću apel da Grad kupi bivši Balkan-Pala-

Skulptura Radnik i opeke Roberta Frangeša Mihanovića nad grobnicom Müllerovih u mirogojskim arkadama

ce, danas Kino Europa, i pretvori ga u novi locus filmske umjetnosti i kad im je zahtjev 2008. uslišan, nitko se nije sjetio Müllerovih, ali ni sestara Baković na koje su ideološke predrasude bacile crno velo zaborava. Kino Europa ustinu je postalo ono što su filmaši, filmolozi i filmofili htjeli: tu se održavaju važni festivali, premijere, promocije, predavanja, u kafiću se sastaju poznati i nepoznati Zagrepčani, atmosfera je vibrantna. Kino je 2008. dobilo i ugledno priznanje mreže Europa Cinemas.

Naše pitanje glasi: nisu li neko priznanje zaslužili i Müllerovi, na mjestu koje su stvorili i darovali svom gradu i njegovoj kulturi? Morana Paliković Gruden izjavila je u obrani ukinutog imena prolaza, kako o Miškecu ne zna ništa, čak ni njegovo pravo ime. Iako se ono lako može naći na internetu, to se čak i može oprostiti. Ali da kao rođena Zagrepčanka, iz zagrebačke intelektualne obitelji, ignorira Müllerove, za to nema isprike. Teško je osporavati sestrama Baković, žrtvama ustaškog terora, pravo na prolaz, ali to što su uložili Müllerovi, istini za volju, ipak prevladava. U svom pasazu i svom kinu oni su na vlastitom i autentičnom mjestu, dok bi se sestrama Baković možda moglo naći drugo mjesto. Ili se možda Müllerovi i Bakovićeve, mogu spojiti, u zamišljivoj koegzistenciji? Kako bilo, Müllerovi se ne smiju zaboraviti. ✨

MODERNA GALERIJA

VELIKA RETROSPEKTIVA ALFREDA PALA

DVIJE GODINE NAKON SMRTI ALFREDA PALA, U ZAGREBAČKOJ JE MODERNOJ GALERIJI, POD NAZIVOM „SLIKARSTVO NA KRILIMA BOJE I VOSKA“, IZLOŽENA PRVA RETROSPEKTIVA NJEGOVOG SLIKARSKOG OPUSA NASTALOG U POLUSTOLJETNOM RAZDOBLJU

Od 22. svibnja do 24. lipnja u Modernoj galeriji u Zagrebu održavala se izložba pod nazivom „Slikarstvo na krilima boje i voska“ – „prvo retrospektivno uprizorenje slikarskog stvaralaštva Alfreda Pala i, s izborom od 80 slika, mala antologija opusa stvaranog u ciklusima „Stratište“, „Kažnjenici“, „Logoraši“, „Letjelice“, „Kažnjenici“, „Dudovi“ i „Stabla“, „Beštije“ i „Gorući grmovi“ u razdoblju od 1960. do 2009. godine“ – kako je to u katalogu izložbe napisala Biserka Rauter Plančić, ravnateljica Moderne galerije, koja je koncipirala i postavila ovu izložbu.

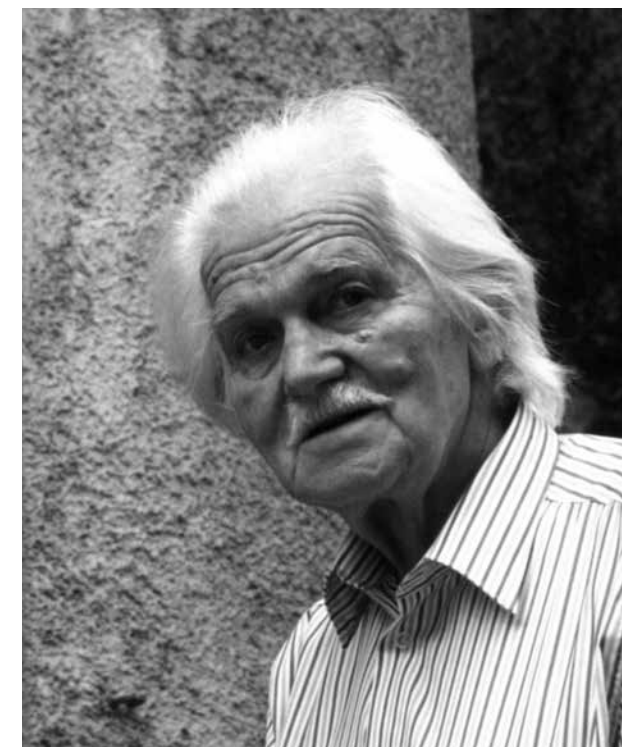
Alfred Pal, rođen 1920. u Beču, nije doživio tu izložbu, ali ne zato što je već bio poodmaklim godinama, nego zato što je njegove svakodnevne šetnje zagrebačkim ulicama, pa i njegov život, dokrajčila prometna nesreća.

Godina 2010., godina Palova odlaska, bila je i godina u kojoj je doživio velika priznanja – „Nagradu Vladimir Nazor“, najviše državno priznanje koje Republike Hrvatska dodjeljuje za najbolja umjetnička ostvarenja i „Nagradu grada Zagreba“ koju glavni grad Hrvatske dodjeljuje svojim najzaslužnijim građanima za izuzetna postignuća u kulturi, umjetnosti i znanosti. A nešto prije Alfredu Palu je u Muzeju za umjetnost i obrt bila priređena doista impozantna retrospektivna izložba njegovog grafičkog dizajna, izložba kakvu je svojim golemim dizajnerskim opusom vrhunske kvalitete – više od tisuću oblikovanih knjiga i plakata – i te kako zaslužio.

Pišući o Palovu likovnom opusu – i dizajnerskom, a pogotovu slikarskom – kritičari su se gotovo uvijek osvrtni na njegov, doista, nesvakidašnji životni put, od rođenja u Beču, pa školovanja u Krakovu i Vukovaru, do zatočenja u talijanskom logoru na Rabu, pa partizanije i, koju godinu nakon toga, čak dvije logoraške epizode na Golom otoku.

Tako i Biserka Rauter Plančić u uvodnoj riječi kataloga Palove izložbe kaže da „retrospektiva Palova slikarstva, osim što predstavlja prvi cjeloviti prikaz njegova ingenioznog slikarstva, u isto je vrijeme – da parafraziram Radovana Ivšića – slika povijesti određenog prostora u jednom tragičnom vremenu prepunom grozota“.

A Tonko Maroević, također u katalogu izložbe, ističe da je Pal, „kao čovjek s iznimno bremenitim životopisom višestranice i gotovo kontinuirane egzistencijalne ugroženosti imao potrebu da se pokaže na razini ‘svog slučaja’, da umjesto lakirovke, laske ili ‘umiranja u ljepoti’ pronađe

Alfred Pal

makar doličan korelativ bolnom iskustvu ‘bačenosti u svijet’, ‘odbačenosti od društva’, nepravdnog kažnjavanja i poživinčenja ljudstva“ te da ga je pritom „posebno pekla, dakako, golootočka epizoda (jer je dosuđena od ‘svojih’), a bila je osim toga prekrivena žestokim oficijelnim tabuiziranjem svjedočenja, podržanim još i ‘zavjetom šutnje’ neposrednih sudionika, kako čuvara i mučitelja tako i samih žrtava“. „Palova potreba da iskaže svoju neravnodušnost prema proživljenome i svoju solidarnost sa supatnicima morala je, dakle“, kako to zapaža Maroević „naći neverbalni medij, a i u predstavljanju grozota golootočkih kazamata morala se poslužiti svojevrsnim alibijem, to jest iskoristiti paralelizam fašističkih i neostaljinističkih logora, te ponuditi prizore i likove koji predstavljaju prividno univerzalizam patnje, a tek sitnim naznakama povremeno specificiraju kako je riječ upravo o iskustvu Golog otoka.

I dok se nitko drugi nije usudio spominjati taj mračni simbol domaće represije, niti je mogao naći modus neslaganja i otpora zlu i nasilju ‘s naše strane’ – slikar Alfred Pal je od samoga početka svojega slikarskog anagažmana iskoristio šutljivi jezik znakova na plohi da iskali svoju nelagodu, iskaže svoj ‘J’accuse’“.

nastavak na sljedećoj strani

Do svoje 11. godine Pal je živio i polazio osnovnu školu u Beču, pa u Krakovu, da bi, nakon očeve smrti, dospio kod njegove rodbine, u Vukovar, gdje je 1940. maturirao.

Želio se upisati na studij arhitekture u Beogradu, ali u tome nije uspio jer je ondje upravo bio uveden „numerus clausus“ za Židove. Izbio je rat, proglašena je NDH, donijeti su rasni zakoni i započeo progon Židova, pa je Pal, kao i neki drugi Židovi s područja NDH, izbjegao u Crikvenicu, tj. u tzv. talijansku zonu, gdje je, preživljajući se portretiranjem prolaznika, boravio sve do potkraj 1942., kada su Talijani, pod pritiskom Nijemaca, pohapsili Židove na tom području i internirali ih u logore u Kraljevici i na Rabu.

Talijanski logori, međutim, nisu bili logori smrti, pa je i Pal živ i zdrav dočekao kapitulaciju Italije i odmah se tada (potkraj 1943.) priključio partizanima, postavši borac najprije Židovskog rapskog bataljona, a potom Sedme banijske divizije.

No, ubrzo se proćuo kao dobar crtač, pa je prebačen u službu u kojoj se prave novine, brošure, udžbenici i sl. Polovicom 1944. deklegat je na Kongresu kulturnih radnika

Beštija III, 1979.

Tifusar, 1980.

Hrvatske u Topuskom, a potkraj godine prebačen je, kao karikaturist, u ratnu redakciju „Vjesnika“.

U „Vjesniku“ radi i poslije oslobođenja, u redakciji u Zagrebu. Suraduje i u humorističkom listu „Kerempuh“ i u drugim listovima.

Iz razloga koje nikada nije uspio saznati, 1949. se našao u logoru na Golom otoku, gdje je, s jednim kratkim prekidom, ostao zatočen pune četiri godine. Nakon što je oslobođen, radi u Zagrebu kao transportni radnik i slične poslove, sve dok, postupno, uz pomoć prijatelja i znanaca, ne počinje dobivati poslove ilustratora i sl. S vremenom postaje najtraženiji dizajner za opremu knjiga u Hrvatskoj.

Priređuje i niz izložbi. O njegovu životu i radu snimljeno je nekoliko kratkih dokumenataraca.

„Životna priča Alfreda Pala“, kaže Biserka Rauter Plančić, „oduvijek je bila mješavina velikih tragedija i volje za životom koju je, unatoč traumatoloških sjećanja na Holokaust i na zla vremena totalitarnih sustava, postojano iskazivao, a slikarstvom – koje zrcali jednu od najdojmljivijih osuda zla ma od koga ono dolazilo – svjedočio“. ☆

IZ GALERIJE „MILAN I IVO STEINER“

ČETIRI ČERIĆA – TRI GENERACIJE, ČETIRI AUTORA

NA POSVE NESVAKIDAŠNJOJ IZLOŽBI U GALERIJU ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB IZLOŽENI SU LIKOVNI RADOVI VILIMA ČERIĆA, ROĐENOG 1911., NJEGOVOG SINA VLATKA, ROĐENOG 1945. I NJEGOVIH UNUKA IVANA, ROĐENOG 1972. I RANKA, ROĐENOG 1975.

Među kulturnim događanjima na likovnoj sceni u Zagrebu zasigurno je posebno značajna izložba „Četiri Čerića – tri generacije, četiri autora“ postavljena u Galeriji „Milan i Ivo Steiner“ Židovske općine Zagreb. Na zamisao o predstavljanju likovnih umjetnika obitelji Čerić došla je članica umjetničkog savjeta Galerije Mira Wolf i, uz suglasnost ostalih članova savjeta Galerije - Ariane Kralj, Darije Alujević, Tamare Ukrainček i Žive Kraus – ta je ideja i uspješno ostvarena. Riječ je, bez sumnje, o nesvakidašnjoj izložbi likovnih radova autora - djeda Vilima Čerića, njegova sina Vlatka i unuka Ivana i Ranka. Prilikom svečanog otvaranja izložbe, 14. lipnja, Ariana Kralj, predsjednica odbora Galerije „Milan i Ivo Steiner“ osobito je istakla da je generacijsko povezivanje, a time i očuvanje nasljeđa i tradicije, jedno od ključnih načela u židovstvu. Svaka generacija, naglasila je Ariana Kralj, želi svojim najbližima predati ono što će ih zauvijek duhovno obogatiti, dati im kreativni potencijal s kojim će radost kao i bol biti slojevi umjetničkog izražavanja te biti mogućnost novih duhovnih pomaka. U daljnjem izlaganju je rekla: „Taj neuhvatljivi i nesagledljivi fluid, ako je sublimiran u nečijoj darovitosti likovnog iskaza, zadobiva neki vizualni gabarit, dimenziju i punoću onoga što inače neodređeno nosimo u sebi. Upravo tako tri generacije obitelji Čerić, od kojih je svaki slobodan u svom likovnom iskazu, a istovremeno obogaćen time, gledateljima daje mogućnost vizualnog sagledavanja svoga spektra dobronamjerne primopredaje slobodnog iskaza i vlastitog puta.“

Uz Arianu Kralj, koja otvara izložbu, slijeva nadesno, Vlatko Čerić, Jagor Bučan i Ranko Čerić

Prof. Jagor Bučan, akademski slikar i profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, koji je napisao predgovor kataloga izložbe, u svom je izlaganju na svečanosti otvaranja izložbe istaknuo da svatko od Čerića njeguje ili je njegovao i vlastite likovne sklonosti, očitujući izravne međusobne sponne. U katalogu je Bučan napisao: „Unutar samih izloženih radova također možemo zamijetiti dozivanja po srodnosti, ali i sučeljavanja po komplementarnosti izričaja.“

Djed i unuci srodnostvo utvrđuju ekspresivnim duktusom i figurativnim reprezentacijskim okvirom odabranih sižea. Vlatkovo, pak, djelo predstavlja komplementarni uzmak prema nereprezentacijskom, apstraktnom izričaju konstruktivističkog karaktera. Vilim, Ivan i Ranko izra-

žavaju se unutar klasičnih likovnih disciplina (crtež, akvarel, ulje, linorez), dok Vlatko njeguje računalno generiranu grafiku algoritamskog ishodišta. Njegova se poetika – uz autorovo pripadajuće informatičko znanje i kreativne inovacije – oslanja na povijesne primjere sistemskog slikarstva.“

Prvi i najstariji autor - djed u obitelji Čerić - Vilim Čerić, rođen je 1911. u Gorici (Slovenija), studirao je slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, a od 1935. djelovao kao slikar, karikaturist i novinar. Objavljivao je politički i socijalno angažiranu karikaturu u humorističko-satiričkim listovima i dnevnom tisku. Godine 1943. odlazi u partizane, radi kao nastavnik crtanja i ruskog

nastavak na sljedećoj strani

jezika na Prvoj partizanskoj gimnaziji u Otočcu i Glini, te pokreće i uređuje prvi partizanski humoristički list „Bodljikavi jež“. Izlagao je na više izložbi umjetnika partizana od 1943. do 1975. godine. Od 1950. do 1959. izlagao je na izložbama ULUH-a, ULUPUH-a i LIKUM-a.

Priredio je dvije samostalne izložbe političkih karikatura 1940. i 1946. u Zagrebu, dok je 1952. i 1953. priredio samostalnu izložbu sportske karikature u nekoliko gradova Jugoslavije. Značajno je da su mu karikature prenosili mnogi jugoslavenski i strani listovi. Umro je 1978. godine u Zagrebu. Na ovoj izložbi je uglavnom predstavljen slikama na kojima dominiraju ljudski likovi, a okupljeni uzvanici posebno su zapazili djelo „Ranjenik“ nastalo 1944. u tehnici crteža perom i sepijom.

Drugi autor, Vlatko Čerić, rođen 1945. godine u Zagrebu, diplomirao je fiziku na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, no ubrzo se počeo baviti informatikom. Na izložbi su njegovi radovi koji pripadaju računalno generiranoj apstraktnoj grafici u kojoj su slike stvarane pomoću računalnih programa. U radu se koristio različitim tehnikama, kao što su računalna grafika, digitalna manipulacija fotografije, animacija i kiparstvo, te sudjelovao na više međunarodnih izložbi umjetničke grafike i digitalne umjetnosti.

Treću izložbenu cjelinu čine slike Ivana Čerića, rođenog 1972. u Zagrebu. Pošto je završio matematičkom gimnaziju, 1990. upisao se na Akademiju likovnih umjetnosti. Završio je tri godine studija slikarstva u klasi profesora Vasilija Jordana. Izlagao je na dvije samostalne izložbe, u Galeriji Židovske općine u Zagrebu 1994. godine i na posthumnoj izložbi u Galeriji Matice hrvatske u Zagrebu 1999. godine. Također je izlagao na skupnim izložbama „Zagrebu za obljetnicu: Zagreb u djelima suvremenih likovnih umjetnika“ u Klovićevim dvorima 1994. godine te „San i krik: Likovna umjetnost Židova iz Hrvatske“

Ranko Čerić: Prometheus II, 2006., linorez

u Klovićevim dvorima 2000. godine. Poginuo je 1994., roneći u blizini otoka Zlarina. Njegove slike (ulja na platnu) „Strossmayerovo šetalište“ (1994.), „Pile, mandarina i boca“ (1993.) i „Červarska murva“ (1993.) svjedoče o izvanrednom umjetniku koji je sigurno mogao puno dati da zla kob nije prekinula njegov životni put.

Četvrti, najmlađi, Ranko Čerić, rođen 1975. u Zagrebu, 1995. je upisao Akademiju likovnih umjetnosti. Godine 1999. proveo je semestar na Indiana University of Pensilvanya u klasi prof. Jamesa p. Nestora (kiparstvo i instalacija). Godine 2001. diplomirao je na ALU Zagreb, odjel grafike. Izlagao je na brojnim skupnim izlož-

bama, među inim kao pozvani autor na Prvom međunarodnom trijenalu grafike u Varšavi, te na izložbi „Labyrinth del Passion“ s Ivanom Ožetkim u studiju galerije Račić. Na ovoj izložbi izloženi su mu linorezi „Prometheus I, II, III i IV“, koji su svi nastali 2006. godine.

Svojevrsni vitalizam je, prema Jagoru Bučanu, onaj čimbenik što ga Čerić dijele uz obiteljsko srodstvo i strukovni poziv, pa su im „živost duha i stvaralački nemir zajedničke odlike“, što je vrlo uočljivo posjetiocima ove izložbe, koja ostaje otvorena do kraja srpnja. ☆

mr.sc. Narcisa Potežica

ŠESTI ZAGREBAČKI FESTIVAL ŽIDOVSKOG FILMA

TOLERANCIJA – SPASONOSNA FORMULA OVOGODIŠNJE SMOTRE

IAKO SU IZOSTALI NEKI OČEKIVANI ADUTI, OVOGODIŠNJI FESTIVAL ŽIDOVSKOG FILMA U ZAGREBU ODLIKOVAO SE SOLIDNIM PROGRAMOM, PA JE I ODZIV PUBLIKE BIO UOBIČAJENO DOBAR

Piše Nenad Polimac

Izostala je i komedija Wolfganga Murnberbera „Moj najbolji neprijatelj“ (Mein bester Freund). Austrijsko-luksemburška koprodukcija bavi se holokaustom iz poprilično neobičnog ugla, budući da je u središtu zapleta jedan manje poznat Michelangelov rad, u posjedu bogate židovske obitelji, koga bi se rado domogao sam Hitler: u potrazi za rijetkom umjetničkom strahote nacizma su u drugom planu, a urnebesni obrati u prvom, tako da je lani na berlinskom festivalu film dobio i nekoliko vrlo nepovoljnih recenzija, kao neprimjereno sprdanje s tragičnim povijesnim razdobljem, međutim, kasnije je postao hit upravo na festivalima židovskog filma u Velikoj Britaniji i Americi. Valjda ćemo ga u Zagrebu vidjeti dogodine.

Po navedenom bi se reklo da su zagrebačkom Jewish Film Festivalu izmakli glavni aduti, a nije slutilo na dobro ni to što u dokumentarnom programu nije bilo tako izuzetnih ostvarenja kakav je bio prošlogodišnji favorit festivala, njemačko-izraelski „Nedovršeni film“ (A Film Unfinished), o dokumentarcu što ga je snimao Gestapo u varšavskom getu. Ipak, unatoč tome, festival i nije ispao tako loš, a spasonosna formula pronađena je u ovogodišnjoj tematskoj orijentaciji.

Naime, kao što se lani dio filmova bavio sudbinama žena u holokaustu, tako je ove godine u odabranim ostvarenjima kao tema dominirala tolerancija, ali krajnje univerzalno shvaćena: dio prikazanih filmova uopće se nije bavio židovskim pitanjem nego stradanjima Roma, Afrikanaca, pa i neprilagođenim tinejdžerima, no to se nije pokazalo kao problem, ponajviše stoga što su u pitanju bila hvalevrijedna ostvarenja.

Već prvi dan festivala tako je prikazana britansko-američko-kenijska koprodukcija „Prvašić“ (The First Grader), inspirativna priča o 84-godišnjaku iz plemena Mau Mau koji u poznoj dobi odluči naučiti čitati i pisati. Kenijska vlada, naime, upravo je oglasila besplatno obrazovanje za sve uzraste i stari Kimani N'gan'ga Maruge (sugestivno ga igra Oliver Litondo, spiker i tv voditelj s povremenim glumačkim angažmanima) odluči iskoristiti priliku. Kada se prvi put pojavi pred školom, jedan od učitelja najradije bi ga odmah otjerao, no glavna učiteljica (poznata afroamerička glumica Naomi Harris) brani njegovo pravo na školovanje. Film se odigrava u dva vremenska razdoblja: glavninu filma čine situacije u školi, u kojoj Kimani dijeli klupu s djecom, sriče slova i trudi se naučiti pisati, a u flash-backovima se otkriva sudbina njegove obitelji, stradale u plemenskom genocidu. Redatelj Justin Chadwick (pamtimo ga po odličnoj BBC-jevoj seriji „Sumorna kuća“, ekranizaciji romana Charlesa Dickensa) shvaća da su mu od-

nosi među „prvašićima“ najzahvalnija dramska jezgra filma: Kimani se prema drugim učenicima povremeno postavlja kao autoritet, na temelju svojih godina i iskustva, a povremeno od njih treba savjet, jer lakše svladavaju školsko gradivo. Situacija se zapliće kad roditelji drugih mališana počnu prigovarati neobičnom „učenicu“, a i učiteljica riskira svoj položaj, jer vlasti nisu baš doslovno mislile da je obrazovanje za svakoga tko to poželi. Tolerancija neprestano iskrsava kao motiv, a elaboriranje genocida u kenijskoj povijesti čini to ostvarenje srodnim filmovima o holokaustu. Kimani N'gan'ga Maruge je, inače, autentična ličnost, osobenjak koji je u osamdesetima završio osnovnu školu. „Prvašić“ je pravi „crowd pleaser“, koji bi – ako ništa drugo – zavrijedio termin emitiranja na našoj javnoj televiziji, dakako, kada ta ne bi bila tako opsjednuta komercijalnim sadržajima.

O progonima Roma

Filmovi koji se bave stradanjima Roma za nacizma razmjerno su rijetki, najčešće je to uzgredna tema u ostvarenjima o holokaustu, pa je stoga uvrštavanje drame „Korkoro“ u program festivala iznimno značajno. Radnja se odigrava u Francuskoj za Drugog svjetskog rata, a u središtu radnje je grupa Roma koja se drži podalje od glavnih putova kako ne bi naletjela na njemačke vojnike i završila u koncentracionom logoru. U mjestu u kojem su već i ranije nudili svoje usluge (popravljanje lonaca i sl.) odmah zamjećuju promjene, jer im nekad dobronamjerni gazde odmah zaplijene konje: po novim rasnim zakonima oni su građani drugog reda i može ih se nekažnjeno čak i opljačkati. Srećom, gradonačelnik Théodore Rosier (karakterni francuski glumac Marc Lavoine) i mjesna učiteljica, gospođica Lundi (Marie-Josée Croze može se pohvaliti i međunarodnom karijerom), pripadnica pokreta otpora, pomažu im koliko mogu, a kada ih unatoč tome strpaju u logor, Rosier im poklanja svoju kuću i time uklanja zapreku da žive slobodno: dok su nomadi, Romi su izloženi progonima, a sa stalnom adresom po francuskim im propisima nitko ne može ništa.

Naslov „Korkoro“ odnosi se na plavokosog dječaka, Malog Claudea, koji neprestano prati Rome, pa su mu oni i dali taj nadimak. Njegovi su roditelji „nestali i nisu se više vratili“: jesu li bili Židovi ili naprosto nisu bili po volji vlastima, to se ne specificira. I ovaj film ima autentičnu jezgru, budući da je Yvette Lundi stvarna povijesna ličnost i dok je nisu uhapsili, pomagala je između ostalog i Romima. Dočekala je oslobođenje i otkrila niz anegdota poput ove. „Korkoro“ je režirao

nastavak na sljedećoj strani

ugledni francuski filmaš Tony Gatlif, romsko-alžirskog podrijetla, poznat po filmovima „Prinčevi“ (Les princes) i „Gadjo dilo“, koji se isključivo bavi pričama o Romima. Kao i u njegovim prethodnim ostvarenjima, i ovdje ima dramskih pretjerivanja i poetičnih eskapada, no cjelina je dojmljiva i intrigantna, pa ne čudi što je film 2009. dobio grand prix u Montrealu. Uzgred, jednog od mladih Roma igra George Babluani, koji je svojedobno sjajno debitirao u francuskom trileru „Broj 13“ (13 Tzemeti), u režiji svog starijeg brata Gèle Babluanija.

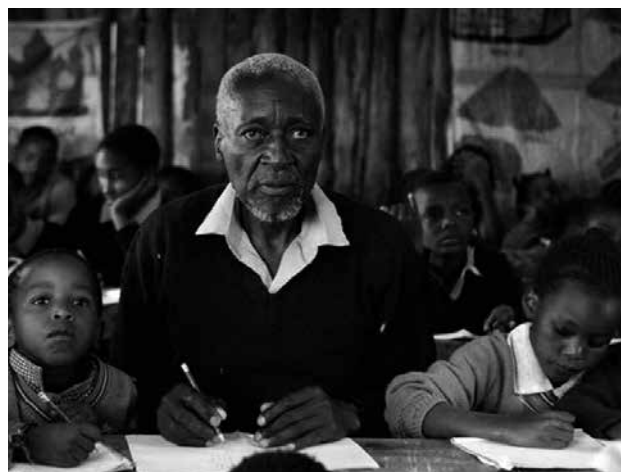
„Disanje“ (Atmen) je redateljski debi Karla Markovicsa, austrijskog glumca poznatog po glavnoj ulozi u Oscarom nagrađenim „Krivotvoriteljima“ (Die Fälscher): film je lani osvojio Zlatno srce Sarajeva na Sarajevo Film Festivalu, prikazan je i na Vukovar Film Festivalu, a Markovics je nominiran i za Europsku filmsku nagradu kao europsko otkriće godine. Zašto se film našao na Jewish Film Festivalu? Zato što se bavi moralnom tolerancijom. Njegov protagonist je 19-godišnji Roman (sjajni neprofesionalni glumac Thomas Schubert), momak koji je zbog ubojstva završio u popravnom domu za delinkvente, no kako mu kazna uskoro ističe, nema mu druge nego da pronađe posao ili da trajno postane otpadnik od društva. Romana je majka još kao bebu dala na usvajanje, djetinjstvo je proveo u sirotištim ili kod obitelji koje ga nisu bog zna kako prihvatile, tako da mu životna perspektiva nije osobita. Introvertan je i poprilično agresivan, ali ga muči i griznja savjesti zbog onoga što je napravio: kako bi se kaznio na pravi način, odlučuje se zaposliti u pogrebnom poduzeću.

Film se odigrava na dva plana: u prvom se Roman uči kako se ophoditi s leševima i stječe drastična saznanja o neumitnosti smrti, a u drugom se on postupno socijalizira, ne samo kroz druženje s kolegama s „posla“, nego doživljava i prvu romanu, a uspije i pronaći biološku majku, što se pokaže kao iskustvo uz pomoć kojega on napokon sazrijeva.

Markovicz režira distancirano, samo prikazuje zbivanja, ništa pretjerano ne naglašava i uspijeva napraviti vrlo ambiciozan mozaik o razdoblju mladenačkih prilagođavanja. Jedan od najboljih filmova lanjske sezone zavrijedio je mjesto i na redovnom kino repertoaru.

Špijuniranje uz pomoć seksa

Poljski film „Ružica“ (Rozyczka) bavi se političkom tolerancijom. Godine 1967., nakon izraelske pobjede u šestodnevnom ratu, komunistička vlast usmjerila se na progon „cionista“. Nije bitno je li netko Židov ili ne, ukoliko je protivnik vlasti, zaslužio je takvu etiketu. Partiji je osobito na meti ugledni intelektualac Adam Marzewski (Andrej Szeweryn igrao je u nekim najznačajnijim poljskim filmovima sedamdesetih i osamdesetih godina), koji se javno ne izjašnjava, ali je nedvojbeno da mu je komunistički režim mrzak. Mladi policajac Roman Rozek (Robert Wieckiewicz) smislio je način kako će špijunirati „neprijatelja naroda“: podmeće mu svoju naočitu ljubavnicu Kamilu (Magdalena Boczarska), koja se približava znatno starijem profesoru i lako ga zavede. Roman, međutim, nije računao na činjenicu da će se djevojci dopasti uglađeni

„Prvašić“ – 84-godišnjak iz plemena Mau Mau uči čitati i pisati

gospodin, koji je sušta suprotnost sirovom policajcu. Dok ona isprva marljivo izvještava policiju o svemu što profesor radi i s kim kontaktira, postupno su izvještaji sve rjeđi, osobito nakon što joj Marzewski ponudi brak.

I ovaj je film zasnovan na istinitom slučaju: poznati pisac Pawel Jasienica, protivnik komunističkog režima, nije znao da njegova supruga radi za tajnu policiju, a ona je sve do njegove smrti slala izvještaje o svakom suprugovom potezu protiv vlasti. „Ružica“ završava znatno drugačije, u pitanju je slojevita politizirana melodrama s tri odlično profilirana (i odigrana) glavna lika, koja ima puno zajedničkog s njemačkim filmom „Život drugih“ Floriana Henckela von Donnersmarcka (Das Leben der Anderen), dobitnikom Oscara te jugoslavenskim hitom „Una“ Miše Radivojevića, po romanu Mome Kapora. Očito, špijuniranje uz pomoć seksa bilo je uobičajena stvar u komunizmu, a i iscrpno je obrađeno u političkoj publicistici. Redatelj Jan Kidawa-Blonski već je veteran, no ovo mu je prvo ostvarenje kojim se uspio probiti na međunarodnu scenu i osvojiti 2010. srebrnu medalju na festivalu u Moskvi.

Američki triler

Američki špijunski triler „Dug“ (The Debt) nema puno veze s temom tolerancije, no ni prethodnih godina nisu sva ostvarenja doslovno potpadala pod glavni moto festivala. „Dug“ ima puno zajedničkog s filmom „München“ Stevena Spielberga (Munich): u oba su junaci agenti izraelske tajne službe Mossad i u oba se jasno pokazuju neugodne posljedice koje takve profesije ostavljaju na pojedince. „Dug“ najprije započinje 1997. u Tel Avivu, gdje Rachel Singer (Helen Mirren) i Stephan Gold (Tom Wilkinson), dvoje odlikovanih Mossadovih veterana, doznaju da je njihov kolega David Peretz (Ciarán Hinds) počinio samoubojstvo.

Godine 1965. sve troje nalazilo se na zadatku u Istočnom Berlinu, jer su dobili pouzdanu informaciju da se tamo skriva Vogel (Jasper Christensen), kirurg iz koncentracionog logora Birkenau, odgovoran za ubojstva više stotina ljudi. Mlada Rachel (Jessica Chastain) privlači kako Davida (Sam Worthington) tako i Stephana (Martin Csokas), no misija je važnija od emocija: uspiju pronaći Vogela, ali on im u trenutku pažnje pobjegne. Što učiniti? Dogovore se da će ispričati svojim šefovima

Scena iz špijunskog trilera „Dug“

da su ga ubili prigodom bijega, jer će se Vogel odsad ionako skrivati puno pažljivije nego ranije. S tom laži žive više od tri desetljeća, zavaravaju vlastite obitelji, sve dok ih nove činjenice ne prisile na akciju.

„Dug“ je američki prepravak istoimenog izraelskog filma iz 2007., režirao ga je John Madden, čiji je „Zaljubljeni Shakespeare“ (Shakespeare in Love) svojedobno nagrađen Oscarom, a novo mu ostvarenje „Hotel Marigold“ (The Best Exotic Marigold Hotel) upravo puni kina diljem svijeta.

U pitanju je spretan i slojevit žanrovski proizvod, s odličnom glumačkom postavom (Jessica Chastain prvi put je zablistala kako spada upravo u ovom filmu) i pravo je čudo kako ga dosad nismo vidjeli u kinima (snimljen je 2010.). Na žalost, kako film nije producirala velika holivudska kompanija nego puno manji Miramax, putovi do hrvatskog filmskog tržišta puno su teži.

Od filmova o holokaustu prikazanih na festivalu posebno se izdvajaju dva. „Sarin ključ“ (Sarah's Key/Elle s'appelait Sarah) francuska je drama, koja se poput mnogih filmova s ovogodišnjeg festivala, odigrava u dva vremenska razdoblja (zapravo u tri, no treće je najkraće). U prvom, engleska novinarka Julia Jarmond (engleska glumica Kristin Scott Thomas napravila je zamjernu karijeru u francuskim filmovima) treba se u Parizu useliti u stan roditelja svoga supruga, no ubrzo doznaje da je taj stan do 1942. pripadao židovskoj obitelji Starzynski. Što se s njima dogodilo? Priča se nastavlja te godine, u doba zloglasnog pariškog pogroma Židova (tim se tragičnim događajem već bavio film „Racija“, prikazan lani na Jewish Film Festivalu): u trenutku dok su joj odvodili roditelje, mala Sarah (Mélusine Mayance) sakrila je brata u ormar, uzela sa sobom ključ i šapnula mu da ni pod koju cijenu ne izlazi napolje, sve dok ona ne dođe po njega. Na sabirnom mjestu za Židove, djevojčica pokušava izaći iz okruge i spasiti brata, no to joj nikako ne uspijeva. Što se kasnije dogodilo, otkriva Julia, a rasplet je zbilja potresan.

Gilles Paquet-Brenner, inače žanrovski redatelj, spretno je ekranizirao bestseller Tatiane De Rosnay i njime polučio čak i međunarodni uspjeh: film je na festivalu u Tokiju dobio nagradu publike i nagradu za najbolju režiju, a u Zagrebu ga je

publika također visoko ocijenila, svrstavši ga po svojim glasovima na drugo mjesto. Pripala mu je i čast da otvori festival.

Njemačka melodrama

Prvo mjesto po glasovima publike osvojila je njemačka melodrama „Izgubljeno vrijeme“ Anne Justice (Die verlorene Zeit/Remembrance), još jedna priča koja se odigrava u dva vremenska razdoblja. Film započinje 1976. u New Yorku, gdje upoznajemo protagonisticu 52-godišnju Hannah Levine (Dagmar Manzel) i njezinu obitelj. Na televiziji Hannah slučajno ugleda intervju s nekim Poljakom i u njemu prepoznaje muškarca u kojeg je svojedobno bila zaljubljena i za kojeg je bila uvjerena da je poginuo. Radnja se premješta u 1944. godinu, Hannah se tada prezivala Silberstein i kao Židovka nalazila se u koncentracionom logoru u Poljskoj. Unatoč jezivim uvjetima, uspjela je čak i voditi ljubav s logorašem Tomaszom Limanowskim (Mateusz Damięcki), koji je zatočen zbog antinacističke aktivnosti. Kada mu strijeljaju prijatelja, Tomasz izvuče sakrivenu njemačku uniformu i prođe kraj stražara vodeći sa sobom Hannah kao tobožnju uhapšenicu. Skrivaju se sve dok ne dođu do njegove obitelji, Tomasz odlazi u borbu protiv Nijemaca, a Hannah ostaje kod njegove

Kristin Scott u „Sarinom ključu“

majke (Susanne Lothar), nezadovoljne što joj se sin spetljao sa Židovkom. Što se dogodilo na kraju rata znamo već iz uvodne scene, samo je pitanje hoće li nakon toliko godina Hannah potražiti Tomasza i nadoknaditi „izgubljeno vrijeme“.

Ne čudi što je film osvojio publiku, jer je u pitanju svojevrsni ljubici, s oporim dramskim dijelovima koji se odigravaju u logoru i prigodom bijega iz njega. Potonji su pritom najbolji, redateljica je za njih odabrala efektan vizualni stil, dok je kasnije razdoblje oslikala pomalo plošno. Ipak, sudeći po uspjehu filma, rijetki su joj to zamjerili.

Ovogodišnji, šesti po redu Jewish Film Festival odlikovao se solidnim programom, čiju se razinu nikako ne bi smjelo spuštati. Odziv publike bio je uobičajeno dobar, a jedino nam preostaje nadati se da ćemo bar dio spomenutih naslova vidjeti – ako već ne u kinima – u videotekama ili na televiziji. ✨

FILM

AFERA DREYFUS ZAOKUPLJA ROMANA POLANSKOG

POZNATI FILMSKI REDATELJ ROMAN POLANSKI NAJAVIO JE DA ĆE NJEGOV SLJEDEĆI FILM BITI POSVEĆEN ŽIVOTU ALFREDA DREYFUSA, ŽIDOVA KOJI JE 1894. BIO LAŽNO OPTUŽEN I OSUĐEN NA DOŽIVOTNI ZATVOR

Novi film Romana Polanskog bit će politički triler o aferi Dreyfus, a okupit će ekipu koja je proizvela i nagrađeni film "The Ghost Writer" iz 2010. godine. Robert Harris koji je napisao scenarij za taj film, napisat će i scenarij za novi film Polanskog. "Odavna želim snimiti film o aferi Dreyfus, s tim da ću se tom temom pozabaviti kao špijnskom pričom", kazao je Polanski.

Alfred Dreyfus, Židov, časnik francuske vojske, bio je lažno optužen za izdaju 1894. godine. Nakon dvanaestogodišnje javne bitke, Dreyfus je oslobođen optužbi da je tajne dokumente predao Nijemcima.

Theodor Herzl, osnivač cionizma, pratio je Dreyfusovo suđenje za bečki list „Neue Freie Presse“. Herzl je poslije rekao da je to suđenje – lažni progon židovskog časnika – bio in flagranti antisemitizam koji se osjećao tijekom čitavog procesa.

Inače, i sam se Polanski suočava s pravnim problemima. U SAD-u ga traže zbog sumnje u silovanje, a zbog prijetnje zatorom pobjegao je iz SAD-a 1978. godine te otada živi u Europi, nastavljajući svoju filmsku karijeru izvan Hollywooda. Roman Polanski rođen je u 1933. godine u Parizu, u židovskoj obitelji poljskog podrijetla.

Obitelj se kasnije preselila u Poljsku, gdje su se našli na udaru nacizma. Majka Romana Polanskog stradala je u Auschwitzu. Otac je jedva preživio logor Mauthausen. Sam Roman Polanski pobjegao je iz geta u Krakovu i preživio rat uz pomoć poljskog farmera katolika, na čijoj je farmi spavao u štali. Školovao se u filmskoj školi u Lodzu, gdje je 1959. diplomirao. Njegov život obilježila su dva velika događaja – bijeg iz geta u Krakovu i ubojstvo njegove trudne supruge Sharon Tate 1969. godine. Snimio je mnoge slavne filmove, među ostalima, "Rosemaryininu bebū", "Nož u vodi", "Kinesku četvrt" i "Pijanista".

Alfred Dreyfus rođen je 1859. kao najmlađe od devetero djece židovske obitelji Dreyfus. Bio je francuski časnik i jedini Židov u Vrhovnom stožeru francuske vojske. Godine 1894. u antisemitskom ozračju stvorenom napisima u tisku i javnosti, otkriven je akt špijunaže nepoznatog časnika u korist Njemačke. Usprkos tome što nije bilo stvarnih dokaza, za izdaju je optužen Dreyfus.

On je uhićen i osuđen na doživotni zatvor. Ubrzo je šef proutobavještajne službe otkrio pravog krivca, ali mu je vodstvo glavnog stožera zabranilo daljnju akciju. Istina je

Alfred Dreyfus

ipak prodrla u javnost, pa su mnogi stali u obranu Alfreda Dreyfusa. Najpoznatiji od njih bio je pisac Emile Zola, koji je 1898. godine u svom otvorenom pismu "Optužujem" optužio članove Vrhovnog stožera za "jedan od najgorih pravnih zločina u povijesti". Zola je zbog tog pisma bio osuđen na godinu dana zatvora, pa se sklonio u Englesku. Zolino je pismo podijelilo cjelokupnu francusku javnost na demokratski i konzervativni tabor.

U Francuskoj je došlo do antisemitskih izgredda, a i do krvavih progona pristaša revizije procesa Alfredu Dreyfusu. Kada je, 1898., otkriveno da je dokument koji je teretio Dreyfusa krivotvoren, nova francuska vlada je naredila reviziju procesa, no usprkos očitim činjenicama, on je na vojnome sudu opet proglašen krivim i osuđen na 10 godina zatvora.

Nedugo nakon te presude, predsjednik republike ga je pomilovao, a 1906. izvršena je nova revizija procesa, kojom je Alfred Dreyfus potpuno rehabilitiran i zatim promaknut u časnika te odlikovan Redom Legije časti. ✨

PLAKAT LUDBREŠKIH OSNOVACA DOSPIO NA NASLOVNICU

U vrijeme održavanja Šestog festivala židovskog filma u Zagrebu (od 20. do 26. svibnja) u kinu Europa bila je izložba dječjih plakata na temu Holokausta.

Plakati su izrađeni tokom školske godine 2011./2012., u sklopu međunarodnog „The Poster project“, koji je pokrenuo Yad Vashem u suradnji s hrvatskom Agencijom za odgoj i obrazovanje.

U projektu je sudjelovalo pet srednjih i tri osnovne škole u Hrvatskoj. Plakati su prvotno, 27. siječnja, prikazani u Jasenovcu, u sklopu obilježavanja Dana sjećanja na žrtve Holokausta. Trinaest učeničkih plakata govore o spašavanju židovske djece, prijateljstvu u toku rata, tragediji, Kamenom cvijetu, Pravednicima.

Plakat „Spasili je Ludbrežani“ Domagoja i Borisa iz osmog razreda OŠ „Petar Zrinski“ Jalžabet postavljen je kao naslovnica te izložbe na stranicama Filmskog festivala. Govori o životima male zagrebačke djevojčice Dore Basch i njenog mlađeg brata Zdravka za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada su se, kao Židovi, skrivali kod tetka Ljudevita Vrančića u Ludbregu.

Za cijelo vrijeme rata nitko nije otkrio dvoje židovske djece te su oni preživjeli rat. Nažalost, Holokaust je odnio živote njihovih roditelja, djeda i bake, teta i tetaka, sestrični... U spašavanju Dorice i Zdravka pomagali su i ostali Ludbrežani, poput Marije Kerstner i susjeda Runjak. Dora Klayman danas živi u Sjedinjenim Američkim Državama i suradnica je američkog Memorijalnog muzeja Holokausta u Washingtonu. Za slučaj njenog spašavanja već se zainteresirala izraelska komisija za Pravednike među narodima.

Plakat je nastao u radionici „Spašavanje židovske djece“ pod mentorstvom prof. Milivoja Dretara. Odabir njihova plakata za naslovnicu oduševio je Borisa i Domagoja. „Nismo to očekivali, nismo ni znali da će plakati biti na izložbi u Zagrebu. Nakon priča o spašavanju djece za vrijeme rata, odabrali smo prikazati Dorinu sudbinu, jer nam se činila nekako prisnom i dragom osobom. Da ima prilike, rado bismo upoznali Doru i postavili joj još nekoliko pitanja te zajedno obišli mjesta na kojima se skrivala, rekao je Domagoj. ✨

M.D.

Domagoj i Boris sa svojim uspelim plakatom

ZVJEZDARNICA FREDIJA KRAMERA

FRANJO SCHÄFFER – PRETEČA TENISKIH MUŠKETIRA

Zagreb se s punim pravom smatra kolijevkom hrvatskog tenisa. Zagreb i Split dali su hrvatskom tenisu plejadu odličnih tenisača među kojima se svakako najviše ističu Franjo Punčec, Josip Palada, Dragutin Mitić, Franjo Kukuljević, Milan Brnović, Boro Jovanović, Bruno Orešar, Ivan Ljubičić i Ivo Karlović, a od Splićana Nikola Pilić, Željko Franulović, Marko Ostoja, Goran Ivanišević i Mario Ančić. Predratni zagrebački tenisači, nakon što su pet puta igrali u finalu europske zone Davis cupa, 1939. godine bili su i pobjednici te zone, a nova generacija predvođena Ivanom Ljubičićem, Mariom Ančićem i Ivom Karlovićem 2005. godine osvojila je Davis cup.

Preteča tih briljantnih igrača svjetske vrijednosti bio je svakako Franjo Schäffer, rođen 1905. u židovskoj obitelji u Beču. U petoj godini života došao je s roditeljima u Karlovac, gdje ubrzo počinje njegova sjajna teniska karijera. U klubu koji je prošle godine proslavio stotu obljetnicu postojanja, u sredini u kojoj su, uz mnoge druge, djelovali Aleksandar Podvinec i Pajo Lukinić, uspješno se razvijao na putu do reprezentativnog dresa. Godine 1924. dolazi iz Karlovca u Zagreb na studije i postaje članom HAŠK-a. Tu nalazi prijatelje u treneru Františku Koželuhu, Hinku Würthu, Nikoli Antolkoviću, Dragutinu i Krešimiru Friedrichu te postaje standardnim članom momčadi i reprezentacije. Na prvoj rang-listi najboljih jugoslavenskih tenisača, napravljenoj 1929. godine, Franjo Schäffer zauzima čelno mjesto. Najbolji je i 1930. i 1931. godine. Tih godina je i prvak Jugoslavije. Bio je i odličan igrač parova, pa je s Franjom Kukuljevićem osvojio četiri, a s Ivanom Radovićem jedan naslov prvaka. Početkom trećeg desetljeća duo Franjo Schäffer-Krešimir Friedrich vladao je zagrebačkim i hrvatskim tenisom. Uz njih su se vrlo uspješno razvijali Franjo Kukuljević i Franjo Punčec. Schäffer je dva puta, 1931. i 1939., bio prvak i u igri mješovitih parova.

Schäffer je uz to bio i odličan trener i pedagog. Znao je vješto dozirati treninge i objašnjavati tehniku pojedinih udara. Igrači koje su ljubitelji tenisa prozvali „mušketirima“ imali su u Schäfferu vrsnog učitelja, prijatelja i partnera. Stoga ga možemo smatrati pretečom naših teniskih mušketira. On je s njima marljivo radio i pripremao ih za velike nastupe i podvige. Godine 1931. bio je prvi naš tenisač koji je nastupio na najvećem svjetskom teniskom turniru, u Wimbledonu. Bio je tako prava prethodnica Franji Punčecu, koji je, uoči Drugog svjetskog rata, 1938. i 1939., igrao u polufinalu tog turnira. Oba puta je izgubio od pobjednika turnira – Donalda Budgea i Lorimera Roberta Riggsa. Uz to što je godinama bio na čelu rang-liste, Schäffer je za jugoslavensku reprezentaciju izbio prvu pojedinačnu pobjedu u Davis cupu.

Bilo je to u Zagrebu, na drugom nastupu jugoslavenske reprezentacije u Davis cupu, protiv Finske, 1928. godine. Poslije tog svog uspješnog debija, Schäffer je u četvrtom nastupu naših igrača u Davis cupu, 1930., protiv Švedske u Beogradu, bio pravi junak tog susreta u kojem je ostvarena prva pobjeda jugoslavenske reprezentacije u tom natjecanju.

Nakon te pobjede nad Švedskom nastupile su sušne godine za naš tenis. Nizali su se porazi od Španjolske, Japana, Danske, Italije. Međutim, u tim su se porazima kalili naši igrači i stjecali iskustvo. Schäffer je 1932. u Davis cup meču protiv Danske igrao pet dugih setova protiv Henriksena i, iako je u setovima vodio sa dva prema nula, izgubio je, a jedini bod za naše igrače osvojio je Franjo Kukuljević. Sljedeće godine, u Firenzi, Schäffer je naš kapetn-igrač i, kao novi izbornik, uvodi u momčad Punčeca i Paladu, dvojicu budućih velikih igrača. I u ovom slučaju Schäffer je odigrao veliku ulogu, jednako važnu za dvojicu darovitih igrača i za hrvatski tenis uopće. Svoj veliki obol počasnom bodu koji su tom prilikom naši igrači osvojili u meču s Talijanima, dali su Kukuljević i Palada u igri parova, u maratonskom dvoboju s talijanskim parom. Punčec i Palada od tada postaju standardni članovi državne Davis cup reprezentacije. Od državne reprezentacije Schäffer se oprostio u Budimpešti, u Davis cup meču protiv Mađarske, koji je završio pobjedom naših mušketira sa 3:2, pri čemu je Schäffer s partnerom Punčecom osvojio odlučujući treći bod za našu reprezentaciju. Na taj se način, sa sedam nastupa, časno oprostio od državne Davis cup reprezentacije.

Ostao je i dalje u tenisu, uz naše igrače. Uz Punčeca, Paladu i Kukuljevića, uveo je u momčad i mladog Dragutina Mitića. Prepoznao je u njemu bogomdani talent, igrača velikih mogućnosti. Mitić je igrao moderan tenis, jednako uspješan s temeljne linije kao i na mreži. Schäffer mu je bio učitelj, savjetnik i prijatelj, suigrač koji mu je u razvojnoj fazi najviše pomogao. Franju Schäffera su suigrači, stari i mladi, cijenili i poštovali. Bili su mu zahvalni i odani. Teško im je palo kad su ih, uoči Drugog svjetskog rata, sklanjajući se od najezde nacizma, napustili Franjo Kukuljević odlaskom u Indiju i Franjo Schäffer odlaskom u Sjedinjene Države.

Posljednje poznate informacije o Franji Schäfferu potječu iz Montreala iz 1980. godine. Želio bih i nadam se da o tom velikom sportašu, humanistu i stručnjaku još nisam rekao posljednju riječ i bit ću vrlo zahvalan ako mi netko od čitatelja ovoga lista tko možda zna nešto više o posljednjim dionicama životnog puta Franje Schäffera pomogne u mojim traganjima. ✨

BOJAN VRUČINA, NOGOMETAŠ SLAVEN-BELUPA

DOK SAM IGRAO ZA HAPOEL, OSVOJILI SMO I KUP I POVENSTVO!

DANAS OPET NOGOMETAŠ SLAVEN-BELUPA, BOJAN VRUČINA NE ZABORAVLJA LIJEPA SPORTSKA I DRUGA ISKUSTVA IZ IZRAELA, GDJE JE 2010. BIO ČLAN MOMČADI HAPOELA, KOJI JE TE GODINE OSVOJIO I KUP I NASLOV PRVAKA IZRAELA

U jeku Eura 2012., koji neki nogometni eksperti smatraju najvećim nogometnim natjecanjem na svijetu (većim i od Mundiala), spremno se za Ha-Kol odazvao popričati o svojim sportskim i drugim iskustvima iz Izraela naš nogometni as Bojan Vručina. Rođen 1984. u Varaždinu, sada živi u Ludbregu, a najviše je kao profesionalac igrao u koprivničkom NK Slaven-Belupu. Dosad je u 152 odigrane utakmice Prve hrvatske nogometne lige postigao 46 golova, najviše u sezoni 2008./2009., kada ih je zabio 14, zbog čega je i dobio poziv na pripreme u Bilićevu A-selekciju.

U karijeri je igrao za varaždinski Varteks, ludbrešku Podravinu, njemački Duisburg, grčki Panserraikos, a nedavno se vratio Farmaceutima u Koprivnicu. No, interes je izazvao igrajući za Hapoel iz Tel Aviva, u kojem je proveo sedam lijepih mjeseci. Lijepih? Naime, u svibnju 2010. Bojan je sa svojom momčadi osvojio izraelski kup i prvenstvo! Sa svojim sjećanjima na Izrael odlučio je upoznati čitatelje Ha-Kola.

Kako si se osjećao kada si odlučio prijeći u Hapoel? Koliko si znao o Izraelu?

Pa, isprva sam bio malo skeptičan, kao i moja obitelj, ali ipak sam odlučio ići isprobati nešto novo. Iskreno, nisam čuo ništa previše privlačno o Izraelu, uglavnom za rat, pucanje i slično, ali isto tako da je tamo nogomet bolji nego kod nas. Pošto je do sada svuda sa mnom išla moja obitelj, tako smo zajedno bili i u Izraelu: supruga Aleksandra, sinovi Leonardo i Fabio i ja. To mi je jako pomoglo u prilagodbi novoj sredini.

Može li usporediti uvjete rada u Izraelu i kod nas?

Nogomet je mnogo popularniji u Izraelu, stadioni su im puni i sve što se tiče nogometa daleko je bolje u Izraelu. Da imam priliku, odmah bih se tamo vratio, život je savršen za obitelj, novac je dobar. Ljudi te više respektiraju vani, nego kod kuće.

Kako danas, nakon dvije godine, gledaš na svoj profesionalni angažman u Izraelu?

U pola sezone, koliko sam tamo proveo, odigrao sam 15-ak utakmica, zabio dva gola, jedan u Kupu i jedan u prvenstvu, imao sam pet asistencija. Najveći rival Hapoela je Macabbi Tel Aviv Sretan sam što sam imao priliku biti dio šampionske momčadi Hapoela, osvojili smo kup i prvenstvo i žao mi je što nisam duže ostao u Izraelu.

Jesi li se družio s izraelskim nogometašima i izvan svlačionice, ste kao koje novo prijateljstvo?

Naravno da jesam, sa svim sam suigračima bio dobar, ipak smo svi živjeli za to da osvojimo te trofeje. Da nismo imali zajedništvo i izvan terena, ne bismo uspjeli. S Ben Dayanom sam i dalje u kontaktu, pa sam ga prošle godine i posjetio u Tel Avivu. Ostali smo najbolji prijatelji. Pre-

ko njega sam upoznao i Moshe Peretza, poznatog pjevača, čak sam i neke pjesme naučio. Puno mi je pomogao i Dedi Ben Dayan, tadašnji suigrač; družili smo se, pa smo moja obitelj i ja bili pozvani kod njega na šabatnu večeru, molili smo s kipama na glavi. Bilo je odlično!

Što si radio izvan nogometnog terena?

Volim igrati playstation. Slobodno sam vrijeme provodio s obitelji na plaži, čudno je tamo - ljeta tijekom cijele godine. Posjetili smo Jeruzalem, pomolili se na Zidu plača i posjetili ostale vjerske znamenitosti. To je nešto što se rijetko viđa, toliko vjernika na jednom mjestu, u zraku se osjeća mir, spokoj...

Navedi najbolje i najgore stvari koje su te se dojmile!

Jedna od najboljih je, svakako, hrana, pogotovo humus, zatim navijači, more i noćni život kakvog nema nigdje na svijetu. Negativnog nije bilo previše; loš dojam ostavila je na mene uprava kluba kad sam odlazio, međutim, na kraju smo se ipak uspjeli o svemu dogovoriti.

Kako gledaš na učestale ksenofobične i rasističke ispade na našim stadionima?

Mislim da je to sramota i da treba uvesti kazne za takve ispade.

Velik dio karijere si proveo u Podravini. Jesi li znao da su među osnivačima NK Podravine i NK Slaven-Belupa bili ludbreški i koprivnički Židovi?

Ne, nisam imao pojma.

Za kraj, poželimo Bojanu brzi oporavak i još mnogo golova u protivničkoj mreži. ✨

Milivoj Dretar

DR. IVAN BAUER: OD GERSHWINA DO DYLANA – ŽIDOVSKI GLAZBENICI U AMERIČKOM JAZZU I POPULARNOJ GLAZBI

ČUDESNA LAKOĆA SKLADANJA

DESETI PRILOG CIKLUSA O AMERIČKIM GLAZBENICIMA ŽIDOVSKIH KORIJENA POSVEĆEN JE SKUPINI SKLADATELJA KOJI SU SVOJIM DJELIMA NA POSEBAN NAČIN OBILJEŽILI GLAZBENU UMJETNOST 20. STOLJEĆA I DALI BITAN GLAZBENI DOPRINOS AMERIČKOJ KAZALIŠNOJ I FILMSKOJ UMJETNOSTI

Kako bih tematski zaokružio dosadašnji ciklus predavanja o židovskim glazbenicima u američkom jazzu i popularnoj glazbi, deseto predavanje u okviru moga ciklusa Od Gershwin do Dylana na tribini Kulturnog društva „Miroslav Šalom Freiberg“, održano 8. svibnja 2012., posvetio sam skupini američkih skladatelja židovskih korijena koji su svojim djelima na poseban način obilježili glazbenu umjetnost 20. stoljeća. Uz iznimku jednog skladatelja, o kojem je te večeri bilo više riječi, o životu, glazbenim ostvarenjima i drugim postignućima svih ostalih već sam vrlo iscrpno govorio u svojim dosadašnjim predavanjima. Objedinivši ih, međutim, u jednom prikazu, želja mi je bila da slušateljstvu zornije predočim sasvim iznimnu pojavu glazbenika koji su svojim skladateljskim darom i umijećem te kvalitetom i kvantitetom svoga opusa gotovo – oprezno naglašavam riječ gotovo – bez premca u povijesti američke popularne glazbe. Bez njihova bi glazbenog doprinosa američka kazališna i filmska umjetnost, primjerice, osobito imamo li na umu mjuzikl i muzički film, bile jednostavno nezamislive. S obzirom na zadivljujući opseg njihova stvaralaštva – mnoga vrhunska glazbena djela i tisuće vječnih songova - sve te skladatelje nedvojbeno krase čudesna lakoća skladanja.

Jedanaest veličanstvenih

Evo i junaka moje priče. Ja ih, sasvim privatno, zovem „Jedanaest veličanstvenih“. Poredao sam ih po kronologiji njihova rođenja.

Jerome Kern, 1885. – 1945., Irving Berlin (Israel Isidore Baline), 1888. – 1989., George Gershwin (Jacob Gershowitz), 1898. – 1937., Richard Rodgers (Richard Rodgers - Abrahams), 1902. – 1979., Sammy Fain (Samuel Feinberg), 1902. – 1989., Harold Arlen (Hyman Arluck), 1905. – 1986., Jule Styne (Julius Kerwin Stein), 1905. – 1994., Jay Livingston (Jacob Harold Levison), 1915. – 2001., Leonard (Louis) Bernstein, 1918. – 1990., Burt Bacharach, 1928. i Marvin Hamlisch, 1944.

Svi su oni, osim dvojice, rođeni u Sjedinjenim Državama; Irving Berlin i Jule Styne doselili su u novu domaju u ranoj dječjačkoj dobi. To ističem stoga što su svi ti skladatelji, zahvaljujući svojem prirodnom interesu za glazbu, tijekom

odrastanja bili izloženi utjecaju autohtonih žanrova američke glazbene umjetnosti, što se, bez sumnje, odrazilo i na oblikovanje njihovih glazbenih afiniteta, pa onda, u većoj ili manjoj mjeri, odredilo i stilske značajke njihove glazbe. Među tim žanrovima svakako su vrijedni spomena tradicija brodvejskog mjuzikla, što datira još od druge polovice 19. stoljeća, zatim oblici stvaralaštva glazbenika afroameričkih korijena, u duhovnoj glazbi i napose u jazzu, poput ragtimea Scotta Joplina s početka stoljeća, a kasnije i drugih stilova jazza, osobito swinga i glazbe koju su stvarali Fletcher Henderson, Duke Ellington i Count Basie, te, naposljetku, glazbeni žanr američkog Juga, poznat kao country, koji ima korijene u folklornoj glazbi britanskih doseljenika.

Mnoge skladbe jedanaestorice kompozitora prihvatili su i stilski prilagodili jazz muzičari, a stotine songova postale su za mnoge glazbene sladokusce rado slušani jazz standardi. Neki su od ovih skladatelja i sami bili izvrsni jazz muzičari. Sjetimo se tek da se Jule Styne, kao vrstan jazz pijanist,

Jerome Kern

Piše Ivan Bauer

George Gershwin

priključio orkestru Bena Pollacka, u kojem su tada svirali Benny Goodman i dva znana trombonista, Glenn Miller i Jack Teagarden.

Uz američke žanrove i stilove valja svakako spomenuti i jednu europsku glazbenu pojavu koja je također donekle utjecala na ove skladatelje. Svi su oni, naime, podrijetlom iz srednje i istočne Europe. A u židovskim zajednicama tih zemalja stoljećima je neizostavan dio obiteljskih svečanosti i proslava bio klezmer, tradicionalna glazba satkana od plesnih melodija i zabavnih instrumentalnih skladbi. Riječ klezmer kombinacija je dviju hebrejskih riječi i znači otprilike sprava ili sredstvo za muziciranje, odnosno glazbeni instrument, a u 20. stoljeću taj se termin počeo rabiti i kao oznaka za glazbeni žanr. Klezmer je popularnost stekao i u Sjedinjenim Državama, ponajviše zahvaljujući zajednicama židovskih doseljenika, govornika jidiša (jüdisch), koji su se tamo doselili između 1880. i ranih dvadesetih godina prošlog stoljeća. Tu su glazbu suvremenici nazivali i Yiddish music ili Freilech music (Vesela glazba). Riječ freilech vjerojatno je srodna s njemačkom riječju fröhlich. Klezmer je bio posebno popularan na američkoj istočnoj obali. Gotovo svi skladatelji o kojima govorim

Sammy Fain

odrastali su i dobar dio života proveli upravo na istočnoj obali, ponajviše u New Yorku, i ondje zasigurno dolazili u dodir s tradicijom klezmera. Znalci vele da su neka ostvarenja, primjerice, Berlina, Gershwin, Arlena i Bernsteina nastala pod utjecajem klezmera. Kažu da i mnoga klari-netska sola kojima se isticao nenadmašni Benny Goodman podsjećaju na svoje klezmerske izvore. Dodao bih ovdje da su trojica skladatelja, Irving Berlin, Harold Arlen i Sammy Fain u roditeljskoj kući najvjerojatnije upoznali i napjeve židovske sakralne glazbe, jer su im očevi bili kantori u sinagogi.

Tin Pan Alley

Govoreći o društvenoj sredini i okolnostima u kojima su ovi skladatelji rasli i razvijali svoje glazbeno umijeće, spomenuo sam i činjenicu da se posljednjih desetljeća 19. stoljeća više uglednih njujorških glazbenih nakladnika smjestilo u istoj četvrti Manhattana, u Zapadnoj 28. ulici, između Pete i Šeste Avenije. Ta je ulica dobila nadimak Tin Pan Alley (Ulica plehnatih rajngli rekli bismo u zagrebačkom govoru) na osnovi aluzije na zvukove mnogobrojnih pijanina na kojima su se istovremeno svirale različite melodije, što je, čini se, tadašnjim Njujorčanima nalikovalo lupanju po limenim posudama, a novinarskog šaljivčinu iz lista New York Herald potaknulo da ulici nadjene to ime. Svaki glazbeni nakladnik imao je barem jednog pijanista

Richard Rodgers

koji bi, svirajući glazbu po izboru potencijalnih kupaca, na taj način poticao prodaju tiskanih nota za ponuđene skladbe. Tada još nije bilo gramofonskih ploča snimljenih električnim postupkom i glazba se ponajviše distribuirala notnim materijalima, a komercijalni uspjeh pojedinih skladbi mjerio se brojem prodanih primjeraka klavirskih zapisa (tzv. sheet music) novih melodija.

nastavak na sljedećoj strani

Ira Gershwin

Zarađujući svoj kruh kao pijanisti, Jerome Kern, George Gershwin i Sammy Fain svoju su tehniku na glasoviru uvelike unaprijedili i tijekom svoga angažmana na Tin Pan Alley. Nakladnici su, naime, od svojih pijanista zahtijevali besprijekornu tehniku sviranja. Termin Tin Pan Alley počeo se kasnije rabiti i za ukupnu produkciju američke popularne glazbe prve polovine 20. stoljeća. Osim Kerna, Gershwina i Faina, vezanih u mladahnim danima svojim nastupima uz Tin Pan Alley, i ostali su se skladatelji iz moje priče tijekom vremena razvili u izvrsne pijaniste, neki u prave klavirske virtuozne. Uz jednu iznimku - Irving Berlin nikad nije svladao osnovnu tehniku sviranja na tom instrumentu, svirao je služeći se samo crnim tipkama.

Još je nešto svim ovim skladateljima zajedničko - svi su oni vrlo uspješno uklanjali barijere rasne segregacije na američkoj glazbenoj sceni, često surađujući s instrumentalnim i vokalnim izvođačima afroameričkih korijena u produkciji svojih glazbenih ostvarenja. Mnoge njihove hitove učinili su popularnima upravo crni umjetnici. Ira Gershwin jednom je zgodom, spominjući Ellu Fitzgerald, rekao: „Tek sam slušajući Ellu kako ih pjeva shvatio koliko su Georgeove i moje pjesme dobre.“ Stoga su neke od skladbi koje sam za ovu prigodu odabrao otpjevali Dinah Washington, Ella Fitzgerald, Nat King Cole, Etta James, Natalie Cole i Dionne Warwick. U programu je nastupilo i četvero vokalnih solista židovskog podrijetla: Barbra Streisand, Bette Midler, Mel Tormé i Barry Manilow.

Glazba za filmski medij

O skladateljima koji se već bili gosti mojih predavanja te je večeri govorila njihova glazba. Birajući glazbene brojeve,

imao sam na umu činjenicu da dio opusa tih skladatelja nesumnjivo predstavlja vrhunski doprinos američkom kazalištu i filmu. Nekoliko je ponuđenih skladbi pisano za mjuzikle. Jerome Kern je Smoke Gets in Your Eyes skladao za mjuzikl Roberta, a George Gershwin Bidin' My Time za mjuzikl Girl Crazy. Song Bewitched Richard Rodgers je komponirao za mjuzikl Pal Joey, a Manhattan za The Garrick Gaiteies (Garrick je ime jednog od brodvejskih kazališta). Sudeći po žamoru odobravanja, publika je uživala i u skladbama namijenjenima filmskom platnu. Balada How Deep is the Ocean Irvinga Berlina glazbeno je oplemenila film The Life of Jimmy Dolan, a Gershwinov song Nice Work if You Can Get it popularna je glazbena točka iz filma A Damsel in Distress. Marvin Hamlisch, pak, melodiju I Finally Found Someone komponirao je za film The Mirror Has Two Faces. Svojom glazbom za filmski medij naši su junaci stjecali mnoga priznanja, a osvajali su i Oskara za najbolju izvornu pjesmu, Academy Award for Best Original Song, najugledniju američku nagradu za filmsku glazbu. Neki su osvojili i više od jednog Oscara. Jerome Kern, Sammy Fain i Burt Bacharach osvajali su Oscara dva puta, a Jay Livingston čak tri puta. Livingston, Fain i Jule Styne pedesetih su godina prošlog stoljeća, rekao bih, premoćno osvajali tu nagradu, što sam potkrijepio izborom nagrađenih kompozicija. Sammy Fain je osvojio Oscara za song Love is a Many-Splendored Thing iz istoimenog filma, Jule Styne za Three Coins in the Fountain iz filma istog naslova, a Jay Livingston za Mona Lisu, skladanu za film Captain Carey, U.S.A.

Slušaateljstvu sam ponudio i dvije vječne melodije koje nisu skladane ni za film ni za kazalište. To su Stormy Weather Harolda Arlena i What The World Needs Now Is Love Burta Bacharacha.

Deset vrhunskih tekstopisaca

Mnogi su pisci tekstova bez sumnje zaslužni za popularnost pojedinih skladbi. Skladateljski biser Harolda Arlena Over The Rainbow, proglašen pjesmom 20. stoljeća, gotovo je nezamisliv bez prekrasnih stihova koje je napisao Yip Harburg. Za ovu sam priliku izdvojio desetero nadahnutih tekstopisaca židovskih korijena, koji su svojim pjesničkim darom uvelike pridonijeli uspjehu mnogih songova. Slijede kronološkim redoslijedom.

Ted Koehler, 1894. – 1973., Larry (Lorenz) Hart, 1895. – 1943., Oscar Hammerstein II, 1895. – 1960., Ira Gershwin (Israel Gershowitz), 1896. – 1983., Yip (Edgar Yipfel) Harburg, 1896. – 1981., Sammy Cahn (Samuel Cohen), 1913. – 1993., Ray (Raymond) Evans, 1915. – 2007., Hal (Harold) David, 1921., Marilyn Bergman (Marilyn Katz), 1929. i Stephen Sondheim, 1930.

Neki su autori tekstova sa skladateljima tvorili nerazdvojni par. Među njima su Larry Hart i Richard Rodgers, Oscar Hammerstein II i Jerome Kern i Richard Rodgers, Sammy Cahn i Jule Styne, Ray Evans i Jay Livingston. Ted Koehler i Yip Harburg surađivali su s Haroldom Arlenom,

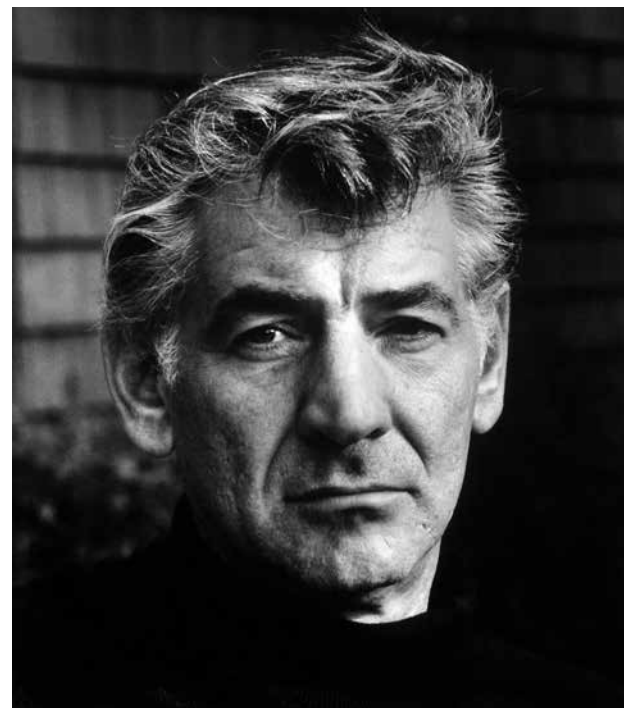
Marilyn Bergman ponajviše s Marvinom Hamlischom, Stephen Sondheim s Leonardom Bernsteinom, a Hal David s Burtom Bacharachom. Dodao bih da su Hal David i Burt Bacharach, obojica u poznim godinama, početkom svibnja ove, 2012. godine u Washingtonu primili vrlo prestižnu nagradu Gershwin Prize for Popular Song, koju dodjeljuje Library of Congress. Najpoznatiji par skladatelja i autora tekstova, međutim, bili su, i zauvijek ostali, George i Ira Gershwin. Ira je bio Georgeov duboko odani brat i vjerni pratilac i oslonac kroz Georgeov nažalost kratak životni vijek.

Kad je riječ o pisanju tekstova, Irving Berlin je spomena vrijedna iznimka: on je, naime, napisao tekstove za većinu vlastitih skladbi. U tom ga smislu možemo usporediti s jednim drugim skladateljskim velikanom. Cole Porter je također pisao izvrsne tekstove za svoje skladbe.

Impresivan opus Leonarda Bernsteina

A evo i priče o skladatelju kojeg sam u svojim dosadašnjim predavanjima u nekoliko navrata tek spomenuo. To je Leonard Bernstein (Louis Leonard Bernstein, Lawrence, Massachusetts, 1918. – 1990.), skladatelj, dirigent, pijanist, glazbeni pedagog i izniman glazbeni erudit, čija su brojna glazbena postignuća pretežno u domeni tzv. ozbiljne ili klasične glazbe.

U židovskoj obitelji ruskog podrijetla za roditelje je bio Leonard, ali za baku - samo Louis. Tek kad bake više nije bilo, Louis je i službeno postao Leonard, a za prijatelje i bliske suradnike jednostavno - Lenny. Od malih je nogu pokazivao veliki interes za glazbu, a u glasovir se zaljubio kad mu je teta Clara poklonila svoj stari pijanino. Na Harvardskom sveučilištu studira glazbu, a na filadelfijskom Curtis Institute of Music glavni mu je predmet dirigiranje.

Leonard Bernstein

Vrlo uspješan dirigentski debut imao je kao dvadesetpetogodišnji mladač s Njujorškom filharmonijom; poznati Bruno Walter, naime, iznenada je obolio od gripe. Kad ga je Njujorška filharmonija 1958. angažirala kao muzičkog direktora, bio je najmlađi ravnatelj ikad angažiran od te ugledne institucije. Dirigent svjetskog glasa, ravnao je Berlinskom, Bečkom, Londonskom, Izraelskom filharmonijom, dirigirao u njujorškom Metropolitanu, milanskoj Scali, bečkoj Državnoj operi. Njegov je dirigentski repertoar uključivao djela najvećih imena od baroka preko klasike i romantizma do skladatelja 20. stoljeća. Gustav Mahler mu je bio posebno drag. Uvježbavajući novo djelo s orkestrom, Bernstein je inzistirao da svako glazbeno djelo ima samo sebi svojstvenu priču koja je bitna za razumijevanje djela i njegovu primjerenu izvedbu. Lenny bi, vele, zaustavio probu i obratio se orkestru: „Da vam ispričam priču o ovoj Haydnovoj simfoniji?“ A svak od sedamdesetak glazbenika pretvorio bi se u tren u malenog dječaka ili djevojčicu s iskricama znatizelje u oku koje su govorile: „Joj da, ispričajte nam tu priču.“

Nemjerljiv je Bernsteinov doprinos popularizaciji klasične glazbe, o čemu svjedoči i televizijski ciklus Leonard Bernstein's Young People's Concerts, namijenjen glazbenoj poduci mladih. Od američkih autora posebno je cijenio Georgea Gershwina i Aarona Coplanda, s kojim je bio i bliski prijatelj. U poznijim godinama znao je reći da mu je žao što zbog svojih dirigentskih aktivnosti nije više vremena posvetio skladanju. Ali nije morao ni za čim žaliti, njegov je skladateljski opus impresivan. Skladao je baletnu i opernu glazbu, simfonije, komornu glazbu, skladbe za zbor i orkestar, klavirske minijature. Gorljivi demokrat, svoju čuvenu Misu (izvorno Mass), skladanu sedamdesetih, koja se dijelom temelji na Tridentinskoj misi s kraja 16. stoljeća, posvetio je Johnu Kennedyju.

Vrlo je uspješan, međutim, i u sferi popularne glazbe. Poimence sam spomenuo njegove mjuzikle Peter Pan, On the Town, Wonderful Town i West Side Story. Iz vrlo popularnog mjuzikla On the Town (idiom on the town upućuje na večernji izlazak u grad za zabavu, u kazalište, u plesnu dvoranu, u bar) odabrao sam song New York, New York. West Side Story, dirljiva njujorška priča, inspirirana Šekspirovim Romeom i Julijom, Bernsteinov je možda najveći skladateljski uspjeh. Libreto je napisao Arthur Laurents, američki dramatičar židovskih korijena, a tekstove songova Stephen Sondheim. Slušaateljstvo je u nadahnutoj izvedbi Barbre Streisand čulo Somewhere, jednu od najljepših melodija iz tog mjuzikla. Filmska varijanta West Side Story, s Natalie Wood u glavnoj ulozi, osvojila je 1961. čak 10 Oscara. New York je bio Bernsteinov voljeni grad, za nj je bio čitav život emotivno vezan, u tom je gradu bio posebno omiljen i štovan. U šali se govorilo da mu i glazba ima njujorški akcent premda je rođen u Massachusettsu. A kad su ga ulicama Manhattana u povorci pratili na posljednji počinak u Brooklynu, kronike vele da su građevinski radnici na skelama skidali kape, mahali i vikali: „Goodbye, Lenny!“ ☆

VISOKO AMERIČKO ODLIČJE IZRAELSKOM PREDSJEDNIKU

OBAMA URUČIO PERESU MEDALJU SLOBODE

URUČUJUĆI PREDSJEDNIKU PERESU NAJVIŠE AMERIČKO CIVILNO ODLIČJE, PREDSJEDNIK OBAMA JE REKAO DA JE DRŽAVA IZRAEL JEDAN OD NAJBLIŽIH PRIJATELJA SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA

Predsjednik Obama predaje najviše američko civilno odličje predsjedniku Peresu

Očekivalo bi se da u 88-oj godini života i nakon 65 godina provedenih u politici, izraelski predsjednik Shimon Peres neće biti uzbuđen dobivajući još jednu nagradu, međutim, kada je sredinom lipnja u Bijeloj kući sa sramežljivim smješkom primao najveće američko civilno odličje - Predsjedničku medalju slobode - bilo je očito da kao da ne može povjerovati dokle je stigao mladi Szymon Perski iz štetla Wiszniewo...

Na ceremoniji dodjele Medalje slobode u Bijeloj kući, koju je Peresu uručio američki predsjednik Barack Obama, bili su ugledni izraelski i američki dužnosnici, među kojima i američki dopredsjednik Joe Biden, dobitnik Nobelove nagrade Elie Wiesel, američka državna tajnica Hillary Clinton sa suprugom, bivšim predsjednikom Billom Clintonom, te troje Peresove djece: Zvi, Chemi i Jonatan, koji je stigao s Daliom Rabin-Pelossof, kćerkom ubijenog izraelskog premijera Yitzhaka Rabina.

“SAD na sreću ima brojne saveznike i partnere diljem svijeta. Naravno, jedan od naših najjačih saveznika i jedan od naših najbližih prijatelja je Država Izrael”, kazao je Obama, uručujući Peresu Predsjedničku medalju slobode, najviše američko civilno odličje.

“Dobiti ovu nagradu velika je čast. A dobiti ju iz vaših ruku, gospodine predsjedniče, privilegija je koju nikada neću zaboraviti”, rekao je Peres.

“To je testament povijesnog prijateljstva između naša dva naroda. Primam ovo odličje danas u ime izraelskog naroda. On je pravi dobitnik ove počasti. I ovim dirljivim činom, vi odajete počast brojnim generacijama Židova koji su sanjali i borili se za vlastitu državu. Državu koja će im pružiti utočište. Državu koju će moći braniti. U njihovu ime, zahvaljujem Americi za dane pune briga, za neprospavane noći – dok su se brinuli za našu sigurnost, za našu budućnost”, rekao je u dirljivom govoru izraelski predsjednik.

Peres je također istaknuo važnost potrebe da se, što je to prije moguće, sklopi dogovor između Izraelaca i Palestinaca, koji će uključivati dvije države: Izrael i Palestinu. “Moja je najveća nada da će svanuti dan kada će svatko, svaki muškarac i svaka žena - kako Izraelci tako i Palestinci, kako Sirijci tako i Libanonci - ustati i moći reći: ‘Slobodan sam’”, istaknuo je Peres.

Američki predsjednik se našalio u povodu poodmaklih Peresovih godina, rekavši, među ostalim: “Predsjednik Peres je posvuda na Facebooku, na YouTubeu, on kontaktira s mladim ljudima, istražuje nove tehnologije. Nedavno su ga upitali što bi želio ostaviti kao svoje nasljeđe, a on je odgovorio: ‘Pa, još je prerano da o tome razmišljam’”, ispričao je uz smijeh Obama.

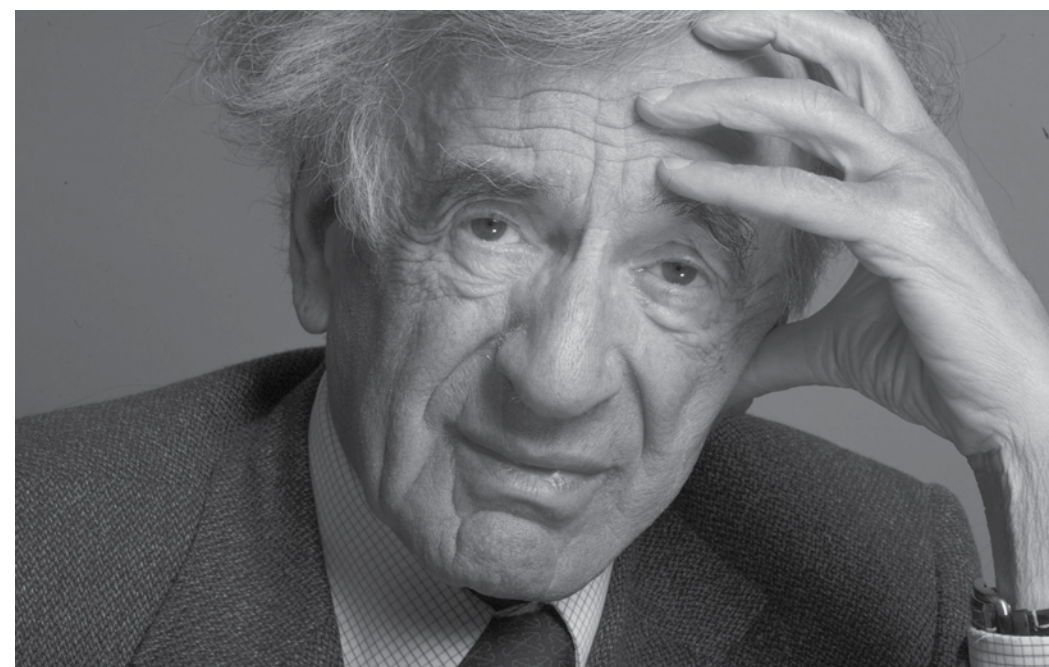
Shimon Peres rođen je 16. kolovoza 1923. godine kao Szymon Perski u Poljskoj. Godine 1934. emigrirao je s obitelji u Izrael. Bio je član Laburističke stranke do prosinca 2005. Tijekom svoje dugogodišnje političke karijere obnašao je niz visokih dužnosti – u dva mandata je bio premijer, pa ministar vanjskih poslova te zamjenik premijera koalicijske vlade pod Arielom Sharonom. Godine 1994. dobio je, zajedno s Yitzhakom Rabinom i Jaserom Arafatom, Nobelovu nagradu za mir za uložene napore radi uspostavljanja mira, koji su rezultirali sporazumima iz Osla. Peres je 13. lipnja 2007. u drugom krugu glasovanja u Knesetu, izabran za izraelskog predsjednika. ✨

N.B.

BUDIMPEŠTA

ELIE WIESEL VRATIO VISOKO MAĐARSKO ODLIČJE

VRAĆANJEM VISOKOG MAĐARSKOG ODLIČJA, KOJE JE DOBIO 2004, ELIE WIESEL, AMERIČKI KNJIŽEVNIK ŽIDOVSKOG PODRIJETLA, DOBITNIK NOBELOVE NAGRADE ZA MIR (1986.), ZA VRIJEME HOLOKAUSTA ZATOČENIK NACISTIČKIH LOGORA SMRTI, IZRAZIO JE SVOJ PROSVJED I ZGRAŽANJE NAD TIME ŠTO SU VISOKI MAĐARSKI DUŽNOSNICI SUDJELOVALI NA CEREMONIJI U ČAST PISCA KOJI JE BIO ODANI ČLAN PRONACISTIČKOG MAĐARSKOG PARLAMENTA ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

U znak protesta zbog toga što su visoki mađarski dužnosnici sudjelovali na ceremoniji u čast simpatizera nacizma, književnik Elie Wiesel, dobitnik Nobelove nagrade za mir, vratio je Mađarskoj visoko odličje koje je dobio 2004. godine

U pismu upućenom predsjedniku mađarskog parlamenta Laszlu Koveru, Elie Wiesel (83) ističe svoju ljutnju zbog toga što je Kover sudjelovao na ceremoniji u čast pisca koji je bio vjerni član desničarskog mađarskog parlamenta tijekom Drugog svjetskog rata. Taj čin Wiesel je nazvao pokušajem da mađarske vlasti ublaže tragična zbivanja u prošlosti svoje zemlje.

“Sve je jasnije da mađarske vlasti pokušavaju ublažiti tragične i kriminalne epizode mađarske prošlosti, posebice ulogu ratne mađarske vlade u deportacijama i ubojstvima stotina tisuća svojih židovskih državljana”, napisao je Wiesel.

Prema Memorijalnom centru Holokausta u Budimpešti, tijekom Holokausta ubijeno je između 500 i 600 tisuća mađarskih Židova. Većina njih bila je deportirana u logore smrti nakon što je nacistička Njemačka okupirala Mađarsku u ožujku 1944. godine. Pronacistička mađarska stranka koja je vladala zemljom u to doba odgovorna je za smrti desetaka tisuća mađarskih Židova, smatraju povjesničari.

Elie Wiesel, koji je i sam preživio nacističke konclogore, a svoje je patnje opisao u brojnim knjigama, rekao je 2009. u mađarskom parlamentu da bi Mađarska, kako bi poboljšala svoju sliku u svijetu, trebala zabraniti negiranje Holokausta. U svom pismu Koveru, on ističe da su mađarske vlasti krenule u suprotnom smjeru.

“Ne želim ni u kom slučaju biti dio takvih aktivnosti. Zbog toga se ovim pismom odričem visokog odličja Mađarske koje mi je 24. lipnja 2004. uručio mađarski predsjednik”, napisao je Wiesel.

Wieselov prosvjed izazvan je sudjelovanjem Kovera i drugih visokih mađarskih dužnosnika na ceremoniji u Rumunjskoj, kojom je odana počast piscu Jozsefu Nyirou. Nyiro je bio član stranke krajnje desnice u mađarskom parlamentu tijekom Drugog svjetskog rata. Sadašnja konzervativna mađarska vlada njegove je knjige stavila na popis školske lektire.

Eliezer Elie Wiesel, rođen 1928., američki je književnik židovskog podrijetla, politički aktivist te dobitnik Nobelove nagrade za mir 1986. godine. Autor je više od pedeset knjiga, uključujući nezaboravni svjetski bestseller “Noć”, u kojem opisuje osobna iskustva iz koncentracijskih logora u Auschwitzu, Buni i Buchenwaldu. ✨

N.B.

IZRAEL

CARMEN NA MASADI

NA OVOGODIŠNJEM IZRAELSKOM OPERNOM FESTIVALU, U IZVEDBAMA OPERE CARMEN ISPRED TVRĐAVE MASADE, SUDJELOVALA JE HRVATSKA PJEVAČICA LANA KOS

Izraelski operni festival ove je godine u lipnju pripremio pet izvedbi klasične opere Carmen ispred povijesne utvrde i planine Masade. Prema riječima umjetničkog direktora Izraelske opere Michaela Ajzenstadta, oko pedeset tisuća ljudi iz Izraela i iz svijeta uživalo je u izvedbi Carmen na toj najnižoj kopnenoj točki na svijetu, podno planine Masade, pored Mrtvog mora. U ovom izvanrednom događaju sudjelovala je i hrvatska pjevačica Lana Kos.

“Željeli smo izvesti operu u pustinji, ali nismo željeli samu kazališnu scenu prebaciti na pustinjisku lokaciju. I zato nema pozornice. Postoje samo pijesak i stijene ispod planine”, kazao je Ajzenstadt.

Ideja o izvođenju opera izvan kazališnih kuća nije novost, a nije jedinstvena ni za Izrael. Tradicija putujućih izvedbi datira još iz Srednjeg vijeka, a povijest zna i za izvedbe u rimskim amfiteatrima u Italiji, ispred egipatskih piramida i u Zabranjenom gradu u Pekingu.

Ali do sada su izvedbe opera izvan kazališta bile obično vezane uz određene povijesne lokacije, kao, na primjer, izvedba Aide ispred piramida u Egiptu. Izraelski operni festival promijenio je tu tradiciju i od 2010. godine organizira izvedbe opera kod Masade. Prošlih godina tu su bile izvedene opere “Nabucco” i “Aida”. Ajzenstadt je kazao da je na cijelu ekipu, koja je uključivala i deset međunarodnih solista, među kojima i Hrvaticu Lanu Kos, utjecala simbolika i prirodna ljepota Masade.

U pripremanju ovog impozantnog kulturnog događaja sudjelovalo je vrlo mnogo ljudi – oko 2.500 radnika gradilo je španjolsko selo za Carmen, područje iza pozornice uključivalo je više od 30 tona opreme, a izgrađeno je i gledalište sa 7.500 mjesta. U izvedbi je sudjelovalo 400 izvođača.

Veliki broj posjetitelja bio je zainteresiran za ovaj izvanredan događaj, pa su karte bile rasprodane čim su puštene u prodaju. Organizacija nije bila jednostavna: Carmen je počinjala oko 21.30 sati, kada su temperature još bile

Lana Kos

i iznad 35 stupnjeva, a suhi pustinjski zrak nije odgovarao glasnica profesionalnih opernih zvijezda. Izvođačima su dodatni teret bili i teški kostimi, a solisti su imali mikrofone pričvršćene ispod vlasulja kako mogući pustinjski vjetar ne bi utjecao na akustiku. Izraelskim simfonijskim orkestrom ravnao je dirigent Daniel Oren.

Koju ulogu su u tome imale planina i utvrda Masada? To najposjećenije mjesto u Izraelu postalo je simbolom židovskog otpora zbog odluke židovskih branitelja da će radije umrijeti nego završiti u rimskom ropstvu. Utvrdu na planini izgradio je Herod Veliki,

a arheološka iskopavanja počela su šezdesetih godina 20. stoljeća.

Već se priprema i sljedeće veliko događanje na ovome mjestu – izvedba opere “Turandot” 2013. godine.

Hrvatska sudionica u izvođenju Carmen na Masadi Lana Kos svoj je glazbeni put započela u Varaždinskoj glazbenoj školi, a sa samo sedamnaest godina upisala je zagrebačku Muzičku akademiju. Iste je, 2002. i debitirala kao Kraljica noći u Mozartovoj operi Čarobna frula te zablistala svojim velikim talentom. Pročuvši se u glazbenom svijetu svojim nevjerojatnim glasom kojim pjeva kroz čak tri oktave, otišla se u Rusiju na poziv Mstislava Rostropoviča, kako bi pjevala ulogu Nataše u operi Rat i mir Sergeja Prokofjeva. Četiri je godine bila solistica Bavarske državne opere u Münchenu. U zagrebačkoj Operi nastupila je ponovno 2008. godine u ulozi Laurette na premijernoj izvedbi opere Gianni Schicchi G. Puccinija, a u Mariboru je debitirala u ulogama Violette u Traviati G. Verdija i Julije u Romeu i Juliji Ch. Gounoda. Trenutno je članica Opere Slovenskoga narodnog gledališta u Mariboru. Svi njezini nastupi otkad je, prije deset godina, proglašena čudom od djeteta do prošloga srpnja, kada je ispunila Veronsku arenu svojim moćnim glasom, i to kao prva Hrvatica koja je ondje pjevala nakon Ljiljane Molnar Talajić, dočekani su jednoglasnim aklamacijama publike i kritike. ✨

Nataša Barac

IZ MEMORIJALNOG MUZEJA HOLOKAUSTA U WASHINGTONU

ENCIKLOPEDIJA LOGORA I GETA

Nakon desetljeća istraživanja užasnog razdoblja Holokausta, i danas se pojavljuju novi podaci - ovoga puta o logorima i getima u istočnoj Europi, u kojima su nacisti poubijali stotine tisuća Židova. Nedavno je objavljen drugi dio “Enciklopedije logora i geta”, a treći dio, koji je u pripremi, trebao bi obuhvatiti, između ostaloga, i logore i geta u Hrvatskoj.

Urednik nedavno objavljene “Enciklopedije logora i geta 1933.-1945., tom II”, Martin Dean, kazao je kako je tijekom Holokausta postojao puno veći broj logora i geta nego što se to dosada smatralo. Autori ove enciklopedije pokušavaju dokumentirati svako mjesto koje je bilo poprište nacističkih zločina.

“Enciklopedija nam daje informacije koje bi inače pale u zaborav. Tko je znao da je postojalo više od tisuću geta”, kazao je predstavljajući drugi svezak ove enciklopedije, znanstvenik Lawrence Langer. „Ili da je u stotinama logora i geta u Poljskoj, Ukrajini, Bjelorusiji i Litvi za Drugog svjetskog rata poginulo više Židova nego što ih je ubijeno u Auschwitzu“, dodao je. “Ti su ljudi mrtvi, ali najmanje što možemo učiniti jest da sačuvamo sjećanje na mjesta na kojima su živjeli i saznanja o tome tko ih je ubio”, objašnjava Langer, osamdesettrogodišnji profesor engleskog iz Bostona.

Istraživači Memorijalnog muzeja Holokausta u Washingtonu mukotrpno su sakupljali detalje za ovu enciklopediju koja

na više od dvije tisuće stranica dokumentira stradanja tijekom Holokausta. Istraživači i pisci obišli su svijet tražeći i nalazeći nove svjedoke. Istraživali su arhive otvorene nakon pada komunizma i čitali svjedočanstva preživjelih na brojnim jezicima. Istražujući grad za gradom, selo za selom, Martin Dean, povjesničar koji se posebno bavi Holokaustom, i njegovi suradnici sakupljali su dijelove stravične slagalice koja pokazuje da su „nacisti svim silama nastojali pronaći i likvidirati svakog Židova”.

Milocz, gradić u Ukrajini, pokazuje užase kakvi su se događali diljem istočne Europe. Bilješku o tom gradiću za enciklopediju je napisala Helen Segall koja danas živi u Pennsylvaniji. Helen Segall danas ima 81 godinu, a imala je samo 11 godina kada je gledala kako nacisti pale njezin gradić u kojem je živjelo oko dvije tisuće stanovnika. “Ljudi su se morali skinuti i u malim grupama doći do livade, leći, a zatim su ih SS-ovci ubijali”, napisala je Helen Segall, dodajući da je grad, star 300 godina, prestao postojati u samo dva dana – 13. i 14. listopada 1942. godine.

U sljedećih deset godina trebali bi biti objavljeni i ostali dijelovi Enciklopedije, koja će imati sedam tomova. ✨

T.R.

NEPOZNATI SPASILAC TISUĆA NJEMAČKIH ŽIDOVA

TKO JE BIO WILFRID ISRAEL?

ČLANOVI JEDNOG IZRAELSKOG KIBUCA POKUŠAVAJU RIJEŠITI MISTERIJ ŽIVOTA I SMRTI WILFRIDA ISRAELA, NEKOĆ JEDNOG OD NAJBOGATIJIH NJEMAČKIH ŽIDOVA, KOJI JE UOČI I ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA, SVE SVOJE SPOSOBNOSTI, SVOJE VEZE I SVOJ NOVAC, POSVETIO SPAŠAVANJU ŽIDOVA

Na dan 1. lipnja 1943. putnički zrakoplov KLM-a sa 13 putnika i 4 člana posade letio je na liniji Lisabon – Bristol, kada ga je napao njemački bojni zrakoplov. Civilni zrakoplov je oboren, srušio se u more. Nitko od putnika i članova posade nije preživio.

Razne glasine kružile su o tome tko je od putnika mogao biti nacističkom metom: britanski glumac Leslie Howard, njegov računovođa koji je sličio britanskom premijeru Winstonu Churchill, jedan britanski obavještajac ili, možda, Wilfrid Israel, Židov, koji je uporno radio na spašavanju Židova od Holokausta.

Gotovo 70 godina nakon obaranja zrakoplova KLM-a, članovi kibuca Hazorea pokušavaju riješiti misterij života i smrti Wilfrida Israela. Jedan od njih je Ophir Baer: njegov je otac

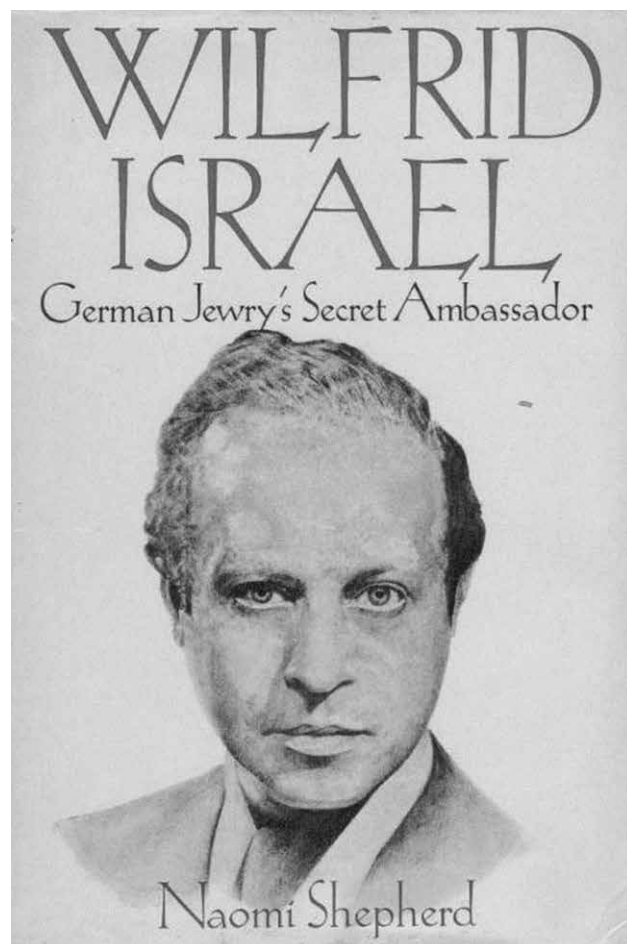
bio prijatelj Wilfrida Israela. “Nikada nisam mogao shvatiti kako je moguće da toliko toga znamo o nekim ljudima koji su spašavali Židove – o Raoulu Wallenbergu i Oskaru Schindleru, na primjer - a da za Wilfrida Israela mnogi nikada nisu ni čuli”, ističe Baer. On namjerava snimiti film temeljen na Israelovoj biografiji “A Refuge from Darkness”, koju je napisala Naomi Shepherd. Ona je tri godine proučavala arhive, tražila Israelove stare prijatelje, čitala i istraživala materijal za svoju opsežnu knjigu.

Kapitalist koji je vjerovao u komunizam

Wilfrid Israel bio je diskretan, tajnovit čovjek koji je ljubomorno čuvao svoju privatnost. Bio je kapitalist koji je vjerovao u komunizam. Volio je ljude, ali je dobar dio svoga života

nastavak na sljedećoj strani

proveo sam. Imao je sklonosti prema muškarcima, ali je uvijek bio okružen lijepim ženama. Bio je pacifist, koji je, izlažući se velikoj opasnosti koja ga je na kraju stajala života, postao heroj.

“Nikada u životu nisam sreo čovjeka koji je bio tako uzvišen, tako jak i tako samosvjestan kao što je bio on; bio je u pravom smislu živuće umjetničko djelo”, rekao je jednom prilikom o njemu Albert Einstein, koji ga je upoznao u Berlinu. “Wilfrid je bio duboko zabrinut za sudbinu Židova koji su ostali u Njemačkoj”, napisao je Moshe Sharett, drugi premijer Države Izrael. Pisac Christopher Isherwood, kojem je Israel poslužio kao inspiracija za jedan lik u njegovoj knjizi “Goodbye to Berlin”, rekao je da je Israel želio ostati anonimn. Nije želio priznanja za ono što je činio, nije želio ni slavu ni titule.

Wilfrid Israel rođen je 1899. godine u bogatoj berlinskoj židovskoj obitelji, u čijem je vlasništvu bila velika robna kuća Kaufhaus N. Israel, koja se nalazila u samom središtu grada, na Alexanderplatzu. Sa 22 godine postao je direktorom tvrtke, koja je imala dvije tisuće zaposlenih i bila jedna od najvećih europskih robnih kuća. S obzirom na status obitelji i zbog važnosti mjesta na kojem se robna kuća nalazila, natpis “Israel” stajao je na fasadi zgrade čak i nakon što su nacisti osvojili vlast, a na zgradi se nije nalazio ni kukasti križ, iako su to nacističke vlasti zahtijevale.

Israel je pazio na svoje radnike i brinuo se da imaju sve što im je potrebno. Borio se svim silama da ostanu na poslu, čak i kada su nacisti počeli uništavati židovska poduzeća. Kasni-

je, kad je robna kuća zatvorena, pomogao je velikom broju svojih židovskih radnika da pobjegnu iz Njemačke i tako im spasio život.

Tijekom Kristalne noći, 9. studenoga 1938., naoružani SS-ovci ušli su u robnu kuću, uhitili sve židovske zaposlenike i uništili sve što su pronašli. Čim je stigao, Israel je započeo pregovore o puštanju njegovih uhićenih zaposlenika iz koncentracijskog logora Sachsenhausen. Zapovjednik logora pristao ih je osloboditi nakon što mu je Israel obećao da će tog Božića moći besplatno kupovati u njegovoj robnoj kući.

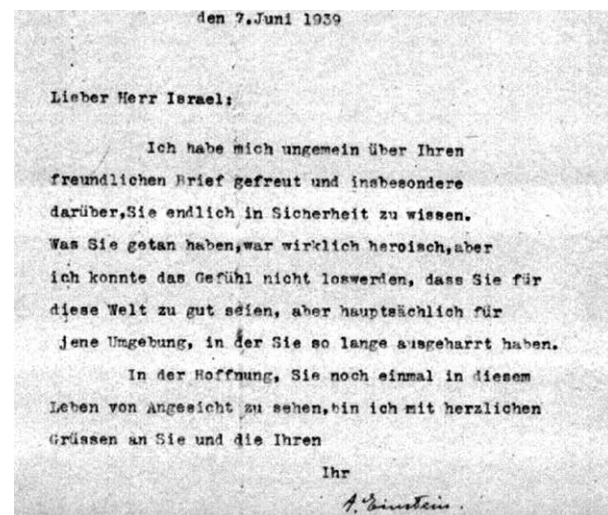
Početak 1939. godine Židovi više uopće nisu mogli poslovati u Berlinu i Israel je morao prodati svoju robnu kuću. Nekoliko dana kasnije na ulicama Berlina pojavili su se natpisi: “Promjena u vlasništvu N. Israel. Svi građani su pozvani na ceremoniju promjena imena tvrtke koja se sada zove Das Haus im Zentrum. Heil Hitler”.

Wilfrid Israel iskoristio je široku mrežu veza koje je imao, svoj novac i status svoje obitelji kako bi spasio desetke tisuća Židova diljem Europe. Još na početku dvadesetih godina 20. stoljeća on je pokrenuo, pomogao, osnovao i financirao razne projekte slanja djece europskih Židova u Izrael. Bio je pionir imigracijskog pokreta koji je mlade Židove slao u Izrael.

Sam Wilfrid odbijao je napustiti Berlin čak i nakon što su to učinili brojni njegovi prijatelji i suradnici. On je postao spasilac – na njegovu adresu javljali su se brojni Židovi koji su trebali pomoć, savjet i financijsku pomoć. U dijelu javnosti stvoren je dojam da je on “nedodirljiv” i da mu, iako je Židov, nacisti ništa ne mogu. Tajnim kanalima koje je uspostavio s dvojicom svojih partnera, koristeći se novcem i svojim vezama, spašavao je Židove i iz koncentracijskih logora.

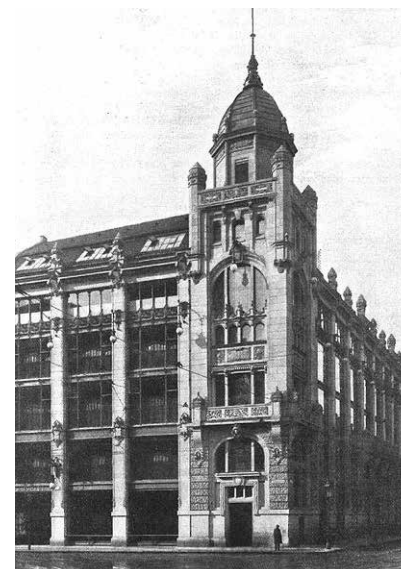
Kindertransport – najveći projekt spašavanja židovske djece

Najveći projekt spašavanja u kojem je sudjelovao bio je Kindertransport, kojim je uoči Drugog svjetskog rata oko 10.000 židovske djece odvedeno iz nacističke Europe u Veliku Britaniju. Israel nije oklijevao da iskoristi svoje najbolje veze nasto-

Einsteinovo pismo Israelu

nastavak na sljedećoj strani

Nekadašnja robna kuća obitelji Israel u središtu Berlina

je i tri tisuće. Oni su sada izloženi paklenim mukama u jednom od novih koncentracijskih logora, u takozvanim odjelima smrti... Za mnoge od njih jedini spas da izbjegnu muke jest da se zaletu u žice koje okružuju logor, a koje su pod visokim naponom”. Na Israelov zahtjev da Velika Britanija pošalje brod radi spašavanja njemačkih Židove, službeni London nije odgovorio.

jeći spasiti Židove, pri čemu nije oklijevao ni u tome da optuži nevoljkost Zapada da pruži pomoć ugroženim Židovima. U pismu upućenom britanskom državniku Herbertu Samuelu u lipnju 1938. Israel je napisao: “Nesumnjivo ste čuli o sudbini brojnih naših suvjernika koji su uhićeni proteklih tjedana. Njihov je broj između dvi-

Nakon što je emigrirao u Britaniju, nastavio je sa svojim životnim zadatkom – nastojanjima spašavanja europskih Židova. Među prvima je pisao o nacističkim planovima sustavnog istrebljenja Židova. “Nacistička vlast želi uništiti Židove. Ti planovi, ako nacisti dobiju priliku da ih sistematski provedu, s vremenom će rezultirati evakuacijom svih gradskih geta (gdje se Židovi sada nalaze) i deportacijom Židova u područja ‘za uništenje’”, pisao je Israel. Bio je prvi koji se, pišući o nacističkim postupcima i planovima u odnosu na Židove, koristio riječju “eksterminacija”, tj. istrebljenje.

Wilfrid Israel nekoliko je puta posjetio Palestinu i bio je impresioniran onime što su doseljenici učinili u kibucima. Svoju je sudbinu vezao za kibuc Hazorea, čiji su članovi došli iz Njemačke. Prilikom svog zadnjeg posjeta tom kibucu, izrazio je želju da postane njegov član i da bude tamo pokopan. Na povratku u Europu, napisao je svojim prijateljima u kibucu: “Znam da potrebe određuju moju sudbinu, ali isto tako znam da se u Hazorei osjećam kao kod kuće”.

Na svoj posljednji zadatak, s kojeg se nikada nije vratio, Israel se uputio na zahtjev Židovske agencije. “Ne mogu, ne usudujem se reći ne”, napisao je večer prije puta za Lisabon, gdje je trebao koordinirati spašavanje židovskih izbjeglica. Istodobno je napisao oporuku, ostavljajući svoju kolekciju umjetnina kibucu Hazorea. Danas je ta kolekcija izložena u muzeju koji nosi Israelovo ime. ✨

Nataša Barac

IZLOŽBA O 19 VRHUNSKIH ŽIDOVSKIH SPORTAŠA

ZABORAVLJENE SPORTSKE ZVIJEZDE

IZLOŽBA O 19 VRHUNSKIH ŽIDOVSKIH SPORTAŠA U RAZDOBLJU DO OSNIVANJA DRŽAVE IZRAEL, OSPORAVA STEREOTIPE O ŽIDOVIMA KAO “NESPORTSKOJ NACIJI” I SVJEDOČI DA SE UPRAVO PRIVRŽENOŠĆU SPORTU I SPORTSKIM USPJESIMA NERIJETKO NAJBRŽE I NAJUSPJEŠNIJE OSTVARIVALA INTEGRACIJA U DRUŠTVO

U Izraelu, ali i širom svijeta, i dandanas prevladavaju stereotipi da Židovi nisu dobri sportaši. Izložba pod nazivom “Igra njihovih života”, nedavno otvorena u Izraelu, koja sadrži informacije o 19 židovskih sportskih šampiona, mogla bi utjecati na ispravljanje ove pogrešne slike o židovskim sportskim dometima.

Sidney Franklin, rođen kao Sidney Fumpkin, napustio je svoju ortodoksnu židovsku obitelj u Brooklynu kada je imao 18 godina nakon žestoke svađe sa svojim ocem. Krenuo je prema jugu, prešao granicu s Meksikom i tamo se zaljubio u jedan od najopasnijih i najokrutnijih sportova na svijetu: borbu s bikovima. Godinu dana kasnije, mršavi Židov iz New Yorka postao je prvi Amerikanac i prvi Židov koji se okušao u borbi s bikovima. Svjetsku slavu stekao je zahvaljujući prijateljstvu s Ernestom He-

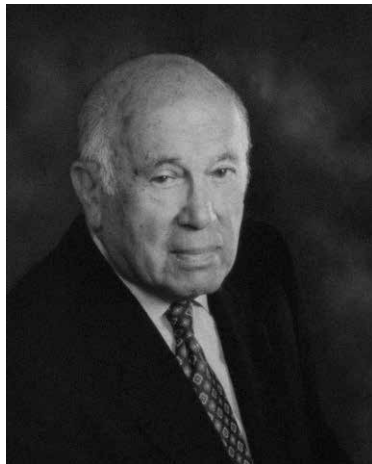
mingwayem, književnikom koji je bio fasciniran židovskim matadorom, koji je osvojio srca Španjolaca. “Franklin je bolji, inteligentniji i spretniji matador od svakoga od šestorice najboljih matadora u današnjoj Španjolskoj. Svi to znaju i poštuju ga. Nećete čuti niti jednog Španjolca koji ga je vidio u areni da nije čuo njegovu umjetnost”, napisao je Hemingway.

Igra njihovih života

Sidney Franklin jedan je od 19 židovskih sportaša, šampiona, između 18. stoljeća i osnivanja Države Izrael 1948. godine, čije su priče ispričane na izložbi otvorenoj u lipnju u muzeju Beit Hatfutsot u Izraelu. Izložba nazvana “Igra njihovih života” jedinstveni je pokušaj da se oslika

nastavak na sljedećoj strani

Sidney Franklin

dovskom borcu protiv bikova koji je osvojio srca Španjolaca. On jednostavno nije odgovarao široko prihvaćenoj slici o fizički slabom Židovu iz geta kojeg uvijek istuku nežidovi”, priča kurator izložbe, sportski novinar Adi Rubinstein. Prema njegovim riječima, Franklin, koji je bio homoseksualac iako to nikada nije javno priznao, “izabrao je život potpuno drugačiji od onog koji su za njega planirali njegovi ortodokсни roditelji. Osvojio je čitav svijet kao i srca muškaraca i žena”, dodaje novinar, ističući kako je upravo Franklin najbolji primjer poruke ove izložbe: Židovi nisu slabi u području sporta.

Jozsef Braun

kada su otkrili da ga zanima židovski igrač rugbyja. Rubinstein je na sajmu antikviteta u Parizu pronašao novine iz 1920. godine koje su na prvoj stranici imale fotografiju Victora Pereza, najboljeg boksača iz Tunisa - Židova. Muzej Holokausta u Parizu Rubinsteinu je dao dodatne rijetke fotografije Victora Pereza, koji je preminuo u Njemačkoj u Maršu smrti 1945. godine.

Zlatne medalje na prvim olimpijskim igrama

Fascinantni povijesni materijal pojavio se i u SAD-u. Kada je Yael Zeevi, umjetnička kuratorica izložbe bila na putu za koncert Boba Dylana u Texasu, otkrila je dućan koji se specijalizirao za prodaju starih novina. Kopajući po hrpi novina, s iznenađenjem je otkrila službenu publikaciju Olimpijskih igara u Berlinu 1936. godine. “To je stvarno vrlo rijedak dokument. Vlasnici dućana vjerojatno nisu znali što imaju”, kazao je Rubinstein.

slika iznimnih židovskih sportaša diljem svijeta. Izložba je postavljena uoči Olimpijskih igara u Londonu. Njome se obilježava i 40. godišnjica ubojstva 11 izraelskih sportaša na Olimpijskim igrama u Münchenu.

“Nije slučajno da se tako malo zna o nevjerojatnoj priči o židovskom borcu protiv bikova koji je osvojio srca Španjolaca. On jednostavno nije odgovarao široko prihvaćenoj slici o fizički slabom Židovu iz geta kojeg uvijek istuku nežidovi”, priča kurator izložbe, sportski novinar Adi Rubinstein.

Rubinstein, star 33 godine, živi u Tel Avivu a studirao je povijest kada je odlučio da se želi posvetiti povijesti sporta. Otkrio je neistražena područja i tijekom tri godine nezavisno je istraživao arhive, dokumente, svjedočanstva i fotografije. Nova izložba plod je njegovog dugogodišnjeg istraživanja. Djelatnici Židovskog muzeja u Cape Townu bili su iznenađeni

Rubinstein se u Budimpešti sastao s djelatnikom Memorijalnog centra Holokausta koji je diljem Mađarske istraživao o lokalnim židovskim sportašima. Najpoznatiji među njima bio je Jozsef “Csibi” Braun. Braun je igrao u nogometnom klubu MTK iz Budimpešte i dvadesetih godina prošlog stoljeća bio je nacionalni heroj u Budimpešti i prvi Židov nogometaš koji je stekao svjetsku slavu. Njegov nadimak Csibi dobro je poznat svima koji su odrastali u Izraelu. Razlog tome je uspjeh mađarske dječje knjige koja je nosila njegovo ime i temeljila se na priči o njegovom životu. Knjigu je napisao Bela Szenes, otac Hannah Szenes, koja je padobranom spuštena za vrijeme Drugog svjetskog rata iza neprijateljskih linija, a nacisti su ju ubili 1944. godine. Knjiga, prvi puta tiskana 1919., govori o siromašnom dječaku koji stječe socijalni status zahvaljujući nogometu. Knjiga se smatra jednim od klasika mađarske dječje književnosti, a 1950. prevedena je na hebrejski i postala omiljena među izraelskom djecom.

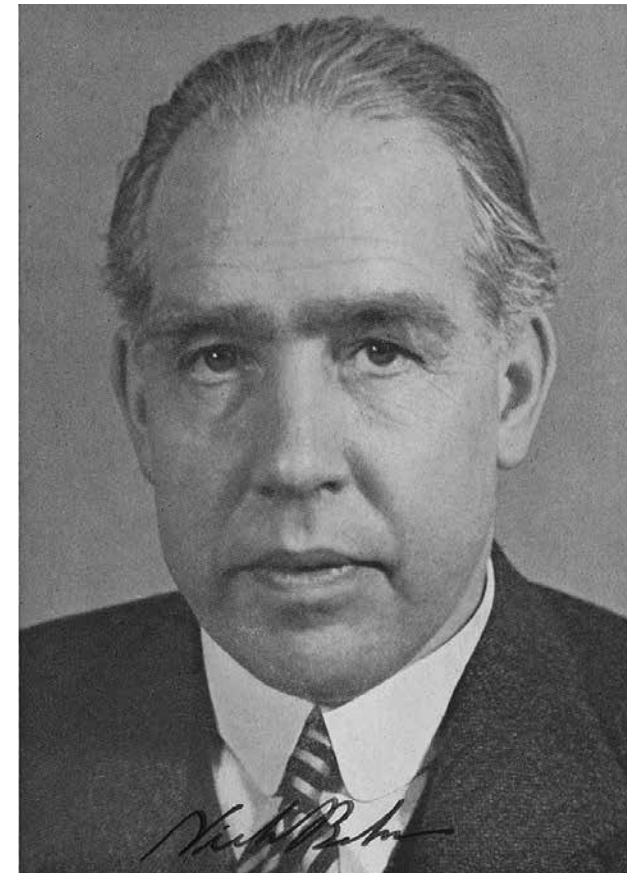
Alfred Hajos

rođen kao Arnold Guttmann, osvojio je dvije zlatne medalje i bio je najmlađi sportaš koji je osvojio olimpijsku medalju. Kada ga je prijestolonasljednik Konstantin od Grčke na službenom banketu upitao gdje je naučio tako dobro plivati, on je odgovorio: “U vodi”. Hajos je postao i poznati arhitekt koji je sudjelovao u izgradnji brojnih sportskih objekata, posebice bazena. Njegov mladi brat, Henrik, također je osvojio zlatnu medalju na “slavljeničkoj” Olimpijadi koja se održala u Ateni 1906. u znak obilježavanja desete godišnjice prvih modernih Olimpijskih igara.

Golman državne reprezentacije – nobelovac Niels Bohr

Braća Bohr, Niels i Harald, izvrsni nogometaši koji su igrali za dansku nacionalnu reprezentaciju, također su – poput Hajosa – postigli izvanredna postignuća i izvan sporta: u njihovom slučaju, u znanosti. Harald, mlađi brat, osvojio je srebrnu medalju na Olimpijskim igrama 1908., kada je igrao za dansku nogometnu reprezentaciju. Nekoliko go-

Drugi mađarski sportaš, plivač Alfred Hajos, bio je prvi Židov i prvi Mađar koji je osvojio zlatnu medalju na Olimpijskim igrama. Naučio je plivati u trinaestoj godini, kada ga je otac bacio u Dunav. Pet godina kasnije, 1896. sudjelovao je na prvim modernim Olimpijskim igrama, koje su se održale u Ateni. Hajos,

Niels Bohr

dina kasnije postao je profesor matematike. Njegov brat Niels, koji je bio golman u reprezentaciji, dobio je Nobelovu nagradu za fiziku 1922. godine i danas se smatra jednim od očeva kvantne fizike.

”Danas nikada nećete čuti za nogometaša koji je osvojio Nobelovu nagradu. Nekada su židovski sportaši teškom mukom izbjegavali stereotipe o tome da je, usprkos svemu, barem što se Židova tiče, najvažniji mišić – mozak”, s osmijehom priča Rubinstein.

Sa svog popisa od 200 izvanrednih židovskih sportaša, Rubinstein je izdvojio njih samo 19. Taj proces odabira nije bio jednostavan, priznaje. “Kada su ljudi saznali da proučavam ovu temu, bio sam zatrpan telefonskim pozivima, pismima i e-mailovima. Jedna osoba tvrdila je da je njegova baka bila svjetska šampionka u stolnom tenisu, drugi mi je pričao o svom djedu koji je bio najbolji boksač u jednom selu u Litvi. Sportaši koji su ušli u najuži izbor pravi su šampioni, i to u čitavome svijetu”, kaže Rubinstein.

Židovi sportaši koji su predstavljeni na izložbi mahom su bili samosvojne ličnosti, poput velikog košarkaša Hanka Greenberga koji je 1934. odlučio da neće igrati na ključnoj utakmici zato što je tog dana bio Yom Kipur. Tu je i Daniel Mendoza, koji je odrastao u siromašnoj židovskoj obitelji u Londonu u 18. stoljeću i koji je postao boksački šampion Engleske. Mendoza se smatra ocem modernog boksa, on je u taj sport uveo rukavice. Početkom 20. stoljeća više Židova se počelo baviti boksom, sportom koji je tradicionalno privlačio imigrante i pripadnike manjinskih skupina nižeg socioekonomskog statusa.

“Nakon što su nekoliko puta isprebijani, ti Židovi naučili su kako se boksati i braniti. A onda su otkrili da tako mogu i zaraditi novac”, priča Rubinstein. Najzapaženiji bili su Benny Leonard, rođen kao Benjamin Leiner u New Yorku (1896-1947.), koji se smatra najvećim židovskim boksačem svih vremena. On je također bio i veliki cionist koji je financirao američko izaslanstvo na Makabijadi održanoj u Izraelu prije proglašenja nezavisnosti.

Sportska vrata u društvo

“Odrastao sam s idejom da Židovi nisu dobri sportaši”, sjeća se Rubinstein. On je jednoga dana sreo povjesničara Moshu Zimmermanna koji je povezo njegovu ljubav prema sportu sa znanstvenim istraživanjem.

“Jedini mogući način za Židove da se integriraju u društvo tijekom povijesti bio je sport ili pisanje književnih djela na jeziku zemalja u kojima su živjeli.”, smatra Zimmermann. Uzimajući kao primjer Njemačku, Zimmermann podsjeća da je prije Holokausta židovska zajednica u Njemačkoj brojala gotovo pola milijuna članova, a u razne oblike organiziranih sportskih aktivnosti bilo je uključeno oko 40.000 Židova. Godine 1933. njemačka je vlada zabranila Židovima sudjelovanje u sportskim društvima. “To je bilo zadnje mjesto na svijetu na kojem su željeli vidjeti zajedno Židove i arijevence”, objašnjava Zimmermann.

Iz tog je razdoblja i nevjerojatna priča o šampionki u mačevanju Helene Mayer iz Offenbacha. Iako je 1928. bila olimpijska šampionka i svjetska prvakinja, ona je 1933. zbog toga što joj je otac bio Židov, bila prisiljena napustiti mačevalački klub u kojem je bila član. Otišla je u SAD, međutim, tri godine kasnije, 1936., Nijemci su je pozvali da se pridruži njemačkoj reprezentaciji, kako bi poslužila kao “model Židova i tako utišala glasine o progonima Židova u nacističkoj Njemačkoj”. Usprkos protestima američke židovske zajednice i američkih židovskih sportaša, ona je prihvatila poziv i borila se na Olimpijskim igrama kao članica njemačke reprezentacije.

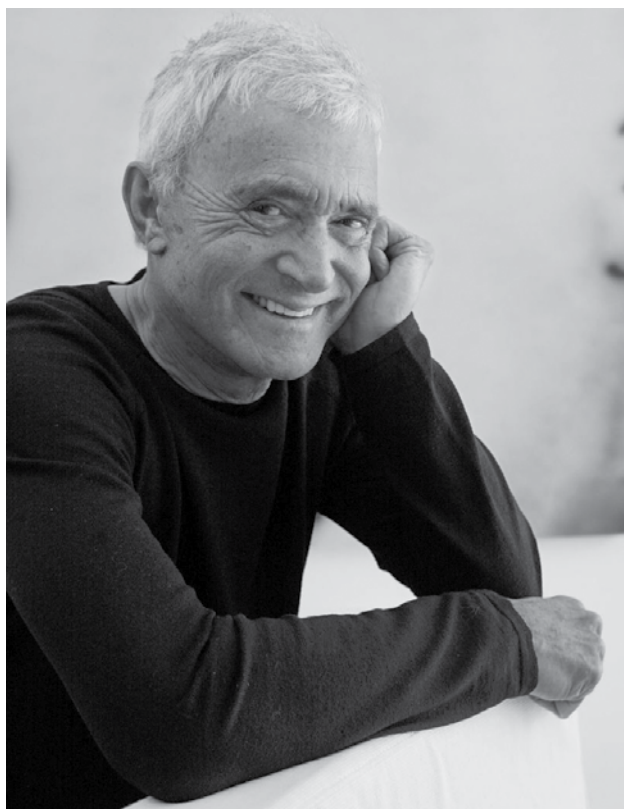
Na razočaranje nacističkog režima, osvojila je samo srebrnu medalju. Ironično, zlatnu i brončanu medalju u mačevanju osvojile su druge dvije Židovke, jedna iz Mađarske a druga iz Austrije. Mayer je u uniformi s kukastim križem okupljene pozdravila nacističkim pozdravom. Fotografija na izložbi o kojoj je ovdje riječ predstavlja ju u trenutku koji je bio i najniži trenutak njezina života. “Uvrštavanje Helen Mayer na izložbu izazvat će sigurno niz kritika, ali mi smo, usprkos tome, svjesno donijeli ovu odluku. Mi joj ne želimo suditi, jednostavno smo željeli predstaviti priču najveće šampionke u mačevanju 20. stoljeća, koja je po ocu bila Židovka”, priča Rubinstein. Godinu dana nakon Olimpijskih igara, Mayer je dobila zlatnu medalju na svjetskom prvenstvu u Parizu. Veliki dio svoje sportske karijere provela je u SAD-u. Mnogi članovi njezine obitelji nestali su u Holokaustu. Ona se 1952. vratila u Njemačku i udala se. Preminula je od raka u 43-oj godini života. ☆

PREMINUO VIDAL SASSOON

FRIZERSKIM KREACIJAMA DO SLAVE I BOGATSTVA

ŠEZDESETIH GODINA PROŠLOGA STOLJEĆA VIDAL SASSOON JE LANSIRANJEM „PRIRODNIH FRIZURA“ U STILU „OPERI I NOSI“ STEKAO MEĐUNARODNU SLAVU I IZGRADIO CARSTVO VRIJEDNO VIŠE MILIJUNA DOLARA

Poznati svjetski frizer i veteran izraelskog rata za nezavisnost Vidal Sassoon preminuo je nedavno u 84. godini života.

Vidal Sassoon svojim je viđenjem frizura promijenio svijet: šezdesetih godina prošloga stoljeća lansirao je "prirodni izgled" i izgradio carstvo vrijedno više milijuna dolara. Svojim je načinom šišanja i frizurama stekao međunarodnu slavu i bogatstvo.

Sassoon slovi kao pionir tzv. stila "operi i nosi", koji je tisuće žena oslobodio čestih posjeta frizerskim salonima, jer su u tom stilu svoju kosu mogle i same urediti. Uz to što je bio pravi genij u frizerskom salonu, Sassoon je imao i odličan smisao za posao, a svoje je ime, kao pravi "brand", reklamirao diljem svijeta u frizerskim salonima, frizerskim školama, a kasnije i s nizom proizvoda za njegovu kosu.

Ipak, uvijek je smatrao da njegova struka nije dovoljno priznata. "Uređivanje kose nije dovoljno priznato. Ako kosu ošišate i napravite prekrasnu figuru, pa žena iz salona izađe s potpunom novim i drugačijim izgledom, onda ste, prema mom mišljenju, stvorili umjetničko djelo", isticao je Sassoon.

Rođen je 1928. u Londonu, u siromašnoj židovskoj obitelji. Njegova majka Betty bila je porijeklom iz Ukrajine, a otac

Nathan iz Grčke. Otac je bio trgovac tepisima, a nakon što je ostavio obitelj, Vidal je, zajedno sa svojim mlađim bratom, osam godina proveo u židovskom sirotištu. Sa 14 godina napustio je školu, a njegov je očuh pristao financirati njegovo školovanje za frizera.

"Bila je to ideja moje majke. Ona je mislila da nisam dovoljno pametan da sam izaberem profesiju", rekao je u jednom razgovoru.

Godine 1948., nakon proglašenja Države Izrael, Sassoon je godinu dana proveo radeći u kibucu i u izraelskoj vojsci. Prema njegovim riječima, ta godina dala mu je dovoljno iskustva i discipline da se posve posveti karijeri frizera. "Bila je to najbolja godina mog života", govorio je. Dvije godine kasnije osvojio je prvu nagradu na natjecanju frizera, a 1954. otvorio je svoj prvi salon u poznatoj ulici Bond u Londonu. Vrlo brzo njegov je frizerski salon bio prepun žena koje su željele njegove frizure, jer su bile prirodne i lake za održavanje. Taj prirodni stil bio je u oštrom kontrastu s tadašnjom modom frizura.

S vremenom, Sassoon je razvio svoj stil – "operi i nosi", a to je odmah prihvatio modni svijet, posebice kreatorica Mary Quant. Zajedno s njom, Sassoon je postao predvodnik pop-kulture. Njegov stil postupno su prihvaćali i muškarci, posebice nakon što su članovi poznate grupe The Beatles nosili frizure inspirirane Sassoonom. Još veću slavu stekao je frizurom koju je napravio za Miu Farrow u filmu "Rosemaryna beba" iz 1967. godine. Termin "Sassoon" pojavio se u leksikonima SAD-a i Europe.

Svoja iskustva opisao je u autobiografskoj knjizi "Sorry, I Kept You Waiting, Madam". Sa svojom drugom ženom Beverly napisao je 1976. knjigu "A Year of Health and Beauty". Knjiga je bila hit, ali brak se uskoro raspao, a razvod je punio stranice svjetskih medija. Sassoon se ženio četiri puta i imao četrvero djece.

Nakon što je izgradio veliko poslovno carstvo, Sassoon je 1983. prava na svoje ime prodao tvrtki Richardson-Vicks, a kasnije je ime Sassoon otkupila tvrtka Procter & Gamble.

Sassoon je osnovao Zakladu Vidal Sassoon koja je pomagala obrazovanje djece u Izraelu. Također je, kao već poznati filantrop i borac protiv antisemitizma, na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu 1982. osnovao Međunarodni centar Vidal Sassoon za proučavanje antisemitizma. ✨

N.B.

IZ DOMAĆIH MEDIJA

4. lipnja 2012.

ANTIFAŠIST OD ROĐENJA: U GALERIJ PROSLAVLJENIH S OBALA RJEČINE JEDNO JE IME ZAPOSTAVLJENO IAKO JE NJEGOV ŽIVOT KAO FILMSKI SCENARIJ

LEO VALIANI, RIJEČANIN KOJI JE PRESUDIO MUSSOLINIJU

KAO JEDAN OD VOĐA ANTIFAŠISTIČKOG OTPORA NA SJEVERU ITALIJE TE KAO ČLAN MILANSKOG USTANIČKOG KOMITETA, ZAJEDNO S LUIGIJEM LONGOM, EMILIOM SERENIJE I SANDROM PERTINIJE, POTPISAO JE NAREDBU O MUSSOLINIJEVOM SMAKNUĆU

Piše Igor Duvnjak

Rijeka možda nije dala modnih kreatorica i kreatora svjetskog glasa, ali zato su u djelatnostima kakva je recimo politika, ljudi koji su rođeni na ovom kamenu i otišli u svijet stekli slavno ime. Svjetlo u toj galeriji poznatih palo je danas na Lea Valianija, koji je s obala Rječine daleko stigao, a među istaknutim je imenima stranke Partito d'Azione osnovane na današnji dan, prije 70 godina u Italiji dok je ta zemljopisno nazvana „čizma“ stenjala pod čizmom diktature Benita Mussolinija. Riječanin je bio među ostalim i kandidat za predsjednika talijanske Republike, život mu je uzbudljiv dovoljno da bude tema za roman ili film, čija bi radnja počela baš s ove strane Učke.

Leo Valiani rođen je 2. veljače 1909. godine u Rijeci, ali pod drugim prezimenom, tada je još bio Leo Weitzen, dijete u obitelji Židova koji su se u Rijeku doselili s istočne strane Austro-Ugarskog Carstva, iz Bosne.

Otac Adolf

Valianijev otac Adolf bio je trgovac brašnom, zastupnik mlina u mađarskoj Bekescsabi. Djetetu je materinski jezik njemački, a od 1916. do 1919. je bio u Budimpešti, gdje uz njemački i talijanski počinje govoriti i mađarski. To je tek početak, kasnije je još naučio i engleski, francuski, španjolski, hrvatski i ruski jezik. Poslije tri godine se vratio u Rijeku gdje ga je kao i mnoge slobodomisleće ljude zapljusnuo val fašizma, s Gabrieleom D'Anunzijem. Godine nakon te političke operete, u režiji talijanskog pisca, su jako djelovale na mladog Lea. Fašistički teror i nasilje kojem je Weitzen svjedočio i koje je kulminiralo 1922. protjerivanjem Ricarda Zanelle i njegovih pristalica iz grada, učinili su Lea gorljivim antifašistom. U intervjuu „Io ragazzo nella Fiume di D'Anunzio“ je kazao: „Postao sam antifašist već 1922. kao reakcija na fašistički skvadrim koji se obrušio na socijalističku Cameru del Lavoro, na Zanellinu vladu i njegove pristaše. Leo je sa 16 godina ostao bez oca, na-

Leo Valiani

pustio je gimnaziju zaposlio se u „Banca mobiliare di Fiume“, a već je 1926. otputovao u Milano kako bi upoznao antifašiste okupljene oko časopisa „Quarto Stato“ i vratio se doma s propagandnim materijalom. Iduće, 1927. godine, talijanizirao je prezime u Valiani, a 27. veljače 1928. je uhićen. Zatvoren je 1929. na otok Ponzu gdje se učlanio u Komunističku partiju. Otpušten iz zatvora, vratio se u Rijeku gdje je u veljači 1931. opet uhićen dok je dijelio propagandne letke u luci te je bio osuđen na 12 godina i 7 mjeseci zatvora.

Potjeran iz Italije

Kazna mu je amnestijom smanjena na pet godina te je Valiani 1936. potjeran iz Italije. Išao je najprije u Pariz te nakon

nastavak na sljedećoj strani

toga 1937. u Španjolsku gdje sudjeluje u Gradanskom ratu, naravno na strani Republikanaca, iako je tamo krenuo tek kao dopisnik komunističkih novina „Grido del Popolo“, na što podsjeća Michele Maylender na portalu riječkih lokalpatriota. Poslije republikanskog poraza, Leo je došao u Francusku gdje se 1938. oženio s Nadiom Pancini, s kojom je dobio sina Rolanda. Iako od samog početka pristalica komunizma, počeo je sumnjati u Staljinovu politiku, a definitivni razlaz s Partijom uslijedio je nakon šokantnog Molotov-Ribbentrop sporazuma 1939. godine. Uskoro je 3. rujna 1939. zarobljen kao pristaša komunizma te zatvoren u logoru Vernet d'Ariege na Pirinejima. Tu se sprijateljio s poznatim romanopiscem Arthurom Köstlerom, autorom „Pomračenja u podne“, koji je o Leu pisao u knjizi „Scum of the Earth“. Bez obzira na to što se tada odlučio udaljiti od partije, nije se opirao uhićenju, premda je mogao. Prema vlastitim riječima, želio je iz nje istupiti dijeleći sudbinu njezinih militanata u zatvoreništvu. Nakon što je radi svojih stajališta izbačen iz stranke, pristupio je antifašističkom pokretu Giustizia e Liberta. Nakon nacističke okupacije Francuske, u listopadu 1940. je uspio pobjeći iz logora te je preko Maroka stigao čak u Meksiko. Tamo je upoznao istaknute pripadnike međunarodnog radničkog pokreta Juliana Gorkina i Victora Sorgea, te objavio prvu povijesnu studiju „L'histoire del socialismo en el siglo XX“.

Iza neprijateljskih redova

U novoj etapi uzbudljivog života 1943. godine Britanski SOE, Special Operations Executive, je Lea Valianija poslao za neprijateljskih redova u Italiju gdje se, preko Sicilije, probio sve do Rima. Napredujući ka sjeveru surađivao je s vođom pokreta otpora Ferruccioni Parriem i s milanskim Comitato di Liberazione Nazionale. Valiani je kao predstavnik CLN-a, odlazio u Švicarsku na pregovore s agentima Američke tajne službe, OSS, Office of strategic services. Među agentima bio je i Allen W. Dulles, budući šef CIA-e.

Autor brojnih knjiga

U tom periodu je pristupio Partitu d'Azione. Zajedno s Francom Venturiem, uređivao je u ilegali „Quaderni di Giustizia

PLANINA HERZL

Leova je baka s mamine strane, Caterina Herzl, bila sestrična drugoga koljena Theodora Herzla, osnivača modernog cionizma. Herzl, rođen 1860. u Budimpešti, bio je austrijski Židov.

Prvi cionistički kongres je održan u kolovozu 1897. u Baselu, a Theodor Herzl je bio izabran za prvog predsjednika. Cilj je bio ujedinjenje za stvaranje židovske države u Svetoj Zemlji. Tako je stvorena Svjetska cionistička organizacija, WZO. Herzl je umro 1904. u Beču. Njegovi ostaci su 1949. prebačeni na jedno brdo u Jeruzalemu koje je dobilo ime planina Herzl. „Life Magazin“ je proglasio Theodora Herzla jednim od stotinu najutjecajnijih ljudi 20. stoljeća.

e Liberta“, pisao je za „Italia Libera“ i „Voci d'Officina“. Kao jedan od vođa antifašističkog otpora na sjeveru Italije, bio je u organizaciji konačnog ustanka u travnju 1945. te kao član Milanskog ustaničkog komiteta, Comitato Insurrezionale di Milano, zajedno s Luigijem Longom, Emiliom Serenijem i Sandrom Pertinijem, potpisao naredbu o Mussolinijevom smaknuću. Kasnije je, međutim, isto tako odlučno osudio morbidno i sramotno vješanje Duceovog leša na milanskoj Piazzi Loreto. Izabran je u Constituentu, Assemblea Costituente 1946. iz redova Partita d'Azione.

Nakon neuspjeha stranke na Constituenti našao je utjehu u povijesnim studijama, iako je i dalje bio sudionik događaja u političkoj areni, ponajviše kao slobodni mislilac, teško ukapljiv u neku od političkih struja. Nakon rata, objavio je memoarsko djelo o periodu provedenom u ratu „Svi putevi vode u Rim“. Uz brojne članke, eseje i studije, autor je i knjiga „Storia del socialismo nel secolo XX“, „Dall'antifascismo alla Resistenza“, „L'historiographie de l'Italie contemporaine“, „Il Partito d'Azione nella Resistenza“, „Sessant'anni di avventure e battaglie“, „Scritti di storia“, „Testimoni del Novecento“ te možda nama najzanimljivijeg djela „La dissoluzione dell'Austria-Ungheria“, u kojem je analizirao posljednjih 15 godina dvojne monarhije, tražeći uzroke i mehanizme koji su doveli do njene propasti. Član je Radikalne stranke u razdoblju od 1956. do 1962. godine, a 80-ih Republikanske stranke.

Valiani je pisao za ugledni tjednik „L'Espresso“ čak 35 godina te surađivao s „Il Mondom“, „Corriereom della Sera“ i drugima. Ovaj riječki junak umro je rujna 1999. u 90. godini. ✨

PERTINI GA IMENOVAO DOŽIVOTNIM SENATOROM

Predsjednik Italije Sandro Perini, njegov stari suborac, imenovao ga je, poradi visokih zasluga, doživotnim senatorom 12. siječnja 1980. godine. Do tada, osim Valianija, samo je 16 drugih imalo tu čast. U Senatu pamte njegove vatrene govore u kojima upozorava na opasnost inflacije, lošeg raspolaganja javnim novcem, neefikasnosti državne administracije te rastuće korupcije. Na predsjedničkim izborima 1992. je uz Norberta Bobbija bio protukandidat kasnijem pobjedniku Oscaru Luigiju Scalfaru.

IZ STRANIH MEDIJA

THE JERUSALEM POST

BREAKING NEWS 24 HOURS A DAY

12. lipnja 2012.

U NEW YORKU ZA 10 GODINA 10 POSTO VIŠE ŽIDOVA

NAJNOVIJE ISTRAŽIVANJE ŠTO GA JE NARUČIO OGRANAK UJA FEDERATION IZ NEW YORKA POKAZUJE DA JE, NAKON DUGOGODIŠNJE STANKE, BROJ ŽIDOVA U VELIKOJ JABUCI PONOVO POČEO RASTI

Gil Shefler

Dani kad su Židovi krcatim brodovima dolazili u New York u potrazi za gospodarskim boljitkom i vjerskom slobodom davno su prošli, ali nedavno objavljeno istraživanje pokazuje da se, nakon podulje stanke, židovska zajednica u Velikoj Jabuci ponovo počela povećavati.

Ovoga su puta uzroci porasta u prirodnom prirastu, a ne u useljavanju.

Prema podacima ogranka UJA Federation iz New Yorka (UJA – United Jewish Appeal, velika židovska filantropska organizacija) u proteklom je desetljeću u osam njujorških okruga i oko grada, broj osoba koje se smatraju Židovima porastao za više od deset posto.

Oko milijun i po Židova živi u pet njujorških općina, na Long Islandu i u Okrugu Westchester. Istraživanjem nisu bili obuhvaćeni New Jersey i Connecticut, dvije obližnje savezne države u kojima su također velike židovske zajednice.

„Uz tako široko i duboko sagledavanje židovske zajednice u New Yorku, izrazito su porasle naše mogućnosti da smisleno planiramo i donosimo utemeljene odluke o tome kako dalje,“ ističe Jerry W. Levin, predsjednik UJA Federation i dodaje: „Ovo novo istraživanje bit će vrijedno pomoćno sredstvo u oblikovanju načina na koji UJA Federation i ostali mogu najbolje odgovoriti na stalne promjene kada je riječ o potrebama židovske zajednice.“

Podaci iz istraživanja kao da govore o postojanju dvije, a ne samo jedne židovske zajednice.

Većina sudionika u istraživanju su bogati i svjetovnjački nastrojani pripadnici židovske zajednice. U toj demografskoj skupini stopa stupanja u bračne veze s pripadnicima drugih vjerskih zajednica kreće se oko 50 posto. Negdje oko polovice obitelji pripadnika različitih vjera poštuju određene židovske običaje, kao što je paljenje svijeća za Hanuku i blagdanska večera, seder, za Pesah.

Oko 31 posto djece koja imaju samo jednog roditelja židovskog podrijetla odgajani su kao Židovi, za razliku od 92 posto djece kojima su oba roditelja Židovi. S druge se strane jednadžbe nalaze ortodokсне skupine, čiji je brzi rast i doveo do ukupnog demografskog porasta Židova.

Duboko religijski nastrojene obitelji u bruklinskim mjesnim zajednicama, poput Borough Parka i južnih dijelova Williamsburga, snizile su prosječnu životnu dob i povećale udio siromašnih Židova. Nekih 43 posto domaćinstava izrazito ortodoksnih (haredi) Židova je ispod granice siromaštva.

„Rezultati istraživanja o židovskoj zajednici u New Yorku nude nevjerovatno bogat skup podataka koji će uvelike utjecati na rad analitičara, demografa i sociologa,“ tvrdi prof. Steven M. Cohen, voditelj istraživanja.

„Područje New Yorka tako je važan dio nacionalne židovske zajednice da će rezultati istraživanja pomoći i u rasvjetljavanju trendova u nacionalnim razmjerima.“ ✨

25. svibnja 2012.

ODESOM I DANAS KUĆA ŽIDOVSKO SRCE

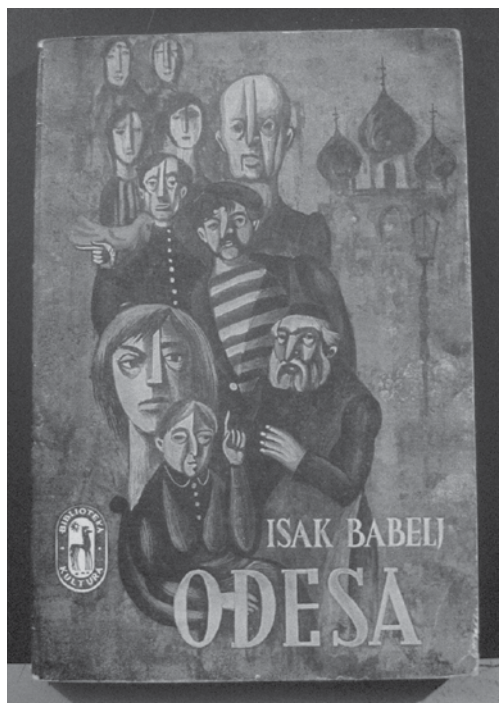
Piše Paul Berger

Došao sam u Odesu tragajući za mitom. Pronašao sam ga negdje oko ponoći na Trgu Sabornaja na kojem je glazba lagano i bez zastoja prelazila s pjesme na pjesmu, od trip-hopa do kolopleta hebrejskih pjesama, od Siman U'Mazal Tov, Hava Nagila i onda opet natrag na elektronički beat.

Nekoliko dana ranije i petsto kilometara sjevernije, u ukrajinskoj prijestolnici Kijevu, sreo sam Židove koji su govorili kako se na ulici boje nositi jarmulke ili priznati da su Židovi. Ali ovdje, u pomodnom, dimom ispunjenom baru na crnomorskoj obali, Odešani su svirali židovsku glazbu zato što je to cool.

U doba Sovjetskog Saveza na Odesu se gledalo kao na židovski grad. Kad je grad bio u svom vrhuncu, neposredno po završetku Oktobarske revolucije, Židovi su činili više od 40 posto pučanstva Odeše. No, Drugi svjetski rat, Holokaust, sovjetska represija i, naposljetku, slom komunizma 1990. godine smanjili su udio Židova u gradskom stanovništvu na samo tri posto. Gdje se nekad gotovo 200.000 Židova nadmetalo i prepiralo, pisalo i sviralo, sada vlada muk. Ili, barem sam tako mislio. Upravo sam i došao doživjeti taj muk, tu tišinu, i lamentirati o tome.

Pa ipak, gotovo gdje god bih krenuo i okrenuo se za tri dana provedena u Odesi, nailazio sam na Židove i ostatke židovskog načina života. Prvog jutra provedenog u gradu dok sam, krenuvši od željezničke postaje, vukao kovčeg niz vlačnu i maglovitu Ulicu Ričeljevskaja, naišao sam na osamdesetogodišnjeg uličnog glazbenika, koji je svoju harmoniku zagrijavao uz zvukove Hava Nagile.

Gdje ste naučili tu melodiju?, upitao sam ga. „Ovdje, u Odesi“, odgovorio mi je harmonikaš Simon Minčuk. Osamdesetjednogodišnji Minčuk svirao je kako bi zaradio još nešto uz svoju mirovinu od 150 dolara. Otac mi je bio Židov, priča Minčuk. No, prema Židovima se ipak odnosio kao da je riječ o strancima. Sramota je da su svi Židovi odselili u Izrael, rekao mi je. „Za Odesu bi bilo bolje kad bi se vratili.“ Premda ih je danas mnogo manje, Židovi u Odesi i dalje znače izvjesnu snagu, posebice u političkim i poslovnim krugovima. Sjedeći za stolom u Kompotu, popularnom francuskom cafeu, kojem je vlasnik bio jedan židovski poslovni čovjek, svakog sam jutra promatrao dnevnu procesiju dugo-

nogih žena i slušao resko lupkanje njihovih visokih potpetica po kamenitim pločnicima Ulice Deribasovskaja. Tijekom dvije odvojene večeri provedene u raskošnom – barem po ukrajinskim standardima – restoranu u Gogoljevoj ulici, uvučen sam u razgovor s društvom za koje se pokazalo da ga čine Židovi. Slučajno ili namjerno, sretao sam mlade Židove i stare Židove, bogate Židove i siromašne Židove, intelektualce i poslovne ljude, skup ljudi raznorodnih kao bilo koja skupina što se može naći u „Pričama iz Odeše“ jednog od najznamenitijih židovskih sinova ovoga grada Isaka Babelja.

Međutim, Moldavanka, taj bučni i uzavreli gradski geto što ga je Babel oživio u svojim pričama iz Odeše, nestao je po svemu osim po imenu. Većina ga je Židova napustila; sinagoge i shtiebeli pretvoreni su u mjesta za stanovanje ili poslovne prostore. Da bi se danas istražilo Moldavanku nužna

je i mašta i vodič, a zbog toga sam i unajmio Anu Misjuk koja još od sloma Sovjetskog Saveza prekapa po prošlosti židovske literature u Odesi.

Stojeći na križanju Zaporoske i Ulice Bogdana Hmeljnjkog, Ana Misjuk predočava sliku Odeše od prije sto godina, prema kojoj je Moldavanka, kao melting pot, slovila kao suparnik četvrti Lower East Side u New Yorku. Ana Misjuk pokazivala je prema četiri kuće na svakom od uglova tog raskršća u kojima su, prema popisu stanovništva iz 1901. godine, živjeli: čovjek koji je govorio njemački, čovjek koji je govorio ruski, čovjek koji je govorio bugarski i čovjek koji je govorio jidiš. U toj kratkoj ulici, u samo ta dva bloka, u popisu je ostalo zabilježeno da su tu živjeli ljudi koji su govorili četrnaest različitih jezika, uključujući moldovski i švedski. Međutim, ne spominje se i bordel Joske Samuelsona, ojevkovječen u Babeljevom „Ocu“, u kojem Babelj opisuje niz židovskih razbojnika, „kraljeva Moldavanke“, kako se jedan po jedan kočijama dovoze pred bordel, „odjeveni poput kolibrića u šarene kapute.“

Ruse, Bugare, Moldovce, Šveđane i Židove u Moldavanku su privlačili različiti razlozi, ali luka je ipak bila onaj glavni. Početkom devetnaestog stoljeća Odesa je učvrstila svoj položaj glavne poveznice luka na Crnom moru i Sredozemlju s kopnenim trgovačkim središtima. Izloženi ograničenjima na drugim točkama kao mogući takmaci kršćanskim trgovcima, Židovi su u Odesi bili na visokoj cijeni upravo zbog veza s ostalim židovskim zajednicama diljem zapadnog obruba ruskog carstva, odnosno dijela graničnog teritorija nazvanog Pale of Settlement.

Ovdašnji Židovi postali su „ključni posrednici u trgovačkom svijetu Odeše“, piše Charles King u svojoj nedavno objavljenoj knjizi „Odesa: Genij i smrt u gradu snova.“ Dominirali su industrijskim i trgovačkim tvrtkama i Odesu pretvorili u, kako to King naziva, „nesporno prvu luku dijela svijeta koji se služio jidišem.“ Početkom dvadesetog stoljeća, sudeći po zemljovidu što se čuva u Židovskom muzeju u Odesi, po svojoj brojnosti židovska je zajednica u Odesi (140.000 ljudi) bila daleko veća od onih u Vilni (64.000) i Varšavi (130.000).

Nazivati Odesu židovskim gradom ne bi bilo primjereno i značilo bi pretjerivati u pojednostavljanju. Odesu je 1789. godine zauzeo i oteo Turcima jedan španjolski general-bojnik koji je služio pod Katarinom Velikom, a gradom su upravljali i projektirali njegov razvoj dva Francuza. Grad se doima više poput St. Petersburga (još jedan „strani grad“ u bivšem Ruskom carstvu) nego poput, primjerice, Kijeva. Kozmopolitski su mu korijeni najvidljiviji u dijelu grada što leži istočno od Moldavanke, odnosno središnjem dijelu starog grada u kojem su elegantne palače iz devetnaestoga stoljeća prepune slikovitih i kićenih ukrasa inspiriranih francuskim i talijanskim bareljefima, a ulice nose nazive kao Grčka ulica, Ulica Velikog Arnauta (albanska), Francuski bulevar i Talijanski bulevar. Čak i znamenita židovska četvrt, Moldavanka, ime vuče iz naziva za „djevoy-

Isak Babelj

ku iz Moldove.“ Danas u Židovskoj ulici možete vidjeti Sinagogu Choral a, u blizini, Sinagogu Brodski i frizerski salon Hasidic Eishes Chayil u kojem se gospode mogu ošišati ili kupiti vlasulju. U komunalnom židovskom centru Migdal, smještenom u sumornoj staroj zgradi sinagoge što zaudara po dimu cigareta, predsjedajuća nadzornog odbora Kira Verhovskaja naglašava da Odesa ima dva košer restorana, nekoliko košer dućana te dvije ješive i dvije mikve. Na suprotnom se kraju grada izdiže blistavi, trokatni Beit Grand židovski kulturni centar, otvoren 2009. uz pomoć velike donacije američkih filantropa Nancy i Stephena Granda, a koji bi izazvao zavist u većini židovskih zajednica diljem Amerike.

Verhovskaja, međutim, kaže da su Židovi, premda čine manji postotak stanovništva Odeše nego nekad, danas daleko zapaženiji „zato što se bave poduzetništvom i politikom.“ Značajan dio gradskog vijeća, koje broji 120 članova, čine Židovi, poput Eduarda Gorvitz, bivšeg gradonačelnika Odeše.

Prije sto godina Židov u Odesi ostao bi prestravljen pomišlju da ovakvi statistički podaci bude i nude neku nadu. U to doba u gradu je bilo, kako je objašnjavala Verhovskaja, više od sto sinagoga i kuća molitve. Ali, u usporedbi sa stanjem od prije dvadeset godina – kad je u gradu ostala samo jedna sinagoga dok su tisuće Židova napuštale grad – čini se posve nezamislivim ovakav povratak židovstva u život.

nastavak na sljedećoj strani

Broj Židova u Odesi i nadalje ostaje nedokučiv. Za zadnjeg popisa, 2001. godine, 12.500 osoba identificiralo se Židovima. Ali, vjeruje se da je – u ovoj zemlji u kojoj je desetljećima sama činjenica da je netko Židov mogla značiti nemoćnost upisa na fakultet ili naprasan kraj karijere – njihov stvarni broj veći.

Jednog popodneva, nedaleko od Puškinova spomenika uz obalu, sreo sam Rosu Hasinu, osamdesetpetogodišnjakinju, koja mi je deset minuta govorila o znamenitim Židovima Odeše: piscu i novinaru Levu Slavinu, pjesniku Eduardu Bagrickom i violinistu David Ojstrahu. Dok je govorila iznenada sam zapazio da crtama lica jako podsjeća na moju baku. „Mogu kazati da sam Ukrajinka, ili Ruskinja,“ odgovorila je Hasina na moje pitanje o njezinoj nacionalnosti. Ali, kad se naš razgovor primakao kraju, priznala je da je Židovka iz Odeše.

Maksim Štejsel također je pokazivao sustezanje spram svog židovstva, ali iz posve drugih razloga. Rođen u Odesi, školovan u Škotskom prezbiterijanskom internatu u Australiji, dvadesetpetogodišnji Štejsel više se zanimao za zaradu i djevojke nego za judaizam. Kad sam ga sreo u Gogolj-Mogolju, ofucanom chic cafeu, pokazao je istinsko iznenađenje činjenicom da se američki Židovi zanimaju za židovske korijene Odeše. Sutradan navečer u restoranu Pivno Sad, Štejsel se prisjećao kako su mu tijekom pohađanja poslovne škole u Sidneju profesori ustrajno tvrdili da je pedesetpostotna zarada na ulaganja gotovo nečuvana. Međutim, prije globalnog financijskog sloma 2008., u Ukrajini se moglo zaraditi i mnogo više.

Danas, Štejsel i Mihael, njegov prijatelj Židov iz Odeše, koji nam se pridružio u restoranu, rade za svoje obiteljske građevinske tvrtke. Ni jedan od te dvojice mladića nije ni pomislio sudjelovati u podmirivanju računa od 300 hrvinija (oko 38 dolara – iznos koji prosječan ukrajinski pripadnik srednje klase zaradi u jednom danu). Poslije večere odveli su me u hookah bar na Trgu Sobornaja, gdje se poveo razgovor o iznajmljivanju kuće negdje na selu ili odlasku zrakoplovom u Tursku za predstojeći praznični vikend. Tek sam tu shvatio da je život Židova u Odesi nesputan i nemiran danas jednako kao što je bio i u Babeljevo doba, samo u manjim razmjerima.

Zadnjeg dana boravka u tom gradu prošetao sam Ševčenkovim parkom, koji zauzima dio strme obale nad prometnom lukom. Tamo sam sreo Sergeja, starog 52 godine, koji je najveći dio protekla dva desetljeća proveo kao građevinski radnik po europskim gradilištima. Sergej se nedavno vratio u Odesu kako bi se brinuo za ostarjelu majku. „Znate, ovo je vrlo poseban grad,“ kaže on. Nastavili smo hodati uz stare zidine parka što propadaju prekrivene grafitima, dok se pjev ptica gubio u klopotađu i buci industrijske luke ispod nas.

Sergej mi je ispričao da je ubrzo nakon kraha komunizma većina brodova u luci prodana kao staro željezo, a zarada opljačkana. Došli smo do spomenika neznanom vojniku,

gdje mi je Sergej prepričavao herojske priče kojih se prisjećao iz školskih dana i pokazivao dvije podmornice potonule u blizini.

Naposljetku smo došli do plaže na kojoj je hladan vjetar puhao s mora. Sergej mi je rekao da s jednog obližnjeg malog rta ljeti voli plivati osam kilometara uz obalu do svoje kuće. Ostavljao je dojam da je malodušan i snuđen kad je riječ o budućnosti kako Odeše, tako i Ukrajine. Građevinska je industrija mrtva, kaže, i baš se ne čini da bi se uskoro mogla oporaviti. „Najgori je gubitak ljudskih prava,“ kaže Sergej svojim nemuštim engleskim. „Njih nekolicina na vrhu sve ljude pretvaraju u robove.“

Odšetao sam natrag u grad, prolazeći kraj luksuznih izloga i uz pastelnim bojama, plavo, zeleno i žuto, obojene zgrade što propadaju. Usput sam nailazio na poslovne ljude u odijelima, parove odjevene u moderne isprane i pocijepane traperice, strip klubove i oglas za agenciju što se bavi posredovanjem između ukrajinskih mladenki i američkih mladoženja.

Otišao sam i sjeo u restoran Gogolj-Mogolj kako bih otipkao prikupljene bilješke, ali uskoro me počelo uznemiravati društvo od nekih desetak ljudi za susjednim stolom, koji su postajali sve bučniji kako je večer odmicala.

U društvu je bilo i Židova i nežidova. Za stolom je glavna bila žena odjevena u crno s modernim naočalama, koja je gnjavila sve ostale i naručila juhu i slatkovodnog raka.

U jednom trenutku obznanila je svima da se nikad ne želi iseliti u Izrael. „Ako želite doživjeti stvarnu, pravu Moldavanku morate otići u Brooklyn,“ rekao je njezin suprug. „U Brooklynu su sve naši ljudi.“

Netko je morao primijetiti da prisluškujem jer je ubrzo tanjur sa slatkovodnim rakom dospio i na moj stol. Uljudno sam odbio i napomenuo da sam židovski novinar iz Brooklyna koji radi na članku o Židovima Odeše.

„Ah, pravi Moldavanka Židov,“ napola je podsmješljivo dobio jedan od gostiju za stolom.

„Ispričavam se što smo tako neotesani,“ kazala je majka. „Tako smo dugo šutjeli.“

Dodala je da brojni njezini prijatelji i članovi obitelji žive u Americi, uključujući i troje unučadi u San Franciscu.

Kako sam morao stići na noćni vlak za Kijev, imao sam vremena postaviti joj samo jedno pitanje: Ako joj već toliko dragih i voljenih živi u Americi, zašto i ona ne napusti Odesu?

„Željela sam svojedobno,“ odgovorila je ne gubeći ni trena. „Ali ovo govno“, kazala je uprijevši prstom u supruga, „nije mi dopustilo“. ☆

IZ STRANIH MEDIJA

The New York Times

9. lipnja 2012.

PAUL SINGER SE TRUDI USPOSTAVITI JEDNAKOST

Frank Bruni

Paul Singer

U ovojjednoj kolumni razmatrao sam napore Paula E. Singera, milijardeira koji upravlja posebnim investicijskim fondovima i način na koji ta njegova nastojanja odražavaju iznenađujuću i važnu potporu istospolnim brakovima iz redova Republikanske stranke. Singer je općenito jedan od najvažnijih donatora te stranke. Riječ je i o čovjeku koji ne običava potratiti previše vremena čavrljajući s novinarima. Poželio sam stoga predstaviti i nešto više od onoga što je Singer imao za reći tijekom našeg intervjuja nedavno objavljenog na ovom mjestu.

Singer, kojem je sin gay, počeo je poklanjati pozornost pravima homoseksualaca prije više od jednog desetljeća i uvijek je bio vrlo izdašne ruke kada je riječ o novčanoj pomoći različitim inicijativama za potporu pravima homoseksualaca. Kazao je kako jednakopravnosti brakova posebice poklanja pozornost otkako su se povezali odvjetnici David Boies, demokrat, i Theodore B. Olson, republikanac, kako bi se suprotstavili Prijedlogu 8, inicijativi kalifornijskih glasača kojoj je cilj onemogućiti sklapanje istospolnih brakova u toj američkoj saveznoj državi.

„Olson mi je prijatelj i neka vrsta mog heroja,“ kaže Singer. Singerovo sudjelovanje i pripadnost neobičnim donatorskim skupinama kojima je cilj poništiti Prijedlog 8, zabilježeni su i u tekstu što su ga Adam Nagourney i Brooks Barnes objavili u The NY Timesu u ožujku ove godine. Singer se ubrzo počeo sve više i više angažirati kako bi pridonio jednakosti brakova. I kazao mi je kako „ništa što sam ikad činio na području utvrđivanja političkih pravaca ili, pak, filantropije“ nije bilo ni slično ovim naporima zbog toga što pravo na jednakost bračnih zajednica ima jedan osebujan, trenutani i emocionalni učinak na gay i lezbijске parove. „To je zaista zadivljujuće iskustvo,“ govori Singer. „Za tolike ljude toliko osobna stvar, da je to na neki način zaista zapanjujuće.“ To je iskustvo vrlo „jasno i usredotočeno - 'Hej, evo mene i mog supruga i pogledajte ostale poput nas' - to je doista ono nešto fantastično u životima tih ljudi.“

Singer je odigrao posebice ključnu ulogu u uspješnoj kampanji za legaliziranje istospolnih brakova u New Yorku, tijekom koje su četvorica ključnih senatora u parlamentu te američke savezne države, dok su se spremali glasovati u prilog jednakosti brakova, morali razmišljati i o mogućoj osvjeti s političke desnice.

Kao što je Bill Keller naglasio u svom članku, što ga je u travnju objavio nedjeljni prilog The Timesa, konzervativna skupina Nacionalna bračna udruga „stavila je na stranu dva milijuna dolara namijenjenih nastojanjima da se tzv. Njujorškoj četvorci nanese izborni poraz“. No, oglasio se i Singer i preko svoje mreže uspio prikupiti otprilike po 250.000 tisuća dolara za svakog od četiri spomenuta, ugrožena senatora, kako bi im se pomoglo da ponovo pobijede na izborima. Nije posrijedi samo pozamašan iznos „valjanog novca,“ odnosno, prikupljenog kroz strogo ograničene doprinose pojedinaca, već i „izrazito simboličan postupak i pokazivanje snage“ jednog kruga ljudi, naglasio je Singer. Jednakost brakova, kaže Singer, jedno je od pitanja koje se ne uklapa u neke lijepo uređene i sredene međustranačke podjele: to pitanje izlazi i prelazi preko različitih razdjelnica. Naposljetku, gayeva i lezbijki moglo bi se naći u svakoj obitelji ili zajednici.

„To bi mogao biti vaš prijatelj ili vaša kći, sin ili kći vašeg prijatelja, vaš bratić,“ kaže Singer. „Kad je posrijedi filozofija pojedinaca, to bi mogli biti ljudi bilo koje vrste. Ne vidi zbog čega bi Republikanska stranka morala gay birače prepustiti Demokratskoj stranci, koja se uvijek radije otvarala prema gay osobama i lezbijkama, i od njih uživa daleko širu i žustriju potporu.“

„Republikanska stranka mogla bi biti daleko širi, veliki šator i to je dio tog problema,“ govori Singer.

A pod tim šatorom proteklih godina Singer otkriva podosta pomaka. Svjedočio je tome na „skupovima, po demografskim kretanjima, anketama, različitim stvarima.“

Ljudi koji nikad nisu izražavali potporu prihvaćanju i priznavanju bilo kakvih istospolnih odnosa, „govorili su: 'Pa, ne gay brak, ali možda građanska veza.' Tako se pomiče cijela leća kroz koju se sagledava taj problem. To me iznenadilo. To je iznenadilo mnoge ljude.“ Ima, naravno, i nepopustljivih. A Singer govori kako ih poštuje. „Imam nekoliko vrlo bliskih prijatelja koji su jako, jako ortodoksni socijalni konzervativci,“ kaže Singer. „A i dalje su moji prijatelji. Slažemo se oko 80 do 90 posto pitanja, a ne slažemo oko ovog. I to je posve prihvatljivo.“ ☆

25. svibnja 2012.

SMRT U PETROPOLISU

I BEČKOM PISCU STEFANU ZWEIGU ISKAZUJE SE POČAST MUZEJOM U BRAZILU

Piše Benjamin Ivry

Iako su židovski pisac Stefan Zweig, inače Bečlija po rođenju, i njegova druga supruga Lotte Altmann, zajednički počinili samoubojstvo kao izbjeglice u Brazilu u veljači 1942. godine, Zweigova djela – romani, biografije ili pisma – nikad se nisu činila življima no danas. Poslije sedamdeset godina njegov bivši dom u Petrópolis u kojem je i umro, sada poznat kao Casa Stefan Zweig, srpnja ove godine ponovo otvara svoja vrata kao muzej. Sadržavat će knjižnicu i dvoranu za sastanke, u kojima će se upriličavati performanci i izložbe. Na oglasnoj ploči nedaleko od muzeja nedavno je obznanjeno: „Vraća se u Petrópolis: uskoro je među nama.“ Takva poruka kao da naznačuje nešto između osobnog pojavljivanja superzvijezde i povratka duha koji se vraća kako bi proganjao živuće. To je, zapravo, prikladan opis trajne Zweigove prisutnosti na literarnoj sceni – prpošno elegantne i posmrtno pomalo sablasne.

Može se učiniti paradoksalnim da je, premda je Brazil prozvao „zemljom budućnosti“, Zweig tu zemlju također odabrao kao mjesto na kojem će počinuti samoubojstvo. Njegovo se samoubojstvo nekim strogim kritičarima, kao što je to bila Hannah Arendt, učinilo sirovim činom zlovoljnog „estete što je živio u svojoj kuli od bjelokosti“ i koji je na nacizam uglavnom gledao kao na „uvredu svom osobnom dignitetu i privilegiranom načinu života“. Pa ipak, Jean Améry (inače rođen kao Hanns Chaim Mayer), Austrijanac koji je preživio nacistički koncentracijski logor i bavio se filozofijom torture, Zweigovo je samoubojstvo proglasio njegovim „najvećim majstorskim djelom“. Između ta dva ekstrema i proturječna gledišta ostaje nesporna činjenica da je njegova dragovoljno izabrana smrt glavna tema Zweigova opusa sve tamo od dvadesetih godina prošloga stoljeća, obrađivana u djelima poput „Pisma nepoznate žene“, novele „Dvadeset četiri sata u životu jedne žene“ i brojnim drugima djelima.

Ta je tema bez sumnje i odraz Zweigova iznimno nervozna, emocionalno složena temperamenta. U „Volio sam Francusku kao svoju drugu domovinu: Nove studije o Stefanu Zweigu,“ tomu što ga je u prosincu 2011. godine objavio Verlag Königshausen & Neumann, stručnjakinja za književ-

nost Catherine Delattre bilježi kako povjesničar umjetnosti Benno Geiger u knjizi svojih memoara, objavljenoj prvi put 1958., otkriva da je njegova prijateljica Zweiga proganjala vlastita sklonost seksualnom egzibicionizmu. Romanopisac Thomas Mann tu dijagnozu spominje u svojim dnevničkim zapisima iz 1954. godine te dodaje da se, premda Zweig nikad pred njim nije priznao postojanje tog svog psiho-seksualnog problema, „u zatvorenom krugu za to znalo i to mu je moglo stvarati ozbiljne poteškoće.“

Delattre tvrdi da je usredotočivanje na voajerstvo u romanima poput „Straha“ i „Žarke tajne“ podudarno s Zweigovim seksualnim opterećenjima. Ako je točno da je Zweig patio od ove vrste seksualnog poremećaja, onda se na dugogodišnju navadu da po primjerak svake svoje nove knjige šalje prijatelju Sigmundu Freudu može gledati ne toliko kao na gestu prijateljstva koliko kao na svojevrsni poziv da ga se dijagnosticira i liječi.

Zweigova psihologijska ranjivost, kada je riječ o njegovu spolnom identitetu, čini se uočljivom i iz njegova prijateljstva s njemačkim odvjetnikom i nacističkim simpatizerom Ercihom Ebermayerom. U svojoj autobiografiji „Prije nego zaboravim,“ objavljenoj 1970., trideset pet godina nakon smrti, Ebermayer opisuje kako se kao mladi, ambiciozni pisac nastojao družiti s Zweigom. Ebermayer, kojem je karijera cvala tijekom nacističke vladavine tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća, nije vidio nikakva proturječja u predratnom prijateljstvu i flertu sa Zweigom, te je zavidnom hrabrošću u svojim memoarima citirao čak i Freuda kako bi opravdao sam sebe: „Kao što uči Sigmund Freud, svako muško prijateljstvo odzvanja i uglavnom nesvjesnim Erosom. Prirodno, ne seksom, već Erosom.“

Opisujući sebe u to doba kao „svježeg i zdravog, iznimno plavokosog mladića,“ Ebermayer objašnjava kako ga je, da bi se smirio – na premijeri jednog upravo Ebermayerova komada – Zweig doslovno držao za ruku tijekom cijele predstave. Ebermayer priča kako je, nakon što je dvadesetih godina prošlog stoljeća objavljivao novele na temu homoseksualnosti, i Zweig krenuo tim putem i 1927. objavio „Zbrkane osjećaje,“ prevedene kao „Zbrka,“ knjigu u kojoj istražuje nejasno i dvoznačno prijateljstvo profesora i povjerljivog savjetnika.

Ako se Zweiga zlorabio kroz prijateljstvo s Ebermayerom, prijateljstva su mu u židovskim književnim krugovima imala više plodonosne izvjesnosti i bila trajno iskrenija zato što je Zweig bio opčinjen Yidishkeitom. U pripovijesti Buchmendel iz 1929. godine Zweig govori o prodavaču knjiga Jakobu Mendelu, koji negdje u doba Prvog svjetskog rata svoju robu prodaje po bečkim kavanama. Kao okorjeli bibliofil i sakupljač knjiga, Zweig očito suosjeća s protagonistom svoje pripovijesti, koji je pao u nevolje poput tolikih brojnih autorovih prijatelja iz književnih krugova.

Kad je početkom 1916. ratom razdiranu Europu poticao da se ujedini kao „herojska zajednica,“ kako bi ostvarivala projekt kojim bi dokazala uzajamno razumijevanje „nakon kaosa izazvanog Postankom,“ Zweig je inspiraciju za esej „Kula Babelova“ pronašao u Starom zavjetu.

Među Zweigovim prijateljima našli su se i neki od najuglednijih Židova tog doba, od Freuda do austrijskog romanopisca Josepha Rotha. „Dvadeset četiri sata u životu jedne žene,“ roman koji se u Njemačkoj pojavio 1927. godine, smjesta je objavljen i u Forvertsu u prijevodu Chaima Brakratza, godinama prije pojave prvog engleskog prijevoda. Zweigova biografija njegova prijatelja i dobitnika Nobelove nagrade za

književnost, francuskog pisca Romaina Rollanda, objavljena je u Varšavi na jidišu u prijevodu Isaaca Bashevisa Singera kao Roman Rolan: Der Mentsh un dos Verk. Imajući na umu njegove bliske odnose sa svim tim ljudima, ne čudi da je uništavanje europskog židovstva za Drugog svjetskog rata ostavilo trajnog traga na Zweigov duh. U knjizi „Za mene sva su prijateljstva prolazna: prepiska Joseph Roth – Stefan Zweig,“ koju je u listopadu 2011. objavio Wallstein Verlag, ostalo je zabilježeno kako je, dan prije nego što je sebi oduzeo život - govoreći o mukama izbjegličkog života Josepha Rotha, koji je umro od alkoholizma 1939. i Erwina Riegera, prevoditelja koji je umro 1940. - izbjegli Zweig kazao: „Kako sam uvijek bio sretan zbog njih, jer nisu morali prolaziti kroz sve ove patnje i stradanja.“

Zweig je bio posve svjestan vlastitih slabosti i ranjivosti, kao i granica psihičkih patnji koje je bio spreman prihvatiti. Vjerojatno je zbog toga bio prijatelj iznimno prepun razumijevanja, kao što su brojni poznanici to dvoje ljudi i otvoreno naglašavali poslije Rothove smrti. Zweig je objavio i kratku studiju punu suosjećajnosti o francuskom pjesniku Paulu Verlainu, alkoholičaru kojem se nije moglo pomoći i koji je, kad je riječ o golom preživljavanju, bio posve ovisan o prijateljima. Zweig je Rotha držao za „najčišćeg pjesnika,“ i po književničkom talentu i po nesposobnosti da se nosi sa svakodnevnim životom. Nakon što je Roth umro, Benjamin Huebsch, voditelj newyorške izdavačke kuće The Viking Press, uputio je Zweigu pismo 6. lipnja 1939.: „Mora da vam pruža zadovoljštinu prisjećanje na tu bratsku ljubav (prema Rothu), jer bili ste širokogrudni kad ste mu pružali potporu i puni razumijevanja kad bi se ostali zbog njega razljutili.“

Hermann Kesten, Rothov odani prijatelj koji će kasnije urediti i prvu zbirku Rothovih pisama na njemačkom, u sličnom je duhu hvalio Zweiga na „tolikim prijateljskim djelima“ (prema Rothu). Zweigov nekrolog, objavljen u londonskom The Sunday Timesu 28. svibnja 1939. uspostavlja ravnotežu između divljenja prema piscu i žalosti zbog gubitka prijatelja, uz očitovanje nesebičnosti koja odražava ono najbitnije u Zweigu: „Joseph Roth je bio jedan od doista velikih pisaca našeg doba; njegova proza na njemačkom primjer je savršenstva stila. Svaku je stranicu svojih knjiga ispisivao ostrašćenošću istinskog pjesnika; kao zlatar polirao je i ponovo ispoliravao svaku rečenicu, sve dok ne bi postigao savršen ritam i briljantan kolorit. Njegova umjetnička savjest bila je neumoljiva jednako kao što mu je srce bilo puno strasti i blagosti. Cijelo pokoljenje s njim gubi veliki primjer na ugled, a njegovi prijatelji predivnog prijatelja.“

U nekim dijelovima ova bi se eulogija samo tri godine kasnije mogla primijeniti i na samog Zweiga umjesto onih svađalackih kritika njegovih suvremenika poput Hannah Ardent, koja je na njegovu smrt gledala kao na sirovi i objestan bijeg privilegirano čovjeka. Današnje počasti diljem svijeta, od Brazila do Europe i Amerike, odrazi su zahvalnosti i uvažavanja njegovih ljudskih i artistskih ideala. ☆

DOBROVOLJNI PRILOZI

ZA SOCIJALNE POTREBE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

Mila Ajzenštajn Stojić 200,00 kn
u spomen na dragog supruga Jeronima Stojića

Rahela Weinberger 400,00 kn

ZA KLUB SENIORA

Obitelj Weisz-Maleček 300,00 kn
umjesto cvijeća na grob Ade Stamenković

Lea Lustig 300,00 kn
u spomen na Adu Stamenković

S IZLOŽBE "ČETIRI ČERIĆA - TRI GENERACIJE, ČETIRI AUTORA"

I GALERIJA "MILAN I IVO STEINER", ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB, LIPANJ/SRPANJ 2012.

TRAŽE SE

Postoje li igdje u svijetu potomci Hajima Karla Weitznera i Regine i Emila Horowitza neka se jave rodbini, Jillu Castelanu, Melbourne, Australija, na e-mail adresu

jillcastelan@gmail.com

SAVEZ JEVREJSKIH OPŠTINA SRBIJE RASPISUJE 56. NAGRADNI KONKURS

za radove sa jevrejskom tematikom

iz oblasti:

KNJIŽEVNOST

(roman, pripovetka, pesma, dramsko delo)

NAUČNI RAD

MEMOARI I HRONIKE

Žiri dodeljuje ukupno tri nagrade.

Prva nagrada nosi ime „Ženi Lebl“.

Žiri može odlučiti da nagrede dodeli i drugačije.

U obzir dolaze radovi pisani na srpskom jeziku (i srodnim jezicima), kucani mašinom ili na kompjuteru.

Obim radova nije ograničen. Radovi se dostavljaju u dva primerka, koji se ne vraćaju.

Autori ne mogu konkurisati sa radovima koji su već objavljeni, u delovima ili celini ili koji su već nagrađeni na nekom drugom konkursu.

Konkurs je anonimn.

Radovi se dostavljaju potpisani šifrom.

Razrešenje šifre se prilaže istovremeno u drugoj zatvorenoj koverti.

Krajnji rok za podnošenje radova je 31. avgust 2012. godine.

Rezultati konkursa biće objavljeni krajem meseca novembra 2012.

Radove slati na adresu:

SAVEZ JEVREJSKIH OPŠTINA SRBIJE

za Nagradni konkurs

Kralja Petra 71 a/ III

POB 30

11000 BEOGRAD

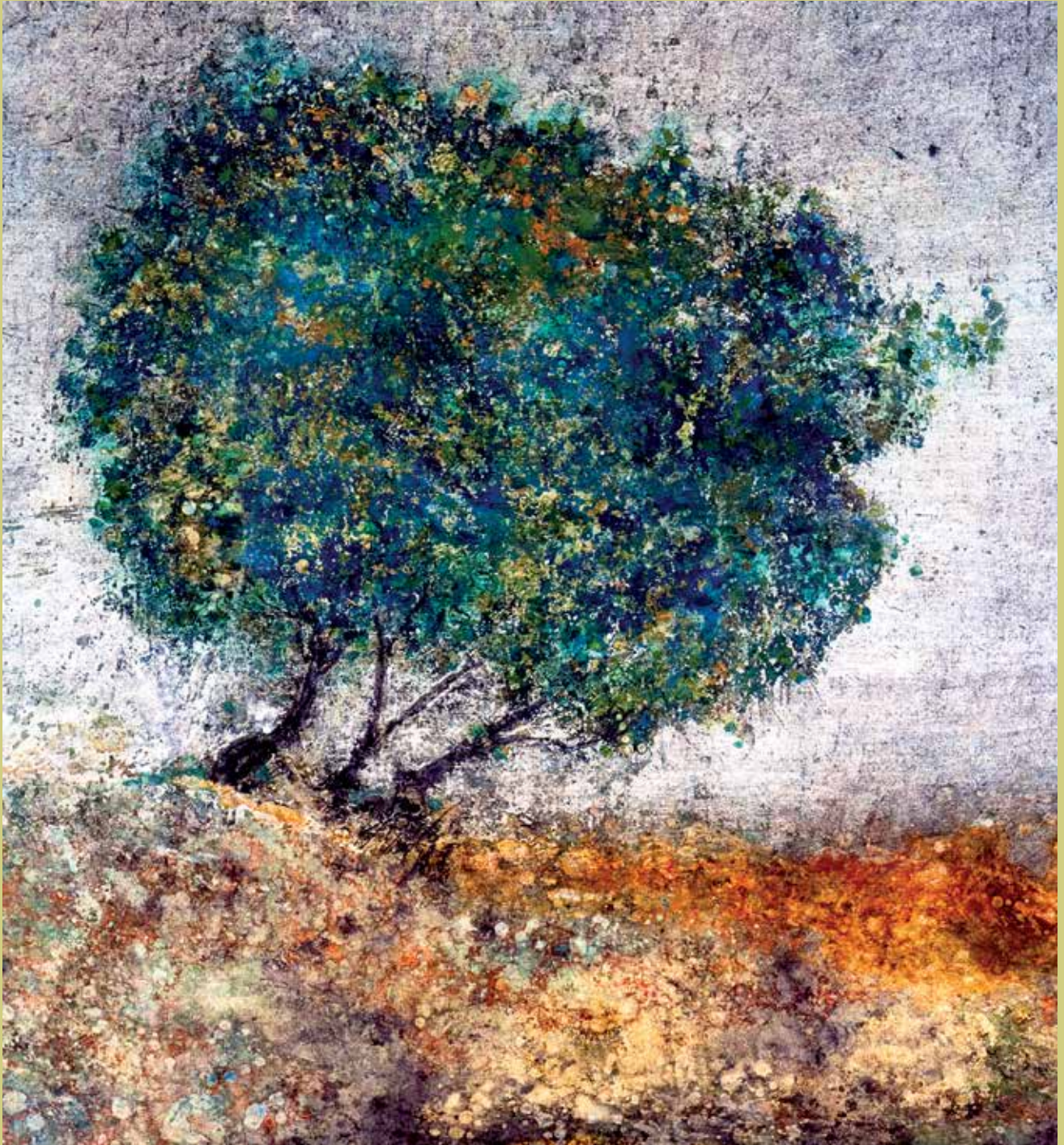
SRBIJA

Gore lijevo: Vlatko Čerić - Cantabile 4, 2010., digitalni otisak

Gore desno: Ivan Čerić - Stabla, 1994., ulje na platnu

Dolje: Viliam Čerić - Stara kuća, 1954., akvarel

Alfred Pal:
Stablo,
2006.